

859/97

[http://www.jyu.fi/library/tutkielmat/ 213/](http://www.jyu.fi/library/tutkielmat/213/)

HAAPAVEDEN KANTELEENSOITON OPETUS VUOTEEN 1952

Maiju Ahlholm

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Kasvatustieteellinen
tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos
Kevät 1997

AHLHOLM, MAIJU: Haapaveden kanteleensoiton opetus vuoteen 1952
Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, 108 s.
Jyväskylän yliopisto, OKL

Tekijä on tarttunut varsin poikkeukselliseen aiheeseen tutkiessaan kanteleensoiton opetusta. Poikkeuksellisen työstä tekevät ainakin seuraavat kaksi asiaa. Ensinnäkin kyseessä on hyvin harvinainen soitin, jonka soittaminen ehti välillä hiipua jo lähes olemattomaksi. Toiseksi tutkimusaiheen luonteesta johtuen tutkimusote on lähinnä kansantieteellinen, mitä kasvatustieteen piirissä ei ole juurikaan harrastettu. Molemmat asiat tekevät työstä tavallaan hyvinkin piristävän poikkeuksen gradujen melko vuolaassa virrassa.

Tekijä ilmoittaa tutkimustehtäväkseen kanteleensoiton opetuksen tutkimisen. Samalla ikäänkuin väkisinkin tulee selvitetynksi "haapavetinen kanteleperinne", jonka tekijä myös ilmoittaa tutkimusongelmakseen (s. 24). Lähteinä ovat sekä tekijän (13) että muiden (6) tekemät haastattelut, sekä kaikki mahdollinen kirjallinen jäämistö tutkimuksista, lehti-leikkeistä aina yksityisarkistoihin saakka. Lukijalle syntyy vaikutelma, jonka mukaan tekijä on pyrkinyt vaivojaan säästelemättä etsimään käsiinsä kaiken mahdollisen aiheeseen liittyvän aineiston. Tämä lähteistön kattavuus on epäilemättä työn keskeinen vahvuus.

Työ avaa varsin mielenkiintoisen näkymän aikaan ennen institutionalisoitua oppimista. Näin epämuodollisestihan ihmiskunnan historiassa asiat ovat uusille sukupolville välittyneet. Nykyinen laitostainen sosiaalisääntörituaali on tässä katsannossa hyvin nuori ilmiö. Haapavedellä - jota tutkimus käsittelee - kanteleen soitto opittiin ikäänkuin vahingossa kanteleensoitolle myötämielisen ilmapiirin tuloksena. Oppiminen ei ollut organisoitua, vasta myöhemmin sitä opetettiin jonkin verran kansalaisopistossa. Voisi kai yleistäen sanoa, että kantele kuului olennaisena osana haapaveteläiseen kansankulttuuriin; sillä oli paikkansa sekä kulttuurisena välineenä (musiikki) että fyysisenä esineenä (soitin). Kanteletta ei piilotettu arkisiltakaan askareilta, vaan useissa taloissa se oli pöydällä aina valmiina tulevien soittajien varalta. Tulevan sukupolven sosiaalistumiseen Haapavedellä kuului tutustuminen kanteleensoittamiseen muodossa tai toisessa; tämä ei tarkoita että kaikista olisi tullut soittajia, mutta mahdollisuudet siihen olivat varmasti paremmat kuin pitäjissä, joissa kannelta ei tunnettu. Oppimisen kannalta olennaista oli myös perinteinen tapa, jonka mukaan useampi sukupolvi asui ja eli samassa taloudessa.

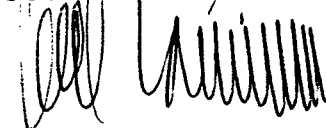
Tekijän tutkimusongelma - kanteleensoiton opetus - on jo ylläolevan asian oppimisen epämuodollisen luonteen takia varsin hankala tutkittava. Tämä näkyy myös tutkimuksen painotuksissa. Haapavetisen kanteleperinteen selvittelyyn tekijä käyttää kolmisenkymmentä sivua, mutta soiton opetusta tai paremminkin oppimista vain runsaalla kymmenellä sivulla. Toki liittinä olevat pienoiselämäkerrat (16 s.) ovat osin luettavissa opetus- ja oppimisluvun aineistoiksi. Tämä on täysin ymmärrettävää ongelman luonteen takia; spontaanista sosialisaaation myötä tapahtuneesta oppimisesta ei juuri kirjallisia lähteitä jää. Silti tekijä on onnistunut haastattelujen pohjalta tarkentamaan ansiokkaasti kuvaa perinteisestä tavasta oppia soittamaan kannelta.

Tutkija on hyvin lähteiden suomissa puitteissa onnistunut vastaamaan asettamiinsa ongelmiin. Työn aiheen valinta ja aineiston hankinta osoittavat rohkeutta ja omaperäisyyttä, joiden toivoisi siivittävän useammankin opinnäytetyön tekijän työskentelyä. Voimme epäilyksettä puoltaa tutkimuksen hyväksymistä opinnäytetyönä.

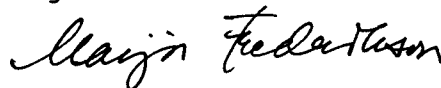
Arvosanaksi ehdotamme magna cum laude - approbatur.

Turussa ja Jyväskylässä 2.6. 97

Joel Kivirauma

Maija Fredriksson

TIIVISTELMÄ

Tutkielma kuvaa kanteleensoittotaidon oppimista ja siirtymistä pohjoispohjalaisessa Haapaveden kunnassa 1700-luvulta vuoteen 1952. Pienkannelta soittivat miehet ja enimmäkseen kotona. Kuuluista taituri Antti Rantonen (1877 - 1961) esiintyi juhlissa, konserteissa ja radiossa. 1900-luvun alussa alkoi yhteissoitto isoilla kanteleilla. Maankuulu, laulajanakin tunnettu Pasi Jääskeläinen (1869 - 1920) kokosi soittajia yhteen. Hän perusti paikkakunnalle kanteleverstaan. Kanteleita alettiin rakentaa ahkerasti myös kansanopistossa. Haapaveden ison kanteleen soittotyylin kuuluu oma tyypillinen soittoasento kanteleen leveältä puolelta; kanteleella on myös oma soitto-ohjelmistonsa. Vuonna 1946 Ilona Porma (1910 - 1991) kokosi monijäsenen kanteleyhtyeen, joka esiintyi kotimaassa sekä Ruotsissa. Yhteissoitto liittyi kiinteästi nuorisoseuran yhteyteen. Kanteleyhtyeen toiminta lakkasi Porman muutettua paikkakunnalta, ja muutenkin soittoharrastus hiljeni lähes täysin.

Yksityiskohtaisia tietoja kanteleensoiton opetuksesta oli vielä saatavilla tutkielman aineistoa koottaessa, koska vanhaa kanteleensoittopolvea oli elossa. Opetettavaa materiaalia eli tekniikkaa ja sävelmistöä, tietoja soittimista ja soittajista sekä ilmapiirin kuvausta ei ole koottu yhteen aiemmin.

Aineisto on saatu haastatteluista ja kirjallisista dokumenteista, esimerkiksi konserttiohjelmista ja lehtileikkeistä. Teemahaastatteluihin osallistui vielä elossa olevat soittajat sekä muutamia soittajien sukulaisia.

Viisikielisen kanteleen soittotaito siirtyi isältä pojalle. Pienkanteleella soitetut sävelmät ovat lähes yksinomaan haapavedistä alkuperää. Iso kannel tuli Haapavedelle todennäköisesti Pasi Jääskeläisen välityksellä. Häntä opetti Hjalmar Räisänen Raahessa. Mahdollisesti tässä vaiheessa kannelta alettiin soittaa leveältä puolelta. Monien vanhempien soittajien soittoalkeiden oppimisesta ei ole tarkkaa tietoa, mutta ainakin myöhemmin ison kanteleen soittoa opiskeltiin kotona ja yhtyeissä. Kappaleet opittiin enimmäkseen kuuntelemalla sekä seuraamalla muita soittajia. Henkilökohtaista ohjausta oli vähän. Taitavimmat soittajat sävelsivät omia pelejään. Yhdessä soitettiin helpoimpia paikallisia pelejä sekä esitettiin kansanlauluja ja kansanlaulun omaisia sävellyksiä.

Haapavedellä moniin ihmisiin liittyi sellaisia yhdistäviä tekijöitä, jotka mahdollistivat kanteleensoiton ja ylläpitivät sitä. Kun musikaalinen henkilö näki jonkun toisen soittavan kannelta, hän innostui itse opettelemaan soittoa, hankki soittimen ja sai kannustusta ympäristöstä. Miehille pienkanteleen soitto kouluna ja esiintymispaikkana oli koti. Merkittävänä poikkeuksina olivat Rantonen ja Jääskeläinen, jotka veivät kanteleen julkisiin tilaisuuksiin. Haapaveden soittotyylille antoi yleisimman yhteissoitto. Se lisäsi myös suuresti motivaatiota ison kanteleen soittamiseen.

Hakusanat: musiikinopetus
kantele
kansanmusiikki

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

1 JOHDANTO.....	1
2 SUOMALAINEN KANTELE.....	4
2.1 Koverrettu kannel.....	6
2.2 Uudet kulttuurivirtaukset ja soittimet.....	7
2.3 Kantele kansallissoittimena.....	7
2.4 Laatikkokantele.....	9
2.5 Iso kantele ja perinteiset soittotyylit.....	10
2.5.1 Perhonjokilaakso.....	12
2.5.2 Saarijärvi.....	13
2.5.3 Haapavesi.....	14
2.6 Nykykantele ja sen soittotyylit.....	15
2.7 Kanteleen uusi tuleminen.....	19
3 TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ.....	21
4 TUTKIMUSONGELMAT.....	23
5 HAAPAVETINEN KANTELEPERINNE.....	27
5.1 Pienkanteleet.....	27
5.1.1 Soittotavat.....	28
5.1.2 Sävelmät	30
5.1.3 Soiton merkitys yksilölle ja yhteisölle.....	32
5.2 Isot kanteleet	33
5.2.1 Yhteissoitto.....	39
5.2.2 Soittotavat.....	47
5.2.3 Sävelmät	50
5.2.4 Soiton merkitys yksilölle ja yhteisölle.....	56
6 SOITTOTAIDON OPPIMINEN JA SIIRTYMINEN VUOTEEN 1952.....	61
6.1 Pienkantele.....	61
6.2 Ensimmäisiä ison kanteleen soittajia.....	63
6.3 Pasi Jääskeläisen soitinkokoonpanoja.....	65
6.4 Opetus kansanopistolla.....	66
6.5 Yksilöitä.....	67
6.6 Ilona Porman yhtye.....	71
6.7 Hiljaiseloa.....	73

POHDINTA.....	75
LÄHTEET.....	78
LIITTEET.....	84

1 JOHDANTO

Vuonna 1985 sai Pohjois-Pohjanmaalla sijaitseva Haapavesi Suomen kanteleliiton aloitteesta kantelepitäjän kunnianimen. Niinpä joka toinen vuosi pidettävät valtakunnalliset kantelekilpailut järjestetään juuri Haapavedellä.

Kantelepitäjä-nimityksen pohjana oli Haapaveden menneisyys, jossa kanteleella ja sen soitolla on ollut vankka sijansa. Haapavedellä sekä sen muutamissa lähipitäjissä on ollut sekä taitavia yksittäisiä kanteleensoittajia että eritasoisia soittajia kokoavia kanteleyhteitä.

Vanha viisikielisen kanteleen soitto jatkui Haapavedellä pitempään kuin muualla Suomessa: sen viimeinen perinteinen taitaja Antti Rantonen (1877 - 1961) oli syntyperäinen haapavetinen. Myös iso kannel säilyi elävänä kansansoittimena kauemmin kuin muualla maassamme. Pitäjän tunnetuin ja suurin yhtye, Haapaveden Kanteleyhtye, piti viimeiset varsinaiset suurkonserttinsa Helsingin olympiakisojen yhteydessä 1952.

Vuosiluku 1952 on myös tämän tutkimuksen takaraja. Vuodesta tuli eräänlainen Haapaveden vilkkaan kanteleharrastuksen rajapyykki. Sen jälkeen kanteleensoitto paikkakunnalla alkoi monista syistä hiipua, ja hiljaiselo jatkui sitten vuosikausien ajan.

Kanteleensoiton tulo seudulle jää avoimeksi: siitä ei ole olemassa minkäänlaisia historiallisia tietoja. Myöskään soiton myöhempi, vuoden 1952 jälkeen tapahtunut kehitys ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin. Sen harrastajat - paria poikkeusta lukuun ottamatta - ovat kuuluneet eri sukupolveen kuin siihenastiset soittajat. Soiton luonnekin poikkeaa olennaisesti aiemmasta.

Haapaveden alueella soitetaan omalla, muista poikkeavalla kanteleensoittotyylillä. Se on yksi suomalaisista perinteisistä eli kansanmusiikkityyleistä. Soittotapa on nimetty haapavetiseksi tyyliksi.

Musiikin ja laajemminkin kulttuuriperinnön kentässä alkuperäisyys ja omaperäisyys on nyt arvostettua. Nuoret kuuntelevat maailmanmusiikkia, joka saa vaikutteita myös kaukaisesta kansanmusiikista. He musisoivat itsekin kansanmusiikkia: oman paikkakunnan tai alueen musiikkia, muualta Suomesta peräisin olevaa musiikkia sekä eurooppalaista, amerikkalaista ja afrikkalaista musiikkia. Musiikkileirit ja -festivaalit täyttyvät innokkaista, omia uusia ideoita luovista ryhmistä. Kansanmusiikki elää toimivaa ja nuorekasta aikaa.

Kansanmusiikin ja yleensäkin kaikenlaisen perinteen säilymisessä ja siirtymisessä on olennaisinta oppiminen. Siksi tässä tutkielmassa ei kuvata pelkästään menneisyyttä vaan käsiteltäväksi on otettu mukaan tärkein: perinteen siirtymisen näkökulma. Tässä opinnäytteessä on tarkoitus

kuvata musisoimista kanteleella oppimistapahtumana. Opettamista ei voida erottaa muusta musisoinnista, ei edes niistä laajemmista kokonaisuuksista, joita musiikin harrastamiseen liittyy.

Miten etäisessä menneisyydessä on yleensä opittu soittamaan? Miten musiikkia on opittu siellä, missä ei ole ollut oppilaitoksia, musiikkikoulutuksen saaneita opettajia, nuottivihkoja eikä nuotinlukutaitoakaan? Virikkeenä ei ole ollut nykytapaan radioita tai muita joukkoviestimiä, ei äänitteitä - levyjä ja nauhoja - saati videoita.

Tässä työssä esitellään suomalainen kanteleperinne ja haapavetinen kanteleensoitto kumpikin omana kappaleenaan. Sen jälkeen tulee tutkielman varsinainen kasvatustieteellinen osuus. Mielestäni on aiheellista heti työn alussa laatia lukijalle tiivis, yleissivistävä osio, jossa kronologisesti esitellään yhdessä niin kanteleen historiaa ja soitintietoutta kuin Suomen kantelekulttuuria laajemminkin. Näin kohderyhmä - luokanopettajat, musiikin aineenopettajat ja lastentarhanopettajat - saa kanteleesta ensin kuvan pääpiirteittäin. Tähän taustaan voi sitten sijoittaa myös haapavetisen perinteen.

Syksyllä 1994 monissa kunnissa ja kouluissa tulivat voimaan uudet opetussuunnitelmat. Tämä käytäntö on varsin tuore. Vielä kymmenen vuotta sitten tehtiin yhdet suunnitelmat kattamaan koko maa. Nykyään valtakunnallisten opetussuunnitelmien lisäksi laaditaan jokaiseen kuntaan ja kouluun omansa, koska suunnitelmien toteuttamisessa halutaan ottaa huomioon myös kotiseutu ja sen rikkaudet. Tekemällä opetussuunnitelmat kouluittain voidaan käyttää hyväksi niitä mahdollisuuksia, joita seudun historia, asukkaat ja olosuhteet tarjoavat. Tähän on päädytty, koska oman paikkakunnan ja alueen tuntemuksen ja sen vahvuuden tiedetään tukevan nuoren ihmisen itsetunnon rakentumista.

Jokaiselta paikkakunnalta löytyy omat erityispiirteensä. Haapaveden menneisyyden keskeinen rikkaus on kantelemusiikki. Koska aihetta ei ole tutkittu tähän mennessä laajemmin, olen pitänyt tärkeänä kerätä tietoja Haapaveden vanhasta musiikkielämästä mahdollisimman kattavasti, selvittää sitä ja koota se tutkimuksena yksiin kansiin. Minulla on oma kiinnostukseni tähän aiheeseen, koska olen syntynyt haapavetiseen musiikkisukuun.

Jo tutkimustyön alussa ilmeni, että Haapaveden kantele-elämästä olemassa olevissa tiedoissa oli runsaasti aukkoja. Materiaalin keruuvaiheessa tietojen yksityiskohtainen jäljittäminen saattoi tuntua epäolennaiselta kasvatustieteen eli tutkielman varsinaisen näkökulman kannalta. Etnografinen ja -musikologinen seikkaperäisyys oli kuitenkin aiheellista: taustatietoja haapavetisestä kantele-elämästä oli tarkennettava, täydennettävä - osaksi korjattavakin - sekä koottava sitä käyttömateriaaliksi myös laajemmille piireille. Vasta taustan löytäminen antaisi lähtökohdan olennaisen tutkimusongelman käsittelemiseen. Perustietämyksen haapavetisestä kanteleensoitosta

tulisi olla mahdollisimman monipuolinen ja selkeä, ennen kuin pureutuminen yksityiskohtiin olisi mahdollista.

Suomalaisista perinteisistä kanteleensoittotyyleistä juuri haapavetinen säilyi pisimpään elinvoimaisena. Vielä tutkimuksen alussa kanteleentaitajia ja muitakin Haapaveden vanhaa soittoelämää tuntevia oli elossa kymmenkunta. Näistäkin haastatelluista kuoli kolme tutkimustyön aikana. Niinpä käsillä olivatkin viime hetket haastatella asianomaisia ja saada heiltä arvokasta ensi käden tietoa.

2 SUOMALAINEN KANTELE

Vaikka kantele soittimena on hyvin omintakeinen juuri Suomelle, eivät suomalaiset tunne sitä kovinkaan hyvin. Tavalliselle rivisuomalaiselle tulee kanteleesta todennäköisesti mieleen Väinämöinen. Entä sitten nykynuori? Onko hänellä tätäkään mielikuvaa? Onko kantele useille nykyään vain tyhjä käsite? Ollessaan Suomessa englannin kielen opettajana yhdysvaltalainen kanteletutkija Carl Rahkonen oli pyytänyt kolmeasataa 18 - 24 -vuotiasta oppilastaan mainitsemaan jonkun kuuluisan kanteleensoittajan. Ainakin yksi oppilas kussakin luokassa mainitsi Väinämöisen, mutta vain kolme näistä kolmestasadasta tavallisesta suomalaisesta tiesi jonkun muun kanteleensoittajan. Kun ei ole tietoa, tuskin on kokemustakaan. Kuinka moni suomalainen on saanut itse soittaa kannelta, joka oli suomalaisten tärkein soitin ehkä pari-kolmetuhatta vuotta aina 1600-luvulle saakka (Laitinen 1985, 12)? (Rahkonen 1990.)

Vain harva suomalainen tuntee kanteleen historiaa. Itsellenikin vasta tätä työtä tehdessäni kirjastui kanteleen rikas kulttuuritausta. Saman valloituksen soisin monen muunkin tekevän. Erikoisen tärkeää se olisi opettajille, jotka vanhempien kanssa rohkaisevat lapsia elämään nykykulttuurissa. Yhtenäistyvän Euroopan keskellä kansallinen omaleimaisuus on tärkeää. Se ei toki ole este Euroopan osana olemiselle. Pikemminkin se luo turvallisuuden tunnetta ihmisiin. Samoin kuin ihmisellä on tarve ainakin yhteen läheiseen ihmissuhteeseen, hänellä on tarve kiintyä kotiseutuun (Asunmaa 1986, 17).

Suomalaisilla on ollut mahdollisuus kuulla kaukaistenkin kulttuurien musiikkia jo jonkin aikaa. Maailman eri musiikkityylit avautuvat olohuoneisiimme radion, television ja äänilevyjen kautta. Ehkä tämän tietotulvan keskellä ei onnistu kuulemaan Suomen musiikkihistoriasta, elleivät sitten mainiot uudet suomalaiset kansanmusiikkiyhtyeet satu pääsemään televisioon tai jos ei itse tule menneeksi koulun kevätjuhlaan, jossa saattaa soida uusi koulusoitin. Nykyisillä peruskoululaisilla lienee enemmän tietoa ja kokemusta kanteleesta kuin vanhemmillaan. Siksi monelle lukijalle saattaa olla mielenkiintoista tutustua lyhyesti kanteleeseen kulttuurihistoriallisesti. Kanteleen menneisyys ja sen nykyvaihe ovat tutustumisen arvoisia.

Tässä yhteydessä esitän myös haapavetisen kanteleperinteen sijoittumisen muuhun suomalaiseen kanteleperinteeseen. Näin näkyvät haapavetisen ja muun suomalaisen kanteleperinteen yhteydet, yhtäläisyydet ja erikoispiirteet.

Esitellessäni suomalaista kannelta tässä luvussa jaan soittimet rakenteen mukaan koverrettuun kanteleeseen (carved kantele), laatikkokanteleeseen (box kantele) ja nykykanteleeseen (modern

kantele) (Rahkonen 1989, 25, 43, 63). Soittimien osalta olen pitänyt luontevimpana kronologista esittelyä.

Ennen kannelta Suomessa on käytetty soittimena joitakin puhaltimia. Kivikauden alun soittimia olivat mm. luuputki, kasvin lehti, kasvin varsi ja kehysrumpu. Kivikauden loppuaikana soitettiin huilua, jollaista nykyisin nimitämme pajupilliksi. Pronssikautena tulivat trumpettisoittimet: härän- ja lehmänsarvet sekä tuohitorvet. Tuhat vuotta ajanlaskun molemmin puolin omaksuttiin erilaisia yksiaänisiä huiluja sekä idästä puhallin: piisku. (Leisiö 1985, 2.1.-6.1.)

Kanteleen historiaa ei ole pystytty selvittämään vakuuttavasti. Luultavasti kantele on omaksuttu Suomeen balttilaisten kansojen kautta joko Virosta Länsi-Suomeen ja sieltä Karjalaan tai suoraan vuoden 1000 tienoilla Baltiasta Karjalaan (Leisiö 1985, 6.1.). Varhaisimmat arkeologiset soitin- ja kuvalöydöt kanteleesta ovat 1100- ja 1200-luvulta mm. Opolesta ja Gdanskista Puolasta. Nämä soittimet eivät olennaisesti eroa 1800-luvun soittimista. Vanhin suomalaisista kanteleista löytynyt vuosilukukaiverrus on 1699. (Leisiö 1978, 363; Sonninen, Polas, Kiiski & Jokinen 1977, 11.)

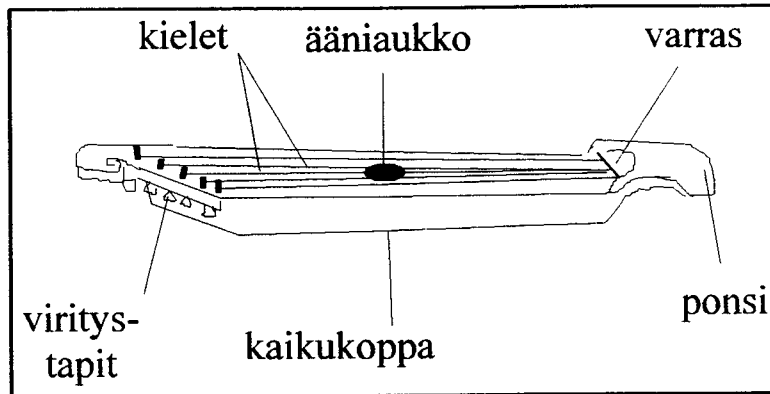

Kuva 1. Kanteleen oletettu historiallinen levinneisyysalue (Leisiö 1975, 30).

Suomen kielen kantele-sanana arvellaan olevan balttilaislaina. Esimerkiksi liettuan kankles ja latvian kokle merkitsevät kannelta. Päinvastaistakin lainasuuntaa on pidetty mahdollisena. On esitetty myös, että venäjän gusli-soitin olisi kielitieteellisessä yhteydessä kantele-sanaan. Kannelta on pidetty omapohjaisenaikin, kansi- tai kanta-sanana johdoksena. (Helsingin Sanomat 28.2. 1997; Itkonen & Kulonen 1992.)

2.1 Koverrettu kannel

Varhaisin kanteletyyppi on koverrettu yhdestä puukappaleesta, joskus kahdesta, jolloin päälle on kiinnitetty kansi (Leisiö 1975, 29; Asplund 1983, 13). Runko ja viritystapit ovat puusta, kielet yleensä jouhista tai teräksestä ja varras tavallisesti metallista. Kieliä oli alkujaan viisi. Ominaista suomalaiselle kanteleelle on kaareva ponsi. Soitettaessa se sopii soittajan oikean polven päälle. (Leisiö 1978, 363; Asplund 1983, 13)

Kuva 2. Suomalaisen koverretun kanteleen rakenne.

Kannelta soitetaan poikittain polvella tai pöydällä, yleensä lyhin kieli soittajaan päin. Sormet ovat lomittain kielillä niin, että kullakin kielellä on oma sormensa. Tämä asento mahdollistaa moniäänisen soiton; perinteisesti kantelesävelmät ovat aina olleet moniäänisiä. (Laitinen 1985, 13; Väisänen 1928, IX.)

Vanhalle suomalaiselle musiikille oli ominaista viisisävelisyys, mikä tulee esiin koverretussa kanteleessa - kieliä oli useimmiten viisi. Viisisävelisyys ilmenee myös kalevalamittaisessa laulussa. Alkujaan kanteleella ei soitettu varsinaisia yksittäisiä kappaleita, vaan soittaja toisti, muunteli, yhdisteli ja improvisoi sävelaiheita. Kannelta soitettiin suhteellisen pienelle ihmismäärälle esimerkiksi pirtissä tai ulkona (Teperi 1986, 295; Väisänen 1928, XI).

Runonkerääjien kuvauksissa Karjalasta kantele mainittiin yleensä vain runonlaulun säestimenä, eikä sen muusta käytöstä kerrottu tarkemmin (Asplund 1983, 9; Laitinen 1985, 12; Leisiö 1985, 6.1.). Suomeen tulon aikoihin meille ilmaantui myös paljon muita soittimia. Oljesta tehty soropilli oli ensimmäinen sormiaukollinen soitin. 1200-luvulla tuli muitakin sormiaukollisia soittimia, puusta ja tuohesta valmistettuja klarinettisoittimia. Samoihin aikoihin Suomeen tulivat puiset trumpettisoittimet, joista pitkä ja kapea luikku oli tärkeä koko Euroopassa. Suomeen omaksuttiin

1500-luvulla kanteleen lisäksi toinenkin kielisoitin, jousella soitettava jouhikko, jolla säestettiin tansseja. (Leisiö 1985, 8.1., 9.1.)

2.2 Uudet kulttuurivirtaukset ja soittimet

Kanteleen soittoa vähensi 1600-luvulla viulun ja uusien kansanmusiikkivirtauksien tulo Suomeen (Leisiö 1985, 18). Viulu tuli lännestä ja levisi täten ensin Etelä- ja Länsi-Suomeen. Viulumusiikin valtakautta olivat 1700- ja varsinkin 1800-luku. Itä-Suomessa, missä kanteleensoitto säilyi pisimpään ja voimakkaimmin, alettiin soittaa viulua vasta 1800-luvulla (Leisiö 1985, 7.1.). (Soninen ym. 1977, 15.)

Uusi kansanmusiikki ei enää perustunut viiteen säveleen, ja niin alettiin tehdä useampikielisiä kanteleita. Rahkosen väitöskirjassaan mainitsevat Suomen museoiden 91 koverrettua kannelta kertovat soittimien kieliluvusta. Eniten on viisikielisiä, joita on 22, sitten 12-kielisiä, 18 kappaletta. Kanteleiden kieliluku vaihteli tällä samalla välillä eli viidestä kahteentoista. (Rahkonen 1989, 28,33.)

Voimakas kantelekausi päättyi Länsi- ja Etelä-Suomessa 1700-luvulla. Savossa se päättyi 1800-luvulla ja Karjalassa 1900-luvulla (Laitinen 1985, 12).

2.3 Kantele kansallisoittimena

Rahkosen (1990) mielestä kantele on Suomessa kahdella tavalla vertauskuva. Soitin kuuluu olennaisesti niiden elämään, jotka ovat rakentaneet ja soittaneet kanteleita. Se on tärkeä osa heidän identiteettiään, heitä itseään. Suurimmalle osalle suomalaisista kantele on ennen kaikkea suomalaisuuden vertauskuva, käsite Kalevalan kansanrunoista. Kantele onkin kansallinen vertauskuva monille Itämeren ympäröiville kansoille. Kun perinteestä tulee vertauskuvallinen, se auttaa sitä pysymään hengissä. (Rahkonen 1990, 3, 4.)

Laitinen on sitä mieltä, että kanteleen nimitys kansallisoittimeksi kehittyi ilman varsinaista soitinta. Herätteen antoivat Kalevalan kannelta ylistävät runot. (Laitinen 1975, 1, 2.)

Kerätessään runoja Karjalasta Elias Lönnrot näki vielä paljon kanteleita. Vuoden 1828 matkaltaan hän kirjoittikin: "Kantele joka talon seinällä". Hän ei kuitenkaan tehnyt juuri muis-tiinpanoja soittajista. Lönnrot kertoi, että kun eräeseen kylään oli tullut uusi herätysliike, seudun

taitavimmat kanteleensoittajat lopettivat soittamisen. Kanteleen syrjäytymiseen muotisoittimen asemasta 1800-luvulla vaikutti herätysliikkeen lisäksi se, että Karjalaan oli juuri tullut viulu ja uudet kansanmusiikkivirtaukset. (Asplund 1983, 7.)

Lönnrot soitti itse kannelta ja rakenteli soittimia. Hänellä oli suunnitelmia kanteleen koulukäytöstä, ja kuten Snellman hänkin oli sitä mieltä, että jokaisen suomalaisen tulisi osata soittaa kannelta. (Asplund 1983, 7.)

Lönnrot ja muut runonkerääjät yhdistivät kanteleensoiton runonlauluun kahdella tapaa: runonlaulun säästykseen ja runon aiheeseen. Runonkerääjä Rietrikki Polen kertoo: "Illoiksi keräytyi aina rahvasta muualta laulamaan, vaimoja, tyttöjä ja poikia ja paikalla oleva suutari, joka oli taitava kanteleensoittaja, 'puolusti' muiden laulua." Kalevalan 41. runossa kerrotaan:

" Siitä vanha Väinämöinen
Alkoi soittoa somasti
Hauinruotaista romua,
Kalanluista kanteletta;
Sormet nousi notkeasti,
Peukalo ylös keveni.
Jo kävi ilo ilolle,
Riemu riemulle remahti,
Tuntui soitto soitannalle,
Laulu laululle tehosi;
Helähteli hauin hammas,
Kalan pursto purkaeli,
Ulvosi upehen jouhet,
Jouhet ratsun raikkahuivat." (runo 41: 17 - 30).

Zachris Topelius vanhempi kokosi kirjan Suomen Kansan Vanhoja Runoja. Sen esipuheessa 1831 hän kertoo kanteletta vielä Vienan Karjalassa soitettavan.

"Itte vanha Väinämöinen
Teki kalliolla kandeletta
Kust on koppa kandelessa?
Koivusta visa-perästä
Kust'on naulat kantelessa?
Tammesta tasaiset oksat
Kust' on kielet kantelessa?
Jouhista hyvän orihin" (Suomen kansan vanhat runot XII : 80)

Kansanrunojen aiheet heijastuivat todellisuudesta, joten ei ollut ihme, että runoissa kerrottiin kanteleesta. (Asplund 1983, 9; Rahkonen 1989, 3.)

Kansanrunot vaikuttivat syvästi Suomen yläluokan kirjallisuuteen, kuvataiteeseen ja musiikkiin. Vuonna 1831 perustetun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tunnuksiksi valittiin 1834 kannel ympäröitynä tekstillä: "Pysy Suomessa pyhänä". Kantele on yhä seuran tunnuksena.

Taideteoksissa saatettiin kuvata mm. Väinämöistä kanteleineen. Monille taiteilijoille kantele oli kuitenkin niin myyttinen soitin, ettei pyrittykään soittimen realistiseen kuvaukseen. (Asplund 1983, 27, 29, 30; Rahkonen 1989, 13, 14.)

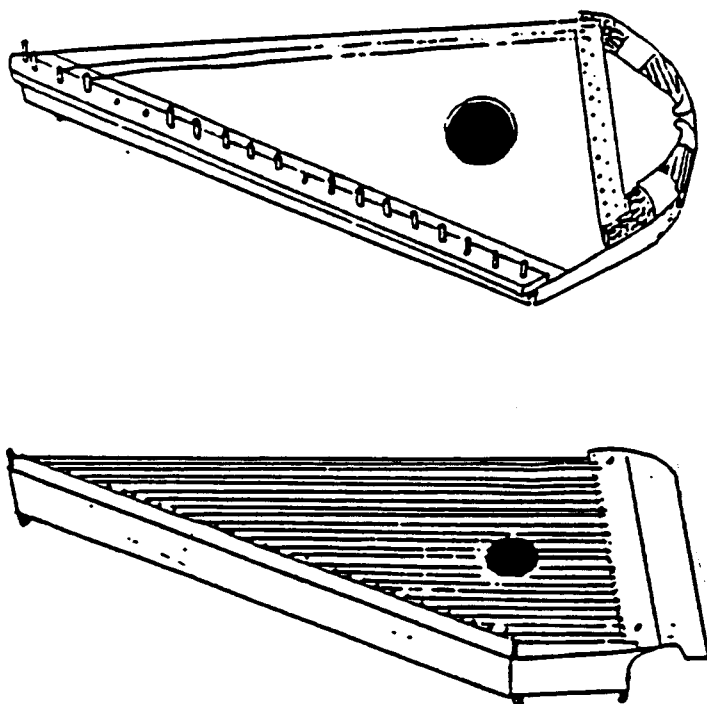
Siihen, että kansansoitimesta tuli kansallissoitin, vaikuttivat mm. Henrik Gabriel Porthan, Christfrid Ganander, Jaakko Juteini ja ns. Turun romantikot sekä erityisesti Lönnrot. Turun romantikot tekivät työtä suomalaisuuden hyväksi ja nostivat tunnukseksi kanteleen. Lönnrotille kantele oli enemmän kuin tunnus - hänelle se oli elävä soitin. (Asplund 1983, 11, 12; Rahkonen 1989, 17.)

2.4 Laatikkokannel

Kanteleen kieliluku kasvoi yhä enemmän 1800-luvulla, ja siksi kovertamistekniikan ohelle kehitettiin uusi rakennustekniikka. Ohuista puulaudoista koottiin laatikkokannel. Vanhimpia suomalaisia laatikkokanteleita ovat luultavasti Elias Lönnrotin neljä kannelta. Kaksi niistä on suhteellisen pientä. Kieliä kanteleissa on 25 ja 29. Vartainen ja ponsineen ne muistuttavat vielä paljon koverrettuja kanteleita. Vähitellen kanteleessa vartaan alkoivat korvata metalli- eli kielinastat, eikä ponna ollut joissakin kanteleissa ollenkaan. Toiset kaksi Lönnrotin kannelta ovat isompia. Lönnrotin kanteleissa on poikkeuksellisesti kromaattinen viritys, kun tavallisesti viritys on diatoninen eli kielet on viritetty yhden sävellajin asteikon mukaan. (Leisiö 1978, 363, 364; Rahkonen 1989, 43, 44.)

Laatikkokanteleiden koko alkoi kasvaa. Ne olivat keskimäärin 30 % isompia kuin koverretut kanteleet. Yleensä kieliä oli 24 - 30. Viritystapit olivat joko puuta tai metallia. (Rahkonen 1989, 45, 48.)

Laatikkokanteleita on kaksi perustyyppiä: tasa- eli suoraperäinen ja pyöreäperäinen. Sama rakentaja saattoi rakentaa kumpaakin kanneltyyppiä, ja samalla alueella saatettiin soittaa molempia kanteleita.

Kuva 3. Pyöreä- ja tasaperäinen laatikkokantele (Rahkonen 1989, 24, 48).

Tasaperäisessä kanteleessa on tavallisesti ponsi, tosin vain koristeena tai tunnusomaisena osana kanteleelle. Ponnen koko vaihtelee. Pyöreäperäinen kannel on saanut ominaismuotonsa mahdollisesti Ruotsista Suomeen levinneestä hummel-nimisestä kielisoittimesta, tai sitten syynä oli vain halu näyttää puusepän taitoja puun taivutuksessa. (Rahkonen 1989, 47, 48.)

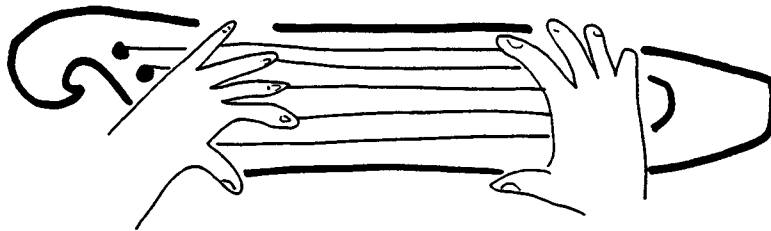
Laatikkokanteleiden myötä kanteleita alettiin rakentaa myös kaupallisesti. Muutamista rakentajista oli kehittynyt niin hyviä, että monet aiemmin itse kanteleensa tehneet mieluummin ostivat kanteleen kuin tekivät sen itse. Kuuluisia 1800- ja 1900-lukujen vaihteen kanteleenrakentajia olivat mm. Jaakko Östermark ja Juho Sillanpää Halsualta, Juho Tamminen Saarijärveltä ja Pasi Jääskeläinen Haapavedeltä. (Leisiö 1978, 364; Rahkonen 1989, 49.)

2.5 Iso kantele ja perinteiset soittotyylit

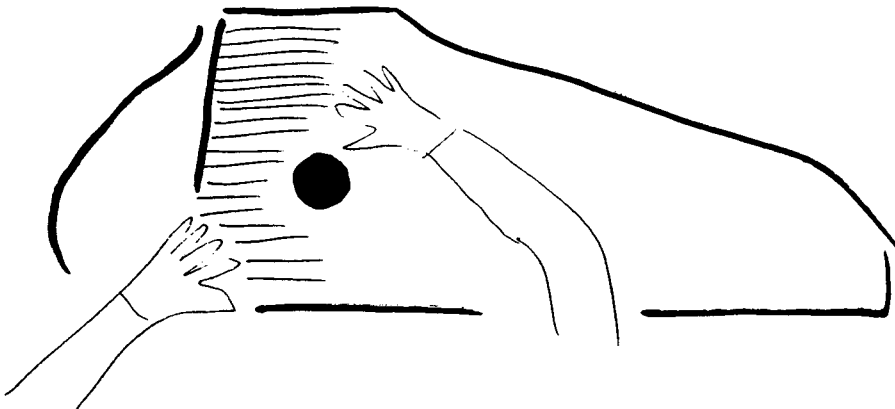
Kantele oli alun perin kansansoitin. Nykyään kanteleella soitetaan myös länsimaista klassista musiikkia. Aiemmin kanteleensoitto oli enimmäkseen maaseudun ilmiö. Laatikkokanteleen soitossa muodostui aikanaan omat soittotyylit. Koska soitto opittiin kuuntelemalla ja jäljittelemällä,

melkein jokaisella oli oma tyykinsä. (Rahkonen 1989, 101.)

Vanha soittotapa, yhdysasento, jossa sormet ovat limittäin kielillä, ei säilynyt Suomessa laatikkokanteleen soitossa (kuva 4.). Sen sijaan soitetaan eroasennossa, eli yleensä oikea käsi soittaa korkeita kieliä ja vasen matalia (kuva 5.). Silloin tällöin kantele on ollut soittimena kansanmusiikkiyhteisissä, mutta useimmiten sitä on soitettu yksin tai yhdessä toisten kanteleiden kanssa. (Rahkonen 1989, 101; Väisänen 1928, X.)

Kuva 4. Yhdysasento

Kuva 5. Eroasento

Vaikka jokainen kansanomaisen soittaja soittaa omalla tyyllillään, on alueita, joissa yksittäiset tyylit muistuttavat paljon toisiaan muodostaen tyylialueen. Suomessa tällaisia alueita on määritelty kolme: Perhonjokilaakso, Saarijärvi ja Haapavesi. Näiden tyylien lisäksi on kymmeniä muita yksilöllisiä tyyliä. (Ala-Könni 1986, 17, 31, 79; Rahkonen 1989, 101.)

2.5.1 Perhonjokilaakso

Todennäköisesti kantele on tullut Keski-Pohjanmaalle Perhonjokilaaksoon Karjalasta Pähkinäsaaren rajaa myöten, juurtunut ensin Kaustisille ja levinnyt sieltä suomenkielisiin lähipitäjiin. Perhonjokilaaksossa kanteletta soitettiin paljon, ja se säilyi kansansoittimena viulun rinnalla. Halsualla, Kaustisella ja Vetelissä kannelta soitettiin viime vuosisadalla lähes joka talossa. Etupäässä kantele on ollut talonpoikaisen kansan soitin. Perhonjokilaakso on ollut yleensäkin innokasta kansanmusiikkialuetta. Erityisesti hääjuhliin on liittynyt monia kansanmusiikkiperinteitä. (Asplund 1983: 49; Rahkonen 1989, 101; Tulikari 1976, 29, 58.)

Koverretun kanteleen soittotyylissä säilyi se, että soitettaessa pidettiin lyhimät kielet soittajan puolella (Asplund 1981: 140). Kannelta ei soitettu kuitenkaan yhdys- vaan eroasennossa (Rahkonen 1989, 101). Kantele on ollut soitettaessa yleensä pöydällä, joskus polvilla. Valokuvien perusteella kannelta on soitettu istualtaan. Oikean käden ranne lepää pontta vasten, ja melodiaa soitetaan tavallisesti kahdella sormella. Vasen käsi säestää kolmella tai neljällä sormella. (Tulikari 1976, 51.)

Tutkielmassaan Perhonjokilaakson 1800-luvun musiikista professori Erkki Ala-Könni mainitsee alueelta yhteensä 14 taitavaa soittajaa. Alueen kuuluisin kanteleensoittaja oli Kreetta Haapasalo. Muita taitavia soittajia olivat mm. Sven Huntus eli Kantele-Svenne ja Liisa Juoperi. (Ala-Könni 1986, 83-90; Tulikari 1976, 29, 30.)

Kreetta Haapasalo syntyi Kaustisella 1813. Hän oppi soiton alkeet naapuriltaan Ylitalon isännältä. Julkisen esiintymisensä Kreetta Haapasalo aloitti jo kotipuoleltaan ja jatkoi niitä laajoilla matkoillaan kahden vuosikymmenen ajan perheellisenä rahan puutteen takia. Kreetta lauloi ja soitti kodeissa, pienissä seuratilaisuuksissa, juhlissa, konserteissa, maanviljelysnäyttelyissä, markkinoilla ja ravintoloissa. Hän vieraili ainakin kahdessakymmenessä neljässä Suomen kaupungissa sekä lisäksi Pietarissa ja Tukholmassa. Hän lauloi hengellisiä lauluja sekä tavallisia laulu- ja tanssivalmiä. Tunnetuimmat hänen omista sepitteistään ovat laulut "Kanteleeni" ja "Minun leipäni pieniin on pantu". (Ala-Könni 1986, 83-90; Tulikari 1976, 29, 30.)

J. R. Aspelin mainitsee vuonna 1870 Vetelin seudun kanteleen rakenteesta: "Täällä tavallisella kanteleella on reikä katossa, mutta muuten umpinainen koppa, joka muodossaankin eriiä karjalaisten, haavasta koverretuista ja pohjattomista, kanteleista." Kreetta Haapasalon veteliläinen kantele oli ponneton, mutta myöhempään veteliläisiin kanteleisiin istutettiin alaspäin kaartuva ponsi. Kuuluisin kanteleenrakentaja oli Lestijärvellä ja Halsualla toiminut Jaakko Östermark. Kanteleet oli viritetty joko duuriasteikkoon tai luonnolliseen molliasteikkoon. Bassokielet eivät

noudattaneet asteikkoja, vaan niissä oli vierekkäin perus-, huippu- ja leposävel eli I, V ja IV aste, joita yleensä suomalaisessa kansanmusiikissa vain käytetään. (Ala-Könni 1986, 90, 91.)

2.5.2 Saarijärvi

Saarijärven kanteleperinteessä on merkittävää erikoinen soittotyylili eli sulkusoitto, jota tavataan enimmäkseen vain Suomenlahden eteläpuolella. Huomattavaa on myös innokas sekä tuottoisa kanteleiden rakennus viime vuosisadan vaihteessa (Ala-Könni 1986, 37).

Kanteleensoittoharrastus yleistyi Keski-Suomessa 1880-luvulla. Jo 1850-luvulla Kreetta Haapasalo oli konsertoinut alueella useasti, ja Sven Huntus eli Kantele-Svenne Kaustiselta asui jonkin aikaa Saarijärven naapuripitäjässä Karstulassa (Tulikari 1976, 33). Vuonna 1883 kaksi keskipohjalaista kanteleensoittajaa, Frans Oskar ja Fredrik Leonard Krank, muutti Saarijärvelle. Ensimmäinen sekä rakensi että soitti, mutta lähinnä kodin piirissä. Jälkimmäistä kutsuttiin "Resu-Rankaksi", ja hän kierteli kanteleensoittajana 1880- ja 1890-luvuilla. Myös sokea kanteleensoittaja Akilles Ockenström Oulusta konsertoi Saarijärvellä 1888. Kansalliset arvot ja soittajien vierailut varmaan vaikuttivat kanteleen kukoistuskautteen vuosien 1880 - 1920 tienoilla. Saarijärven osalta ei ole varmaa tietoa, milloin ja miten kantele on alueelle tullut. Mahdollisesti se on yleistynyt vasta vierailevien soittajien myötä. Pohjanmaalla ja erityisesti Perhonnokilaaksolla on ollut suuri vaikutus alueen kantele-elämään. Soittotyylili viittaa mahdollisesti itäisiin vaikutteisiin tai yleensä pienkanteleeseen pohjautuvaan soittoon, sulkusoittoon. (Ala-Könni 1986, 31, 32; Asplund 1983, 60, 62.)

Saarijärvellä kannelta soitettiin kanteleen lyhyeltä sivulta sulkutyylillä. Oikea käsi soitti sävelet nahkapalalla, tikulla tai etusormella. Vasen käsi sulki eli kosketti kahdella tai kolmella sormella kieliä. Vapaaksi jätettiin ne kielet, joiden haluttiin soivan. Oikean käden lyödessä vapaat kielet alkoivat soida. Oikea käsi poimi myös halutut bassokielet. Soittotyyliliä voi kutsua sekatyyliseksi, koska kieliä ei soitettu pelkästään sulkutyylillä, vaan vasen käsi myös näppäili kieliä. Saarijärven soittotyylili oli yhtenäinen ja koko Keski-Suomelle ominainen. (Ala-Könni 1986, 37.)

Intoa kanteleenrakennukseen oli 1880-luvulla vähintään yhtä paljon kuin soittamisinnostusta. Saarijärvellä oli kymmeniä kanteleenrakentajia. Tunnetuin heistä oli Juho Tamminen. Hänen hyvään ääniset soittimensa herättivät huomiota eri puolilla Suomea. Saarijärvisessä kanteleessa samoin kuin perhonnokisessa bassokielet oli viritetty asteikosta poiketen perus-, huippu- ja leposäveliin. Muuten kantele oli duuriasteikossa tai harmonisessa molliasteikossa. Alueella valmistettiin

pyöreäperäisiä ja myöhemmin myös tasaperäisiä kanteleita, joihin laitettiin alaspäin kaareva ponsi. Samoin olivat tehneet Perhonjokilaakson kanteleenrakentajat. Saarijärvisellä tasaperäisellä kanteleella on ollut vaikutusta koko maan kanteleenrakennukseen. Alueen kaksi harrastelijamaista kanteleenrakentajaa kokeili erikoisia kantelemalleja. Anselm Halttunen teki isoja kaksoiskielisiä kanteleita. Vihtori Honkonen teki kaksoiskanteleita, joissa oli ikäänkuin kaksi kannelta kiinni toisissaan peilikuvan kaltaisesti. (Ala-Könni 1986, 32, 34, 35, 37.)

Saarijärvellä kannelta soitettiin monessa tilanteessa: aluksi kotona, myöhemmin tansseissa, häissä, iltamissa ja satunnaisesti hengellisissä tilaisuuksissa (Ala-Könni 1986, 37).

Ensimmäisenä taitavana kanteleensoittajana pidettiin edellä mainittua Rankkaa, Fredrik Leonard Krankia. Muita varsinaisia kanteleensoittajia Ala-Könni on luetellut yli kaksikymmentä. Lisäksi kanteleenrakentajista useat olivat myös soittajia. Taitava soittaja oli Otto Pokela. Hänen poikansa Arvi kertoi, että 1930-luvulla kannelta ei arvostettu enää kovin paljon Saarijärvellä. Sitä pidettiin vanhanaikaisena. 1970- ja 1980-luvun uusi kanteleinnostus sai hänetkin aloittamaan soiton uudelleen. (Ala-Könni 1986, 31, 37; Asplund 1983, 62.)

2.5.3 Haapavesi

Haapavetisiä viisikielisen kanteleen soittajia tunnetaan jo 1800-luvun alusta. Sen sijaan ei ole tietoa siitä, missä vaiheessa ja miten laatikkokannel on tullut Haapavedelle ja milloin sitä on alettu rakentaa. Kirjallisissa lähteissä ei mainita ketään erityistä henkilöä, joka olisi toiminut muiden soittamisen alkuunpanijana. Jos haapavetiset soittajat ovat oppineet kanteleensoiton useilta ei-haapavetisiltä, mistä johtuu, että kaikki ovat oppineet soittamaan kanteleen leveältä puolelta? Viisikielistä kannelta on soitettu kapealta puolelta. Perhonjokiseudun kanteleensoittoon on yhteys ainakin Pasi Jääskeläisellä, joka sai oppia ison kanteleen soittoon Kreetta Haapasalon tyttären pojalta Hjalmar Räisäseltä. Lieneekö tämä soittanut leveältä puolelta, vai käänsikö Pasi kanteleen nykyiseen soittoasentoon? (Ala-Könni 1973, 396; Haapavesi 5.2. 1981.)

Haapavedellä isoa kannelta soitetaan leveältä puolelta, mikä on ensimmäinen näkyvä erotus muihin Suomen perinteisiin soittotyyleihin. Oikea käden nimetön, joskus myös keski- ja etusormi, soittaa yleensä melodiaa, ja keski- ja etusormi soittavat mahdollisesti sointuja mukana. Vasemman käden peukalo soittaa bassoja, ja mahdollisesti etu- ja keskisormi sekä nimetön ottavat sointuja. Kanteletta pidetään pöydällä, ja sitä soitetaan lähes poikkeuksetta seisaaltaan.

Haapavedellä on ollut useita kuuluisia yksittäisiä kanteleensoittajia sekä kanteleryhmiä. Koska haapavetinen kanteleensoitto on tämän työn aihe, soittajistoa tarkastellaan laajemmin luvun 5 ja liitteen 5 yhteydessä.

Haapavedellä rakennettiin paljon kanteleita sekä harrastelijamaisesti että ammattimaisesti. Pasi Jääskeläisellä oli kantelepaja ja kansanopistossa valmistuivat lukuisat kanteleet. Luvussa 5 kerrotaan paikkakunnan soitinrakennuksen erikoispiirteistä ja taitajista.

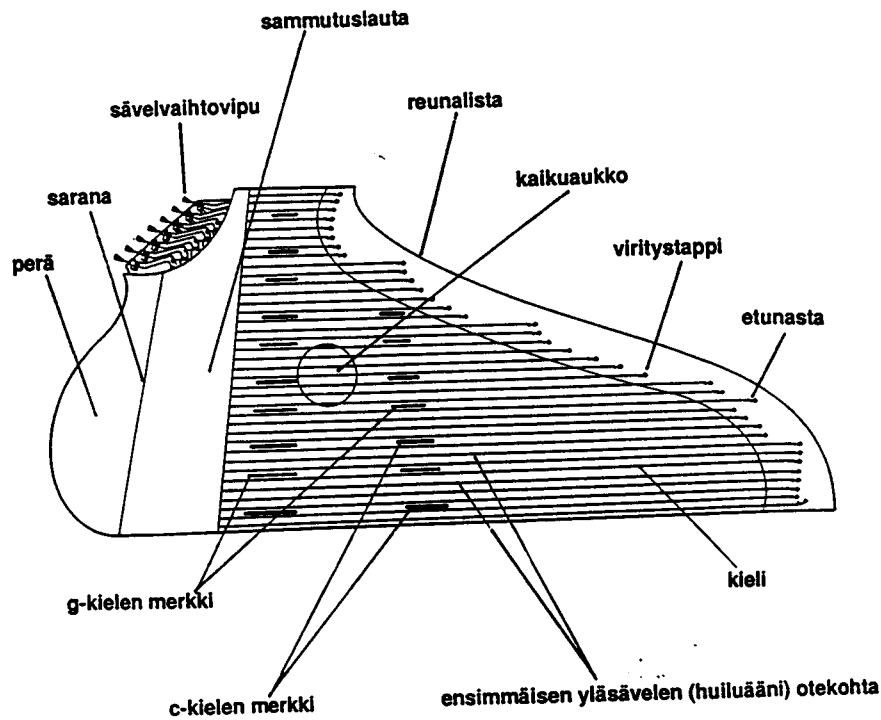
Kannelta on soitettu kotona ja monenlaisissa juhlissa sekä yksin että yhtyeenä. Yhteissoitto olikin yksi huomiota herättävä piirre haapavetisessä soitossa. Jo vuosisadan alusta kantelemusiikkia kuultiin usein iltamissa, ja tunnetuin kanteleyhtye teki esiintymismatkoja mm. Ruotsiin sekä Helsingin olympiakisoihin. Kuplettilaulaja-kanteleensoittaja-näyttelijä Pasi Jääskeläinen kiersi ammatikseen esiintymässä.

1960-luvulta lähtien ei Haapavedellä ole ollut paljonkaan nuoria kanteleensoittajia. Haapavetisellä tyylillä soittavaa uutta polvea on noussut Haapaveden ulkopuolella Ilona Porman, Martti Pokelan sekä myöhemmin heidän oppilaidensa joukosta.

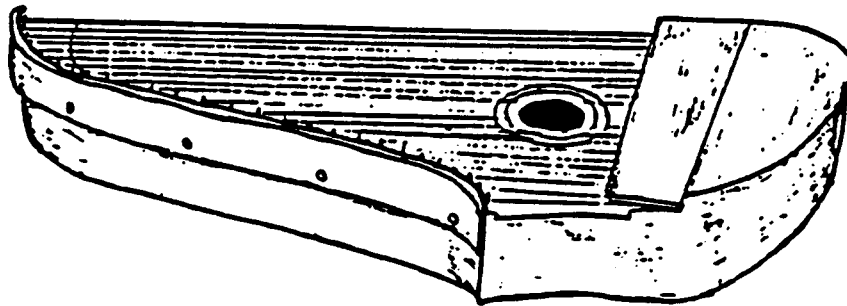
2.6 Nykykantele ja sen soittotyylit

Kannelta alettiin kehittää 1900-luvulla myös klassisen musiikin soittoon. Paul Salminen kehitti virituskoneiston, jonka avulla klassisen musiikin sävellajimuutokset voitiin soittaa. Hän tutki myös kanteleen rakenteen ja ihanteellisen soinnin yhteyttä. Kanteleenrakennuksen uudet virtaukset vaikuttivat kaikkiin kanteleenrakentajiin - myös niihin, jotka olivat rakentaneet kanteleita kansanmusiikin soittajille. Klassisen musiikin soittoon on kehittynyt myös oma soittotyyliinsä. Se esitellään tässä yhteydessä, vaikka nykykannelta soittimena käytetään myös kansanmusiikissa.

Väitöskirjassaan Rahkonen nimeää 1900-luvulla laatikkokanteleista kehitellyt kanteleet erikseen nykykanteleiksi (modern kanteles). Nykykanteleen viritystappien rivi on kaareva, kuten läntisissä kielisoittimissa pianossa ja harpussa. Siinä voi olla myös virituskoneisto, joka mahdollistaa nopean sävellajin vaihtamisen. Tällaista nykykannelta kutsutaan koneisto- tai konserttikanteleeksi. Jos kanteleessa ei ole virituskoneistoa, sitä kutsutaan usein koti- tai koulukan-teleeksi. Siinä voi olla pikavirittimiä yksittäisille kielille, esimerkiksi g-kielille, jolloin niiden avulla voi C-duurin nopeasti vaihtaa harmoniseen a-molliin. (Rahkonen 1989, 63.)

Kuva 6. Nykykanteleen rakenne: Koneistokantele (Sopanen 1987, 5).

Kuva 7. Nykykantele ilman koneistoa (Rahkonen 1989, 64).

Paul Salminen syntyi 1887 inkeriläis-suomalaiseen perheeseen Pietarissa. 1920-luvulla hän käytti ensimmäisenä Suomessa kaarevaa viritystappirivistöä. Salmisesta tuli trumpetisti, mutta harrastuksenaan hän alkoi kehittää kannelta. Hänen uskotaan nuoruudessaan nähneen karjalaisia tai inkeriläisiä kanteleensoittajia. Salminen halusi parantaa kannelta, ja varsinkin muutettuaan Suomeen hän alkoi rakentaa kanteleita vapaa-aikanaan. (Rahkonen 1989, 63.)

Salminen halusi suunnitella kanteleen klassisen musiikin soittoon. Hänen tavoitteenaan oli tasainen äänenväri ja voimakkuus koko kanteleen kielialueella. Tämän saattoi saavuttaa vain tarkoilla kielten pituuksien ja paksuuksien suhteilla, joiden on uskottu johtaneen kanteleen kaarevaan muotoon. Toinen tavoite oli kielten sammuttaminen. Soitettuja kieliä oli aiemmin voitu sammuttaa sormin, kämmenin ja käsivarsin. Salminen lisäsi kanteleeseen sammutuslaudat, jota painamalla pehmuste koski kieliin ja vaimensi ne. (Rahkonen 1989, 63.)

Salmisen mielestä suurin klassisen musiikin soittoon kohdistuva rajoitus laatikkokanteleessa oli kanteleen diatonisuus. Laatikkokanteleella ei voinut soittaa kappaleita, joissa sävellaji vaihtui tai joissa oli tilapäisiä korotuksia tai alennuksia. 1925 Salminen patentoi kehittelytyönsä tuloksena virituskoneiston, jonka periaatteita käytetään vieläkin kanteleenrakennuksessa. Koneistossa muutetaan kielten jännitystä vipujen avulla. Näin kielen säveltasoa voidaan sekä nostaa että laskea puoli sävelaskelta. Vipuja on seitsemän. Esimerkiksi kääntämällä c-vipua eteenpäin lisätään kaikkien c-kielten jännitystä, ja kielet korottuvat cis-säveliksi. Vastakkaiseen suuntaan kääntämällä kielet alenevat ces-säveliksi. (Rahkonen 1989, 63, 68.)

Salminen säilytti kanteleen ominaissoinnin. Toisin kuin on esimerkiksi venäläisessä nykykanteleessa, kanteleeseen ei laitettu tallaa. Näin saatiin säilymään luonnollinen vibrato, jota arvostavat sekä kansanmusiikin että klassisen musiikin soittajat. Matalimpien kielten sointi parani Salmisen kanteleen myötä. Kanteleen bassokieliä lyhennettiin. Vanhassa laatikkokanteleessa bassokielten pituussuhde muihin kieliin oli erilainen. Salminen kokeili myös, millaiset kierteet kielen ympärille olisivat parhaat. (Rahkonen 1989, 68, 72.)

Rahkosen mielestä kanteleen patentoiminen merkitsi sitä, että kantele ei ollut enää kansan käsityö eikä tekijä välttämättä käyttäisi sitä itse. Oliko siis kanteleesta tullut kaupallinen tuote? Salmisen kanteleita ei kuitenkaan valmistettu tehtaassa. Salminen valmisti käsityönä koneistot, ja kanteleenrakentajat tekivät puisen osuuden. Yhteistyössä Salmisen kanssa olivat mm. Efraim Kilpinen Kalajoelta, Leander Laasanen Vetelistä ja kuopiolainen Armas J. Koivisto, joka teki useimmat Salmisen kanteleiden rungoista. Vuosina 1925 - 49 Salminen myi 101 koneistokannelta.

Salmisen kuoltua 1949 koneistoja alkoi valmistaa Sulo Huotari. Kanteleen rungot valmisti Oiva Heikkilä Perhonjokilaaksosta. Hän oli harvoja tuolloisia ammattimaisia kanteleenrakentajia. Jo Heikkilän isä oli rakentanut kaarevanmallisia kanteleita nähtyään kuvan sellaisesta Fazerin myyntiluettelossa. Oiva Heikkilä valmisti 28- ja 32-kielisiä laatikkokanteleita ja 36-kielisiä nykykanteleita. Oiva Heikkilän kanteleenrakennusta jatkoi hänen poikansa Ossi Heikkilä. (Rahkonen 1989, 74, 75.)

Muita nykyisiä kanteleenrakentajia ovat esimerkiksi Pekka Lovikka Pellosta, Hannu Koistinen Rääkkylästä, Erkki Leskelä Ylikiimingistä ja Kansanmusiikki-instituutin yhteydessä toimiva Kaustisen soitinverstaas. Yleensä kanteleenrakentajat tekevät sekä pienkanteleita että isoja kanteleita. Ammattimaiset rakentajat valmistavat koneistokanteleita. Myös jotkut harrastajat rakentavat kanteleita myyntiin. Kanteleilla on suuri kysyntä. Esimerkiksi koneistokanteleita ei kyetä valmistaa niin paljon kuin niillä olisi kysyntää. Nykyisistä kanteleenrakentajista on luettelo liitteenä (liite 2.). (Rahkonen 1989, 75.)

1950-luvulta lähtien on valmistettu enemmän kaarevanmuotoisia nykykanteleita kuin laatikkokanteleita. Kaarevaa pidettiin laatikkokannelta kehittyneempänä. Muoti oli tarttunut myös kansanomaisiin kanteleenrakentajiin.

Nykykanteleeseen liittyy myös klassisen musiikin soittotyyli. Sitä ei ole keksinyt yksi ainoa henkilö, vaan se on kehittynyt ajan myötä ja kehittyi yhä. Tyyli liittyy olennaisesti nuottien mukaan soitettavaan klassiseen musiikkiin ja pohjautuu mm. Paul Salmisen 1920-luvun puolivälissä luomaan soittotapaan. Jo 1800-luvulla oli ilmestynyt nuotillisia kanteleensoitto-oppaita. Vuonna 1949 Salminen julkaisi Kantelekoulu-nimisen oppaan. Siinä musiikki on sovitettu kanteleelle, jossa sävelkorkeutta voi muuttaa vipujen avulla. Nykyinen klassisen musiikin soittotyyli perustuu Paul Salmisen perinteeseen. Kanteleohjelmistoa ovat julkaisseet mm. Ulla Katajavuori, Anneli Kuparinen ja Hannu Syrjälähti, jotka ovat myös tunnettuja soittajia. Klassisen musiikin soittotyylin esitän lähinnä Hannu Sopasen Suurkanteleen oppaan mukaan. (Rahkonen 1989, 150 - 156; Salminen 1949, Sopanen 1987.)

Kannelta soitetaan istualtaan kyynärpäät hieman sivuille vietyinä. Kantele on pöydällä niin, että pisimmät kielet ovat lähinnä soittajaa. Soitettaessa sormet ovat suorana noin 25 asteen kulmassa kieliin, ja ääni syntyy enimmäkseen painamis- ja liukumistekniikalla eikä nykäisten. Kaikki sormet osallistuvat aktiivisesti soittoon. Yleensä melodian soittaa oikean käden etusormi. Vasemman käden kyynärvarsi voi levätä kanteleen perällä. (Rahkonen 1989, 149; Sopanen 1987, 7 - 9.)

Tärkeää soitossa on myös sammuttaminen, jossa vaiennetaan soimaan jääneet ylimääräiset sävelet. Yksittäinen sävel sammutetaan yleensä sormella. Lauta-, kämmen- ja käsivarsisammutukset vaientavat useita kieliä sekä soiton kokonaan. Soitossa käytetään erilaisia kosketuksia (esimerkiksi staccatoa ja portatoa) ja erilaisia soittotapoja soitettaessa huiluaäniä, mattaääniä, peitettyjä ääniä tai korukuvioita. Sävelvaihtovipujen käyttöön on oma käytäntönsä. (Sopanen 1987, 18, 24, 26, 27, 29.)

Soitettava ohjelmisto on sekä kanteleelle sovitettua että kanteleelle sävellettyä musiikkia. Nykysäveltäjiltä on tilattu teoksia soolokanteleelle, usealle kanteleelle sekä muiden soittimien säestämälle kanteleelle.

Kanteleella voi suorittaa musiikkioppilaitoksissa kurssitutkintoja. Klassisen musiikin tyylin opetusta saa monissa musiikkioppilaitoksissa. Opetus perustuu yksityisopetukseen, mutta tärkeitä ovat myös pienet kokoonpanot sekä suuret yhtyeet. Sibelius-Akatemian solistisella osastolla ensimmäisen kanteleen A- eli diplomitutkinnon suoritti Susanna Heinonen 1994 (Kantele 1994, 5). Tunnettuja soittajia ja opettajia ovat mm. Ritva Koistinen sekä Hannu Syrjälahti. Matti Kontio ja Martti Pokela soittavat tyylillä, jota ei voi puhtaasti luokitella klassisen musiikin soittotyyliin. Perinteinen ja uusi kanteleensoittotyyli ovat antaneet toisilleen vaikutteita, eikä sävellyksiä voi aina luokitella puhtasoppisesti perinteisiin tai klassisen tyylin kappaleisiin.

2.7 Kanteleen uusi tuleminen

Muutamit yksittäiset soittajat ja opettajat ovat toimineet oma-aloitteisesti ja uskollisesti kanteleen parissa. Kuitenkin vasta 1970-luvulta kantele on alkanut saada osakseen uutta laajempaa huomiota varsinkin nuorten soittimena.

Erkki Ala-Könni ja Martti Pokela julkaisivat vuonna 1971 Pienoiskanteleen oppaan. Siinä he esittelevät 5- ja 9-kielisiä pienoiskanteleita sekä niiden soittotapoja ja ohjelmistoa. (Ala-Könni & Pokela 1971.)

Kesän musiikkileirien joukkoon tulivat kanteleleirit. Niistä ensimmäinen pidettiin kesällä 1972 Ilomantsissa. Siellä opetettiin sekä viisikielisen että ison kanteleen soittoa (HMMP). Leirejä ja koulutustoimintaa järjestetään nykyään ympäri Suomea. Opetusta annetaan myös opettajille esimerkiksi Kansanmusiikki-instituutissa Kaustisella. Vuonna 1975 Kaustisen kansanmusiikkijuhlien teemana oli kannel.

Vuonna 1977 perustettiin Suomen kanteleensoittajat r.y., nykyinen Kanteleliitto r.y., joka järjestää mm. koulutustapahtumia, vuosittaisen kanteleparaatin ja valtakunnallisen kantelekilpailun kahden vuoden välein sekä julkaisee nuotteja ja Kantele-lehteä. Yksi liiton tärkeä tavoite on saada kantele samanarvoiseksi soittimeksi kuin muutkin soittimet. Liiton toimisto on Tampereella. Myös paikallisia kanteleyhdistyksiä on perustettu. (Rahkonen 1989, 162, 163.)

Perinteisessä kanteleensoitossa voi nykyään suorittaa tutkintoja, ja Sibelius-Akatemiaan perustettiin vuonna 1983 kansanmusiikin osasto, jossa voi opiskella kantele pääaineenaan.

Musiikkioppilaitoksiin on tehty kurssitutkintovaatimukset kanteleelle, ja kannelta voi opiskella Sibelius-Akatemiassa solistisena soittimena.

Kalevalan 150-vuotisjuhlavuonna 1985 kantele sai runsaasti huomiota osakseen. Esimerkiksi OKO lahjoitti viisikielisen kanteleen sekä Kantele kouluun -nimisen oppaan joka kuntaan.

Kanteleelle on tehty paljon uutta musiikkia. Sitä on sävelletty sekä oma-aloitteisesti että tilauksesta niin eri musiikkityyleillä kuin eri soitinkokoonpanoillekin. On julkaistu nuotteja sekä alkeisopetukseen ja eri soittotyyleihin liittyviä oppaita.

3 TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ

Tutkielmani poikkeaa tavanomaisista kasvatustieteellisistä tutkielmista, joissa yleensä käytetään kvantitatiivisista tutkimusmenetelmää. Tämä työ on kvalitatiivinen ja luonteeltaan kuvaileva. Pääaineiston kerättiin teemahaastatteluilla. Tutkimusmenetelmänä teemahaastattelu ei nyt kuitenkaan toteudu puhtaimmillaan, vaan sitä käytetään soveltaen.

Toisena menetelmänä on kirjallisten lähteiden keruu ja käyttö. Tässä työssä tämä menetelmä on mielestäni tarkoituksenmukainen. Niin kuin kansatieteellisissä tutkimuksissa, tässäkin kirjalliset lähteet toimivat tietolähteenä tutkimusongelmien ratkaisemisessa, eivät pelkästään taustateorian pohjana. Niin ikään ne ovat historiallisia tosiasioita, joita ei enää ole mahdollista löytää menneisyydestä teemahaastattelun keinoin.

Tutkimuksen taustatieto tulee enimmäkseen kirjallisista lähteistä. Niitä ovat esimerkiksi alan kirjallisuus ja tutkielmat, paikallishistoriikit, yksityisarkistoissa säilyneet käsikirjoitukset, kirjeet, päiväkirja- ja muut muistiinpanot, konserttiohjelmat ja lehtileikkeet.

Tutkimusmateriaaleista henkilöhaastattelut ja muut henkilökohtaiset tiedonannot toivat keskeiset vastaukset pääongelman kysymyksiin. Lisäksi haastatteluista oli apua jo tutkimusongelmien hahmottelemisessa, ja ne antoivat uutta tietoa jopa tutkimustaan. Olen voinut hyödyntää myös muiden tekemiä haastatteluja, vaikka ne poikkeavatkin luonteeltaan omista haastatteluistani.

Suurin osa haapavetiseen kanteleperinteeseen liittyvästä kirjallisesta lähdemateriaalista on peräisin A. O. Väisäsen ja professori Erkki Ala-Könnin tutkimuksista. Vuonna 1928 ilmestyneessä teoksessaan Kantele- ja jouhikkosävelmiä Väisänen kuvaa haapavetisen Antti Rantosen soittotekniikkaa ja ohjelmistoa. Ala-Könni taas haastatteli 1970-luvulla haapavetisiä soittajia ja muita paikkakuntalaisia. 1973 hän kirjoitti Haapaveden kotiseutukirjaan laajan artikkelin Kantele Haapaveden kansanmusiikissa. Haapavetinen soittaja Ilona Porma laati muutamia kanteleensoittoon liittyviä kirjoituksia. Yhdysvaltalainen Carl Rahkonen teki 1980-luvulla väitöskirjan suomalaisesta kanteleesta. Tässä yhteydessä hän haastatteli myös haapavetisiä soittajia. Hänen työnsä Haapavettä käsittelevä osuus on edellisiä tutkimuksia kattavampi esitys.

Yksityisarkistoista sain paljon arvokasta aineistoa. Laajin yksityiskokoelma oli Ilona Pormalla. Se sisälsi aina vuodelta 1899 peräisin olevia lehtileikkeitä. Lisäksi sieltä löytyi konserttiohjelmia, soittaja- ja ohjelmistolistoja, kirjeitä sekä valokuvia. Paljon materiaalia sain myös Pertti Hankoselta Rantosen kotiarkistosta. Ritva Salonen antoi käyttööni lapsuudenaikaiset päiväkirjansa sekä

Hilkka Merikallion leikekirjat, joista löytyi runsaasti lehtiartikkeleita. Valokuvamateriaalia sain edelleen Lea Herralalta, Otto Kääriäiseltä, Airi Metsäsissiltä ja Hilja Rantalalta.

Haapaveden opiston kokoelmista löytyi valokuvia sekä vanhoja vuosikertomuksia. Muutamia työni kannalta tärkeitä tietoja oli tallennettu Haapaveden kunnankirjaston kotiseutukokoelmaan ja Haapaveden kotiseutumuseon kokoelmiin.

Tärkeimpänä tietolähteenä olivat kuitenkin haastattelemani henkilöt. Haastateltavien luettelon kokosin kirjallisten lähteiden perusteella. Kun aloitin materiaalin keräämisen 1987, elossa oli vielä muutamia vanhaa perinnettä edustavia soittajia, mutta taitavimmista ja pitkään soittaneista enää kaksi: Riika Pentti ja Ilona Porma. Lisäksi löytyi soittajien sukulaisia ja soittoelämää läheltä seuranneita. Tutkimuksen tekijälle tuotti suurta iloa se, että kaikki haastatteluun pyydetty olivat halukkaasti mukana vanhojen tietojen tallentamisessa.

Haastateltavat haastattelujärjestyksessä:

Ilona Porma Oulusta (1910 - 1991), soitti ja johti yhtyettä

Riika Pentti Pudasjärveltä (1898 - 1994), soitti jo yhtye-elämän alkua ajoista lähtien

Raija Karppinen Oulusta (s. 1930), soitti nuorena yhtyeessä, Ilona Porman tytär

Martti Pokela Helsingistä (s. 1924), kantelemuusikko, joka eli lapsuutensa Haapavedellä

Ritva Salonen Espoosta (s. 1935) soitti nuorena kanteleyhtyeessä, kanteleensoittosuvusta

Usko Mäkinen Helsingistä (1921 - 1990) soitti nuorena kanteleyhtyeessä, Elli Mäkisen poika

Pertti Hankonen Haapavedeltä (s. 1937) oppi pienkanteleensoiton Antti Rantoselta, soittajien jälkeläinen

Otto Kääriäinen Haapavedeltä (s. 1926), Anni Kääriäisen poika

Elina Mäkinen Haapavedeltä (s. 1926) soitti nuorena yhtyeessä, Elli Mäkisen tytär

Ritva Torvinen Haapavedeltä (s. 1937), soitti nuorena yhtyeessä, Elli Mäkisen lapsenlapsi

Hilja Rantala Piippolasta (s. 1905), Antti Rantalan vaimo

Lea Herrala Ylivieskasta (s. 1928), Sulo Rytkün tytär

Tekemieni haastattelujen pohjana oli runko, joka on liitteenä (liite 1).

Lisäksi oli käytössäni olivat nauhat, joissa Väinö Savikoskea haastateltiin Yleisradiossa 1975, Carl Rahkonen haastatteli Ilona Pormaa 1983, Anna-Kaisa Liedes haastatteli Riika Penttiä 1985 ja Otto Kääriäinen ja Jussi Haanpää haastattelivat Ilona Pormaa 1987.

4 TUTKIMUSONGELMAT

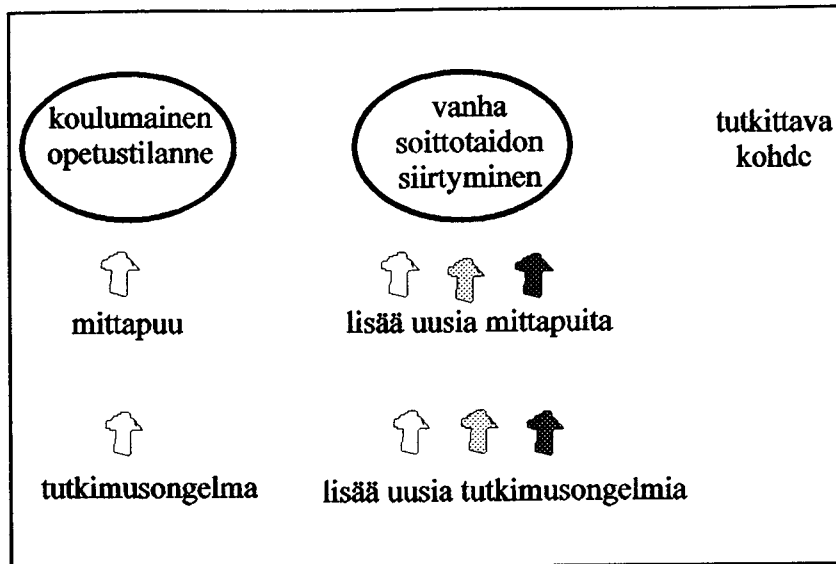
Yleinen musiikkioppilaitostoiminta Suomessa on nuorta. Koulujen musiikinopetus on ollut perinnäisesti laulupainotteista. Soittamista ei ole opetettu vielä kovinkaan kauan, tuskin juuri ennen 60-lukua. Tätäkin musiikinopetusvaihetta edelsi aika, jolloin ei ollut minkäänlaista koulumaista musiikkikasvatusta.

Mitkä ovat olleet ne virikkeet ja millainen on ollut se ympäristö, joiden pohjalta yksilö on aloittanut soittamisen, onnistunut saamaan käyttöönsä soittimen ja oppinut siinä määrin musisoimaan, että on kokenut onnistumisen elämyksiä?

Tämän tutkimuksen päämetodin eli teemahaastattelun avulla saatava aines tuo esille tietoja eniten lähimenneisyydestä, tarkemmin 1900-luvun alusta noin 50-luvulle. Tuona aikana musiikillisia virikkeitä ovat tarjonneet koulun ohella kotiympäristö, erilaiset musiikkitalaisuudet, radio ja äänilevyt. Tutkimukseen osallistuvat henkilöt ovat syntyperältään haapavetisiä ja viettivät ainakin varhaisnuoruutensa maaseutuoloissa. Pitäjässä ei ollut musiikillisen koulutuksen saaneita kanteleohjaajia eikä systemaattista kantelensoiton opetusta.

Kasvatustiede tuo luonnollisestikin ensimmäisenä mieleen tieteen, joka tutkii opetustyötä. Esimerkiksi musiikin osalta kasvatustiede voi selvittää koulun musiikkitunteja tai musiikkikouluopetusta. Käsillä olevassa tutkimuksessa sen sijaan kasvatustieteellinen näkökulma on sekä kauan sitten tapahtuneessa että lähihistorian aikana toteutuneessa musiikkiperinteen siirtymisessä. Siinä tietoa ja taitoa ovat siirtäneet amatööriit, ja usein heidän musiikkiin liittyvä työnsä on sekin ollut tiedostamatonta. Työskentely ei ole ollut varmastikaan systemaattista. Tutkimuksessani tällaista tilannetta edustaa esimerkiksi ns. musiikin oppiminen korvakuulolta eli musiikin siirtyminen "isältä pojalle".

Tässä tutkimuksessa on ensiksikin tarkoitus analysoida aiempaa musiikinoppimistilannetta erittelemällä niitä asioita, joita on koulumaisessa opetustilanteessa. Voidaan etsiä tietoa esimerkiksi opettajasta, oppilaasta, opetusmenetelmästä ja oppisisällöstä. Vanhaa kanteleensoiton opetusta pyritään nyt arvioimaan samoilla perusteilla kuin sitä soitinopetusta, jota nykyään pääasiassa käytetään. Koska nykyiset taustakriteerit eivät riitä vanhan tilanteen arvioimiseen, on otettava mukaan uusia mittapuita, sellaisia joita käytetään esimerkiksi kansatieteessä ja yleensäkin perinteen siirtymisen tutkimisessa. Uudet painotukset tuovat uusia alaongelmia. (Kuva 7.)

Kuva 7. Tutkimuksen mittapuiden laajentaminen.

Tutkimuksessa ei ole kyseessä vain pieni ryhmä eikä opetus ole välttämättä tietoista vaan kohderyhmä on laaja ja opetus voi olla spontaaniakin. Näiden takia on otettava laaja näkökulma eli otettava huomioon sellaista, mitä ei pidetä heti olennaisena tai mahdollisesti tarvita koulutyötä tutkittaessa.

Koulutilanteessa opetus suunnitellaan etukäteen; tässä sitä analysoidaan jälkikäteen, jos arvioiminen ylipäänsä nykytermein, -keinoin ja -kokemuksin on mahdollista ja mielekästä.

Tämän tutkimuksen pääongelmana on sen selvittäminen, *miten kanteleensoittotaito Haapavedellä opittiin ja miten se siirtyi*. Miten ja miksi nämä tapahtuivat? Pääongelmaan kietoutuu laajasti sekä pedagogisia ja musiikillisia että etnologisia asioita. Alaongelmana on ensinnäkin se, millainen on *opetustilanne*. On tarkoitus selvittää sen tekijöitä: *opettaja, paikka, tilanne, opetustapa, opetettava aines ja tilanteen sosiaalisuus*. Oppijassa kiinnostaa se, mikä on hänen *motiivinsa* sekä ennen soittoharrastusta että sen aikana. Lisäksi kiinnostavaa on se, mitkä ovat hänen *soittoharrastuksensa mahdollisen hiipumisen syyt*. Tutkielmassa tutkitaan kunkin soittajan soittotaidon alkua eli ensikosketusta kanteleeseen, soittotaidon karttumista ja siihen liittyviä kokemuksia sekä yhteyksiä muihin soittajiin. Opetustilanteen lisäksi näkökulmana on etsiä *soittomahdollisuuteen vaikuttavia tekijöitä*. Tämä edustaa pyrkimystä laajempiin mittapuihin tutkittaessa pääongelmaa.

Toinen puoli tutkimusongelmia on *haapavetinen kanteleperinne*. Tekstissä se on esitelty osin yhdessä oppimistilanteen yhteydessä. Tutkielmassa on tarkoitus koota yhteen vanha ja uusi tieto

soittajista, soittimista, soittotavasta, sävelmistä sekä soiton merkityksestä yksilölle ja yhteisölle. Tutkielmassa tarkastellaan *yhteytoimintaan* johtaneita ja sitä ylläpitäviä syitä sekä kuvataan myös yhteiden harjoittelua ja esiintymisiä.

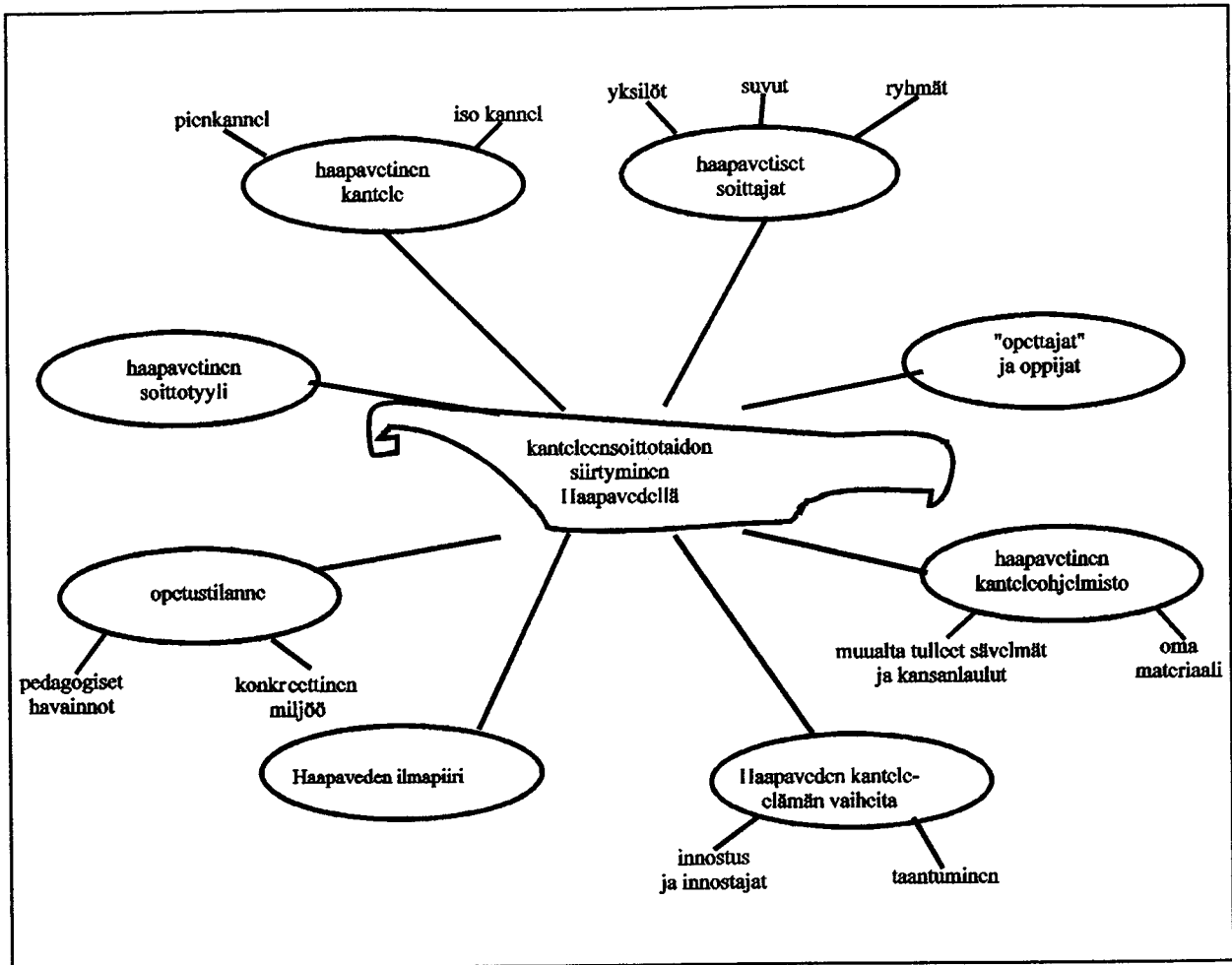
Tutkimusongelmissa on monia tasoja. Näkökulmana voi olla yksilöt, erilaiset ryhmät ja koko Haapaveden alue. On mielenkiintoista, että tutkimusta ei ole tarvinnut rajoittaa koskemaan vain yksilöitä, vaan havaintoja on saanut myös ryhmistä. Kyseeseen tulee vieläkin laajempi näkökulma: jopa yhden kunnan alue mukaan lukien joitain naapuripitäjiä. Voidaan selvittää esimerkiksi oppimista sekä yksittäisen soittajan kohdalla, ryhmän osalta että koko alueen soittajien parissa.

ongelmat tasot	oppiminen	soittaminen	opettaminen	esiintyminen
yksilö				
ryhmä				
koko soittajakunta				

Kuva 8. Ongelmakenttä, jossa kolme eri tasoa.

Henkilöiden lisäksi tulee selvittää asioita ja esineitä. Asioilla voidaan tarkoittaa niin *yhteiskuntaa, nuorisoseuraa tai kansanopistoa kuin esiintymismahdollisuuksia ja haapavetistä kantelemusiikkia*. Haapavetisestä kantelemusiikista ei ole tehty yhtä kattavaa esitystä. Eri henkilöt ovat kuvanneet soittotyylejä, ja nämä mielipiteet kootaan yhteen. Haapavetisten soittamat sävelmät listataan.

Tutkimuksen alkaessa alaongelmat ovat samanarvoisia. Niille on vaikea luoda ennalta hierarkiaa, ja se saattaa muodostua vasta tutkimustyön edetessä.

Kuva 9. Pääongelma ja alaongelmien muodostuminen.

Alaongelmista osa on selkeästi kasvatustieteellisiä, osa taas käsittelee oppimisen kohdetta ja sisältöä. Kohteena on haapavetinen kantelemiljöö monine osatekijöineen. Sisältö käsittää soittomateriaalin, tyylin ja myös kaiken muun, mitä on omaksuttu toisilta soittajilta tai mitä opettaja on halunnut välittää oppilaalleen. Ongelmavyöhyke avautuu läpi työn, mutta perinteen siirtymisen näkökulma painottuu varsinkin luvussa 6.

5 HAAPAVETINEN KANTELEPERINNE

Seuraavassa esittelen haapavetistä kanteleperinnettä käyttäen jaottelua: pienkantele ja iso kantele. Jaottelu riittää tähän yhteyteen ja on selkeämpi kuin Rahkosen (1989) jako koverrettuun kanteleeseen, laatikkokanteleeseen ja nykykanteleeseen. Soittaja ei miellä kanneltaan rakentamisaan soittotavan mukaan, ja juuri siinä eroavat pienkantele ja iso kantele. Haapavetiseen tyylin alueisiin lasketaan kuuluviksi Haapaveden kunnan kylät, Leskelän kylä, joka ennen kuului Pulkkilan kuntaan, nykyisin Piippolan kuntaan, sekä Kärämäki ja Oulainen muutamine soittajineen. (Ala-Könni 1973, 391, 401).

Professori A. O. Väisänen, joka julkaisi laajan sarjan Suomen Kansan Sävelmiä, kuvailee osassa Kantele- ja jouhikkosävelmiä myös haapavetistä soittajaa Antti Rantosta ja Haapavedeltä lähtöisin olevan Aapel Laitilan poikaa Juho Laitilaa. Väisänen nuotinsi Rantosen soittoa Helsingissä 1925, kun Rantonen oli siellä esiintymismatkalla. Professori Erkki Ala-Könni Tampereen kansanperinteen laitokselta keräsi tietoja Haapaveden kanteleperinteestä 1950- ja 1960-luvuilla. Vuonna 1973 hän laati tutkielman Kantele Haapaveden kansanmusiikissa. Jyväskylän yliopiston musiikkitieteen laitoksella teki Jaakko Isokoski 1970 esitelmän Haapaveden kantele- ja kansanmusiikki sekä sen esittäjät. Asko Lilja puolestaan piti 1973 esitelmän Pasi Jääskeläisestä. 1980-luvulla Carl Rahkonen kokosi väitöskirjan Suomen kanteleperinteestä. Hän haastatteli myös haapavetisellä tyyllillä soittavia. (Väisänen 1928, XIV.)

Tässä luvussa käsitellään ennen muuta oppimisen kohdetta ja sisältöä, toisin sanoen sitä, millaisia olivat Haapavedellä soittamiseen käytetyt kanteleet ja opitut asiat eli tyyli ja kappaleet sekä sitä, miten ympäristö vaikutti oppimiseen.

5.1 Pienkanteleet

Varhaisimmat tiedot kanteleensoitosta Haapavedeltä ovat 1700-luvulta. Muistitietona on säilynyt, että tällöin soitti kannelta Juho Juhonpoika "Pikkuisä" Junno Ainalin kylässä (HPH). Pienkanteleet ovat olleet enimmäkseen viisikielisiä. Haapaveden kotiseutumuseossa on yksi useampikielinen pienkannel, useasta puusta rakennettu kymmenkielinen kantele. Sen omistajan ja soittajan ilmoitetaan olleen August Jääskeläinen. Hänen on tosin mainittu soittavan 12-kielistä kannelta. Haapavetinen Matti Viinamaa eli runoilijana tunnettu Viina-Matti on valmistanut muutamia

kanteleita. Kahdeksankieliset kanteleet hän rakensi "uuskuosiseen" malliin. Samuli Paulaharju on kertonut tästä: "Se on kuin ontto sokerokeko, pyöreä, suippeneva toiseen päähän päin. Kielet on kiinnitetty ympärille. On hänellä tätä mallia kantele 'kaksipuoleinenkin', kumpaankin päähän suippeneva." Viinamaan kanteleita ei ole säilynyt tai ainakaan niitä tai kuvia niistä ei ole esillä missään. (Haapaveden kotiseutumuseon esineluettelo; Kansanrunousarkiston kokoelmat E 75; Merikallio 1969, 11.)

Haapavetinen viisikielinen kantele edustaa suomalaista pohjoista tyyppiä: se on yksipuinen ja koristelematon. Se koverrettiin eikä siinä ollut pohjaa. Ammattimaisia viisikielisen valmistajia ei tiedetä, vaan soittaja teki itse soittimensa tai osti sen. Vanhimman haapavetisen viisikielisen kanteleen sisältä löytyy raapustettuna vuosi 1770. Tätä leppäpuista kannelta soitti ensin Matti Kirjava eli Sivukankaan Matti (1817 - 1902) savutuvassaan, jossa se patinoitui mustaksi. Kirjavan kuoltua Antti Rantonen osti kanteleen tämän pojalta ahkeraan käyttöönsä. Rantonen oli vaihtanut puiset viritystapit metallisiin, jotka olivat hänen mielestään kestävämmät ja käytännöllisemmät kuin puiset. Jorma Keräsen (1973, 162) mukaan Kirjava oli ollut kantelenikkari 1880 - ja 1890-luvulla, mutta tämän viisikielinen kantele ei ainakaan ollut hänen itsensä tekemä. (Ala-Könni 1973, 390 - 392; Kalajokilaakso 17. 9. 1949.)

Ilona Porman (1948a) ja Erkki Ala-Könnin (1973) kirjoituksissa on mainittu useita pienkanteleen soittajia. He ovat kaikki olleet miehiä ja usein talon isäntiä. Viisikielisen kanteleen yhteissoitosta ei ole tietoa, joten se on varmastikin ollut yksilösoitin.

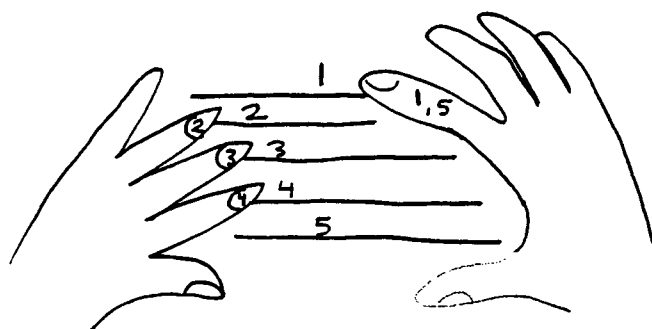
Kuuluisimmaksi soittotaidostaan tuli Antti Rantonen (1877-1964), "Antti-eno". Hän oli oppinut soiton esi-isiltään, mutta Rantonen laajensi sävelmistöä myös omilla melodioillaan. Hän soitti kotonaan ja yleensä viisikielissoittajista poiketen myös yleisölle iltamissa ja konserteissa. Rantosen soittoa tallennettiin myös radion nauhoille. Soittajisto on lueteltu laajemmin ja yksityiskohtaisemmin liitteessä (liite 4.). Kanteleensoittajien asuinpaikat ilmenevät liitteenä olevasta Haapaveden kyläkartasta (liite 3).

5.1.1 Soittotavat

Vain kahden viisikielisen soittajan soittotavasta on olemassa tietoja. Ei tiedetä, oliko soittotyylit koko alueelle yhtenäinen. Ala-Könni (1973, 395, 396) on kuitenkin yleistänyt tietämiensä kahden soittajan soittotyylin haapavetiseksi soittotavaksi. Nämä samoin soittavat olivat Matti Kirjava ja Antti Rantonen. Kun A. O. Väisänen 1920-luvulla ja Erkki Ala-Könni 1950 - 1960-luvulla

keräsivät haapavedistä kanteleperinnettä, oli soittajista elossa enää Antti Rantonen. Väisänen tosin ei saapunut Haapavedelle vaan tallensi tiedot Rantosen konserttimatkojen yhteydessä Helsingissä. Molemmat tutkijat kirjasivat Rantosen soittotyylin, ja monet myös muistavat sen. (Ala-Könni 1973, 395, 396; Väisänen 1928, X, XLIV.)

Juuri Rantosen kaltaista sormitusta ei tavata muualla Suomessa. Oikean käden etusormi vastaa reunimmaisista kielistä, vasemman käden etusormi toisesta, keskisormi kolmannesta ja nimetön neljännestä kielestä. Sormia pidetään melko pystyssä. Kieliä näppäillään yleensä sormen lihaspuolella, mutta erikoisuutena joskus kynsi- tai kuitupuolella. Se tuo kirkkaan äänen. Tätä sormitusta on kerrottu juuri Sivukankaan Matin ja Antti Rantosen käyttäneen. (Väisänen 1928, XLIV)

oikean käden etusormi
soittaa reunimmaisista kielistä

Kuva 10. Rantosen sormitus, jota hän käytti näppäillessään kielistä.

Soitettaessa useita säveliä yhtä aikaa oikean käden etusormi vetää koskemattomat kielet soimaan. Tätä kutsutaan sulkusoitoksi. Väisänen mukaan Rantonen käytti myös soittotikkua, mutta tällaisen käytöstä ei ole mainintaa Väisänen nuotinnoksissa tai muissa lähteissä. Rantosen soittotyyli on näppäilyn ja sulkusoiton yhdistelmä: välillä soi vain yksi kieli, välillä sävelmää värittää toinenkin ääni tai sointu. (Väisänen 1928, X, XLIV.)

Kuva 11. Rantosen käyttämiä sointujensoitto-otteita.

Rantonen soitti kannelta pöydän ääressä seisten. Syynä lienee tottumus tai se, että pohjattomana kannel sai hyvän kaikupohjan pöydästä. (P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 3.7.91.)

5.1.4 Sävelmät

Haapavedellä esitetyistä viisikielisen kanteleen kappaleista vain Rantosen, Kirjavan ja Jääskeläisen kappaleista on jäänyt tietoja. A. O. Väisänen nuotinsi Antti Rantoselta 1925 Helsingissä 13 viisikielissävelmää. Jääskeläisen konserttiohjelmassa vuodelta 1904 mainitaan joitakin viisikieliskappaleita, joista kaksi on nimetty Sivukankaan Matin mukaan. Konsertissa oli avustanut Rantonen. Erkki Ala-Könni tehdessään selvitystä haapavetistä kantele-elämästä oli saanut muutamia kappaleiden nimiä lisää. Ala-Könnin mukaan hänen listansa "tarjoaa valaisevan kuvan vanhasta haapavetisestä kantelesävelmistöstä". (Ala-Könni 1973, 400,401; Lilja 1973, Liite 2; Väisänen 1928, XLV)

Muutamit kappaleet ovat nimeltään tansseja (esim. Melkutus, Isän valssi, Matuska). Ei kuitenkaan ole tietoja siitä, että niiden tahdissa olisi tanssittu. Eräät viittaavat seremoniasoittoon (esim. Toinen hääpolska) tai riittimusiikkiin (Karhunpeijaispolska), mutta näidenkään osalta ei ole tietoa käytöstä, johon nimi viittaa. Laulamisesta soiton yhteydessä on Haapavedeltä vain yksi tieto: Sivukankaan Matti on laulanut joskus soittaessaan. (Ala-Könni 1973, 389, 399)

Alkuperäiset haapavetiset sävelmät ovat duurissa. Vain muualta tullut Velisurmaaja on mollisävelmä.

Seuraavassa ohjelmistoluettelossa kappaleen ensimmäisenä mainittu nimi on sen tavallisimmin käytetty nimi. Ala-Könni on käyttänyt näitä eikä Väisäsen mukaisia nimiä. Rantonen on soittanut kaikki seuraavassa ohjelmistossa mainitut kappaleet. Yhdestä konserttiohjelmasta ei ilmene, onko kappaleet soittanut Rantonen vai Jääskeläinen, joten ne on merkitty tässä yhteydessä Jääskeläisen soittamiksi. Ala-Könnin (1973, 400, 401) luettelemia kappaleita, joista ei ole mainintaa, minkä-kokoisella kanteleella ne on soitettu, ei ole tässä listassa. (Ala-Könni 1973, 400, 401, Lilja 1973, Liite 2)

Haapavetistä ohjelmistoa:

Aatamin ja Eevan valssi, Väisänen nuotinsi 1925 nimellä Vanha valssi.

Ensimmäinen hääpolska, Jääskeläinen soittanut.

Hienohelma eli Koko Maailman polkka (Hienohelma eli Koko maailman polokka), Väisänen nuotinsi 1925 nimellä *Polkka*.

Hippavalta eli Talkoojenkka, Väisänen nuotinsi 1925 .

Isän valssi, Väisänen nuotinsi 1925 nimellä *Vanha valssi*. Antti Rantonen on kertonut, että se on "Pikku-Isän" eli luultavasti hänen vaarinsa Juho Junnon tekemä kappale (HPH).

Karhunpeijaispolska, Väisänen nuotinsi 1925.

Kolmas hääpolska, Väisänen nuotinsi 1925.

Lampaan ravia, Väisänen nuotinsi 1925. Myös Jääskeläinen soittanut.

Maaherran polska, Väisänen nuotinsi 1925.

Matuska, Väisänen nuotinsi 1925 nimellä *Masurkka* (Nuottiesimerkki 2.).

Melkutus, Väisänen nuotinsi 1925. Myös mahdollisesti juuri tätä melkutusta on soittanut myös Sivukankaan Matti eli Matti Kirjava.

Pirunpolska, Ala-Könnin listasta. Kappale kertoo siitä, kuinka "Piru eli Vanaha Aatami yrittää houkutella johonki pahantekkoon oikeen lipevästi, mutta isä (Rantosen) vastaa vaan rauhallisesti" (P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 1.7.91)

Sivukankaan Matin matuska, Jääskeläinen soittanut, voi olla sama kuin *Matuska*.

Sivukankaan Matin valssi, myös Jääskeläinen soittanut.

Sutiputi eli Engelska, Väisänen nuotinsi 1925, myös Matti Kirjava soittanut.

Toinen hääpolska, Väisänen nuotinsi 1925.

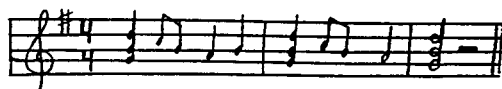
Viritys, tämän lyhyen sävelmän avulla Rantonen viritti kanteleensa (Nuottiesimerkki 1.).

Väisänen oli merkinnyt soiton muistiin, osallistui sillä radion välisoittokilpailuun ja voitti sen. (HPH.)

Velisurmaaja, myös Jääskeläinen soittanut.

Virityksen koetus, Väisänen nuotinsi 1925, Rantonen tarkisti tällä kanteleen vireen.

(Ala-Könni 1973, 400, 401; P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 2.7.91; HPH; Lilja 1973, Liite 2; Väisänen 1928, XLIV, 1, 55 - 57, 89, 91 - 93.)

Nuottiesimerkki 1. Viritys eli sävelmä, jonka avulla Antti Rantonen viritti kanteleensa. (Hankonen 1987, 5.)

194.
Masurkka.

Haapavesi, Ainali.
Antti Rantonen.

Väisänen, v. 1925.

$\text{♩} = 168.$

Nuottiesimerkki 1. Matuska, jonka Väisänen esittelee nimellä masurkka ja joka saattaa olla sama kuin Sivukankaan Matin Matuska (Väisänen 1928, 91).

5.1.3 Soiton merkitys yksilölle ja yhteisölle

Useimmille viisikielisen soittajille kannel on ollut kotisoitin, ja sitä on soitettu yksin. Kantele on myös valmistettu kotona. Kaikki tiedetyt soittajat ovat olleet miehiä. Matti Kirjava eli Sivukankaan Matti viihdytti soitollaan vierailevia naapuritalon lapsia tanssittamalla narun päässä ollutta hevosta sormien tahdissa. Kirjailija Pietari Päivärinta liitti tällaisen hovin eläviin kuviin eli maailmalle tulleisiin elokuviin, jota omalla tavalla haluttiin itse kokeilla. Päivärinta kirjoitti sitten elokuvien tultua: "Tuskin missään elävien kuvien teatterissa on ollut suurempaa riemua, kun tuossa nuoriso joukossa." (Ala-Könni 1973, 389, 397, 399; Teperi 1986, 295.)

Kodin ulkopuolella viisikielisen soittoa ovat esittäneet tietojen mukaan vain Pasi Jääskeläinen ja Antti Rantonen. Pasi Jääskeläiselle kannel oli ensisijaisesti laulun säestyssoitin. Esiintyessään hän käytti vanhan suomalaisen miehen roolia. Pasiin konserttimatkoilla oli joskus mukana Rantonen soittamassa omia soolokappaleita. Rantonen esiintyi monissa Haapaveden Nuorisoseuran ja muissakin haapavetisissä tai Nuorisoseurojen liiton juhlissa. Hän osallistui kanteleensoittokilpailuihin. Hänen soittoaan kuultiin myös radiosta. Moni suomalainen kuuli näin Rantosen soittavan viisikielistä, eikä tätä soitinta tiedettävästi Suomessa enää muut soittaneetkaan. Näin viisikielinen kannel oli siirtynyt pirtistä esiintymislavalle ja sieltä joukkoviestimiin. (Asplund 1983, 66; Lilja 1973, Liite 2; Porma 1948a, 226.)

Antti Rantonen oli ilmeisesti ainoa, joka soitti viisikielistä julkisesti. Tähän viittasi ainakin Riika Pentti: "Emminä oo tienny että semmosta (viisikielistä) on olemassakaan muulla kun Antti Rantosella, ei sitä muilla ollu." (HRP.)

Pertti Hankosen mielestä Antti Rantonen soitti kannelta, koska sitä kautta hän eli musikaalisuuttaan. Hän soitti molempia kanteleita ja lisäksi lauloi kuoroissa. Rantonen ei ollut saanut pianonsoiton opetusta, mutta itseoppineena soitti nuorisoseuran iltamissa tanssimusiikkia pianolla monet kymmenet vuodet. Kanteleensoitto muun musiikkiharrastuksen ohessa saattoi olla hänelle muutenkin tapa purkautua. Rantosen Ruusu-sisaren lapsenlapset sanovatkin, etteivät he koskaan nähneet Antti-enoa pahalla tuulella tai kuulleet hänen kiroilevan. (HPH.)

5.2 Isot kanteleet

Ei ole tarkkaa tietoa siitä, milloin Haapavedelle on tuotu tai milloin siellä on tehty ensimmäiset isot kanteleet. Ei myöskään tiedetä, milloin niitä on alettu soittaa. Yksittäisiä soittajia kokosi yhteen ensin Pasi Jääskeläinen 1910-luvulla ja sitten 1940-luvulla Ilona Porma.

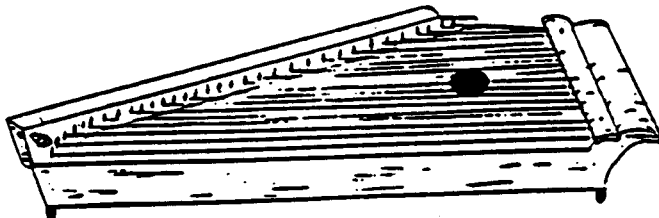
Sanomalehti Kalajokilaaksossa kirjoitti nimimerkki Arki 17.9.1949 pitkän artikkelin Antti Rantosesta ja Hilikka Merikalliosta. Kirjoittaja oli vierailut heidän luonaan. Kirjoitus antaa yleiskuvan paikkakunnasta ja ajasta sekä kertoo, mistä Haapavesi oli tunnettu ja miten kansanmusiikkiin suhtauduttiin. Teksti alkaa: "Haapavesi on monessa mielessä omalaatuinen, luonnonkaunis, kultturelli kolkka maakunnassamme. Mutta mikä on siellä erikoisinta? Teeppä tämä kysymys, niin saat kuulla vastauksia, jotka vaihtelevat miehen ja mielen mukaan. Yksi tuo esiin juuri tuon luonnonkauneuden, toinen luettelee emäntäkoulut, yhteiskoulut ja kansanopistot, kolmas voi muistaa kylpylän, jota harvinaisuutta maakunnassamme ei enää ole, ei edes Haapavedellä, mutta joku voi sanoa: kannel, jolla sanalla jo itsessään on ihmeellinen sointu, puhumatta siitä, että se tuo mieleen kaiken kalleimman kansallisperintömme hamoista ukko Väinämöisen ajoista. Niin, ihmeellisintä Haapavedestä puhuttaessa on epäilemättä kanteleen soittotaidon säilyminen vanhoine kansanomaisine muotoineen ja tapoineen."

Tunnetuin vuosisadan vaihteen ja alkupuolen soittaja ja esiintyjä oli Pasi Jääskeläinen. Hän syntyi 1869, aloitti kanttorin opinnot, kävi merillä, näytteli, rakensi kanteleita, kiersi Suomea ja vieraili aina Amerikassa asti laulaen, huvittaen ihmisiä ja soittaen kannelta. Maanviljelijä herastuomari Antti Rantonen, "Antti-eno", joka oli taitava erityisesti viisikielisen kanteleen soittajana, soitti sekä yksin että Pasi Jääskeläisen kanssa sekä myös yhtyeissä. Antti-eno esitti

erityisesti omia kappaleitaan. Rantosen suvussa oli muitakin soittajia, mm. Ilona Porma, joka luotsasi 1940- ja 1950-luvuilla Haapaveden kanteleyhtyyttä. Myöhemmin Haapavedeltä muutettuun hän on soittanut kannelta paljon yksin sekä opettanut lapsille soittoa ammattimaisesti. Oululaisten Kanteletenaviensa kanssa Ilona Porma esiintyi Yhdysvaltoja ja Kanadaa myöten. Haanpään sisarukset Emmi, Katri, Anna ja Riika olivat kotoisin Pulkkilan Leskelän kylästä. Heistä Anna Haanpää eli Hatukankaan Anni oli erityisen taitava soittaja omine sävellyksineen. Sulo-Esteri Rytky ja maanviljelijä Väinö Savikoski olivat myös eteviä ja kuulujia soittajia. Ala-Könni mainitsee tutkimuksessaan 30 haapavetistä ison kanteleen soittajaa (Ala-Könni 1973,). Tunnettu kanteleensoittaja Martti Pokela on niin ikään kotoisin Haapavedeltä. Soittajat tarkemmin ja laajemmin esitellään liitteessä (liite 5).

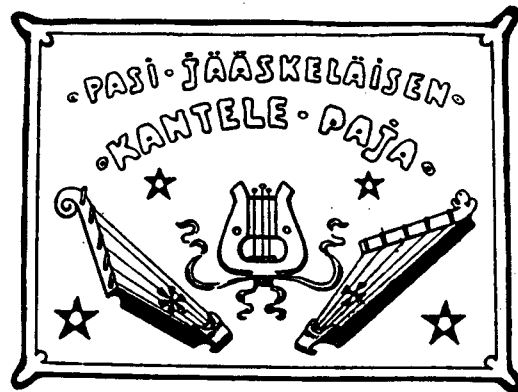
Ensimmäiset tiedossa olevat ja säilyneet isot kanteleet ovat 30-kielisiä. Ala-Könnin (1973, 392) mukaan Antti Rantonen on maininnut soittaneensa 15-vuotiaana eli 1890-luvun alussa 16-kielisellä kanteleella. Soittimen alkuperästä ei ole kuitenkaan tietoa. Lehtihaastattelussa Kalevassa 27.8.1941 Rantosen taas sanotaan aloittaneen 15-vuotiaana 30-kielisellä kanteleella.

Pasi Jääskeläinen käytti aluksi konserttimatkoillaan Saarijärvellä ja Viitasaarella valmistettuja kanteleita. Vuoden 1902 paikkeilla Jääskeläinen perusti oman kantelepajan, johon hän palkkasi kaksi taideteollista opetusta saanutta puuseppää, mestari Ikosen ja viitasaarelaisen puuseppä Ruuskan, sekä juoksupojaksi Juho Torkkolan. Kansanopisto oli muuttanut paikkaa, ja vanha jäi tyhjäksi, joten tehdas perustettiin sinne (HRP). Pajassa tehtiin 28- ja 30-kielisiä laatikkokanteleita, joiden kielilista oli suora. Jääskeläisellä oli oma patentoitu kantelemallinsa, johon hän kokeili mm. ylimääräistä kaiku- eli välipohjaa. Jääskeläisen kanteleista tuli tunnettuja; kerran oli saatu kilpailuista ensipalkintokin. Näistä kolmesta palkintokanteleesta yksi kulkee Jääskeläisen suvussa, yksi oli Antti Rantosella ja yksi meni leipuri Katri Antellille Ouluun (Kalajokilaakso 17. 9. 1949). Mm. Fazerin musiikkikauppa oli markkinoinut Jääskeläisen kanteleita "vanhan kansansoitinharrastuksen elvyttämiseksi".

Kuva 12. Pasi Jääskeläisen kantelepajan kantelemalli (Rahkonen 1989, 62).

Kannelpaja joutui lopettamaan toimintansa parin vuoden toiminnan jälkeen kannattamattomana. Vanhimmillä haapavetisillä soittajilla eli niillä, jotka aloittivat soittamisen vuosisadan vaihteen ja alun tienoilla, oli käytössä yleensä Jääskeläisen pajassa tai Haapaveden kansanopistolla tehty kannel. Pyhäjokiseudun lehtiartikkelissa Pasi Jääskeläisen lesken Hilma Jääskeläisen kerrotaan sanoneen, että kantelepajan elinaikana ei kanteleita saatu juuri ollenkaan kaupaksi. (Ala-Könni 1973, 392, 394; HRP; Kalajokilaakso 17.9.1949; Pyhäjokiseutu 20.11. 1957.)

Kuva 13. Pasin kanteleen paperietiketti (Ala-Könni 1973, 393).

Jääskeläisen työn jatkaja oli Efraim Kilpinen (s. Haapavedellä 13.12.1862, k. Kalajoella 12.12.1951). Toimiessaan vuosisadan vaihteessa Haapaveden kansanopistossa veistonopettajana hän oli korjannut yhden Pasin kanteleen. Tämän jälkeen hän alkoi valmistaa isoja kanteleita. Kilpinen muutti Kalajoelle ja teki siellä pajassaan poikansa Oskari Kilpisen (s. 13.4.1895, k. 1980) kanssa tuotteliaasti ja tunnetusti suksia ja kanteleita. Erilaisia soittimia pajasta valmistui yli 4000. Jääskeläisen kanteleen ohella Kilpisen kannel oli toinen tyyppi, jota haapavetiset soittajat käyttivät. Se oli lopulliselta kooltaan Jääskeläisen mallia isompi. Ilona Porma soitti elämänsä loppuun asti Kilpisen kanteleilla. Niiden ääni olikin tumma ja bassokielet soivat kauniisti. (Ala-Könni 1973, 394, 395; Rahkonen 1989, 59, 60)

a 14. Kilpisen kantelemallilla tehtyjä kanteleita (Haapaveden Opiston valokuva-arkistosta).

Pasi Jääskeläisen pajan mallin mukaisia kanteleita tehtiin myös itse. Ilona Porman mukaan kaikki Haapaveden kansanopistossa opiskelevat pojat tekivät eräässä vaiheessa itselleen kanteleen (HRK). Haapaveden kansanopistossa on rakennettu kanteleita sen perustamisesta eli vuodesta 1896 lähtien. Vuosina 1897 - 1900 eli samaan aikaan kuin Pasi Jääskeläinen oli Haapavedellä poikien käsitöitä opetti kansanopistossa Efraim Kilpinen, myöhemmin ammattimainen soitinrakentaja. 1900 - 1936 käsitöitä opetti Herman Marjomaa, joka teetti kanteleet Pasi Jääskeläisen patentoimalla mallilla. Myöhemmin, ainakin työ kautena 1938 - 39, poikien käsitöitä opetti Väinö Nieminen. Vuosina 1935 - 43 sekä Väinö Ähkysen vuosina 1946 - 69 on myös rakennettu kanteleita. Opiston vuosikertomuksissa kerrotaan rakennettujen kanteleiden määrät. Yhteensä kanteleita valmistettiin ainakin 66. Jossakin vaiheessa kanteleita valmistettiin lukumääräisesti enemmän kuin muita esineitä. (Keränen 1973, 162; Malviniemi 1972, 134 - 136; Merikallio 1918a, 16, 30; Merikallio 1918b, 80; Merikallio 1919, 16, 28; Mikkonen 1930, 18; Mikkonen 1937, 16, 33; Pentzin 1910, 8; Pentzin 1911, 24; Torvelainen 1908, 20; Vuosikertomus 38 - 39.)

Lukuvuosi	rakennettuja kanteleita	poikaoppilaiden määrä
1896 - 1907	ei mainintaa määristä	
1907 - 08	11	13 miestä koulussa 8 kurssilla
1908 - 09	ei mainintaa, mutta rakentaminen todennäköistä, koska kanteleensoittoa opetettiin	
1909 - 10	8	
1910 - 11	8 Yksi myyty hintaan 25 mk	10 koulussa 10 kurssilla 2 erityistä käsityöoppilasta
1911 - 14	ei mainintaa	
1914 - 15	15	15
1915 - 16	12	
1916 - 17	6	
1917 - 18	1 yksi kesken jäänyt	
1918 - 19	2	
1919 - 20	ei mainintaa	
1920 - 30	ei maininta lukumäärää	
1938 - 39	3	
1939 - 69	ei maininta lukumäärää	
yhteensä 1907 - 39	vähintään 66	

Taulukko 1. Kansanopistossa rakennetut kanteleet (Keränen 1973, 162; Malviniemi 1972, 134 - 136; Merikallio 1918a, 16, 30; Merikallio 1918b, 80; Merikallio 1919, 16, 28; Mikkonen 1930, 18; Mikkonen 1937, 16, 33; Pentzin 1910, 8; Pentzin 1911, 24; Torvelainen 1908, 20; Vuosiker-
tomus 38 - 39.)

Sekä ammattimaisten kanteleenrakentajien valmistamat kanteleet että opistolla oppilastyönä tehdyt kanteleet takasivat soittimen helpon saannin Haapavedellä. Nykyään näitä haapavetisiä soittimia kutsutaan peilikanteleiksi, koska viritystappilista on vasemmalla puolella katsottaessa kanteleen leveältä sivulta toisin kuin nykyään rakennetuissa isoissa kanteleissa.

Vuonna 1906 Kuopiossa järjestettiin valtakunnallinen teollisuusnäyttely. Haapavedeltä näyttelyssä oli mukana neljä eri rakentajien valmistamaa kannelta. Ei ole tietoa, ketkä olivat rakentaneet kanteleet. (Keränen 1973, 162.)

Ennen 1940-lukua soittajat soittivat joko Jääskeläisen pajassa tehdyillä tai samalla mallilla Haapaveden kansanopistossa valmistetuilla kanteleilla. Ilona Porman kanteleyhtyeessä oli soittajilla erilaisia kanteleita. Pienempiä, erilaisesta puusta tehtyjä oli Anni Kääriäisellä, Ruusu Merikalliolla ja Antti Rantosella, joilla oli Jääskeläisen pajassa tehdyt kanteleet, sekä Sulo Rytkyllä, jonka soittimista kaksi oli luultavasti Jääskeläisen kantelepajassa rakennettuja ja yksi veljensä Yrjö Veikkolan ilmeisesti kansanopistossa tekemä. Myöhemmin Rytky ja Kääriäinen hankkivat soittimen Efraim Kilpiseltä. Elli Mäkisellä oli kansanopistossa tehty kantele, ja Pekka Harjulla ja luultavasti Lauri Nummelalla oli pienikokoinen kantele. Ritva Salosella oli aluksi pienikokoinen kantele, myöhemmin hän sai ison Kilpisen tekemän kanteleen. Hänen äitinsä Hilikka Merikallio soitti Kilpisen kannelta. Väinö Savikoski kertoi soittaneensa paljon Kilpisen kanteleella; 1960-luvun puolivälissä hän osti Oiva Heikkilän tekemän kanteleen (HMVS). Raija Karppiselle hänen äitinsä Ilona Porma oli hankkinut kanteleen Kilpiseltä. Samoin Usko Mäkisen kantele oli Kalajoelta. (HLH; HOK; HPH; HRK; HRS; HUM.)

Ilona Porman kanteleyhtye teetti kantelelaatikot, joissa oli irrotettavat, laatikossa säilytettävät jalat. Laatikoita käytettiin sekä kuljetukseen että esiintymispöytinä. Ne olivat soitettaessa erinomaisena lisäkaikupohjana. (HRS.)

Sotien jälkeen alkoi soittimia valmistaa Heikki Niittykoski. Hän rakensi yli sata kannelta, mutta myös mm. viuluja ja kitaroita. (Ala-Könni 1973, 395; Keränen 1973, 162.)

Katri Oksaselle lähetettiin Amerikkaan 1930 - 1940-luvulla Kilpisen kantele. Oksasen kanteleyhtyeessä muiden kanteleet muistuttavat valokuvan perusteella saarijärveläisiä kanteleita; ainakin ääniaukot ovat lyranmuotoiset. (Ala-Könni 1973, 397; HOK.)

Leskeläläinen Antti (Eeranpoika) Rantala oli Amerikassa töissä. Hän toi sieltä noin vuonna 1910 mustan kanteleen. Siinä on alle 35 kieltä. Sisällä lukee valmistaja: V. Pohjola & Co Musical Instruments ...TATE ST... New York. Tätä kannelta hän on itse soittanut. (HHR; Eeva Kangas-talo, henkilökohtainen tiedonanto 3. 7. 1991.)

5.2.1 Yhteissoitto

Antti Rantosen haastattelussa Kalajokilaaksossa 17.9.1949 mainitaan, että kanteleyhtye - ensin Pasi Jääskeläisen sitten Ilona Porman - on muodostunut vähitellen: "Alkuun soittelivat vain Pasi ja Antti-eno iltamissa, mutta harrastuksen ja taidon jälleen elpyessä viime vuosisadan lopun aallonpohjasta löytyi soittajia yhä uusia". Ensimmäiset haapavetiset ison kanteleen soittajat soittivat joskus yhdessä. Vaikuttaa siltä, että kiinteitä yhtyeitä ei ollut, vaikka löytyy maininta "Haapaveden nuorisoseuran ensimmäinen yhtye". Riika Pentti puolestaan on sanonut: "Pasi Jääskeläinen se ensimmäisen kanteleyhtyeen perusti, Nuorisoseuran salissa suurella pöydällä soitettiin yhteen" (Ala-Könni 1973, 403 - 404).

Ala-Könnin mukaan (1973, 403, 404) Pasi Jääskeläisen kuusihenkinen ryhmä esiintyi erällä musiikkijuhlilla jo vuonna 1908. Ei ole tietoa, ketkä soittivat tuossa kokoonpanossa. Yhtyeeseen kuuluivat Haanpään Anna (Anni) (myöh. Kääriäinen), Emma (myöh. Murisoja), Katri (myöh. Oksanen) ja Riika (myöh. Pentti), Nummelan Elli (myöh. Mäkinen) ja Lauri, Antti Rantonen sekä Heikki Väänänen. (Ala-Könni 1973, 403,404.)

Vuodelta 1908 tai 1909 on valokuva, jossa ovat Emma Haanpää (myöh. Murisoja), Elli Nummela (myöh. Mäkinen) ja Antti Rantonen (kuva 15.). Yhtye oli soittanut Pohjanmaan Laulu-, Soitto- ja Urheilujuhllilla 19. - 20.6.1909 Haapavedellä Kansanjuhlissa. Kuvan viereen on kirjoitettu: "Haapaveden nuorisoseuran ensimmäinen yhtye" ja "Pasi Jääskeläinen sai nämä yhtyeeseen". Samoilta juhlille osallistui Pasi Jääskeläinen: hän piti tervehdyspuheen ja johti Haapaveden nuorisoseuran sekakuoroa. Juhlilla oli ollut myös kantelekilpailut, joissa Antti Rantonen oli saanut ensipalkinnon ja tuomareista Oskar Merikanto oli julistanut Rantosen maamme kanteleensoiton mestariksi. Juhlien aikana oli tuomaristosta Merikanto pianolla ja Eino Rautavaara viululla soitelleet yhdessä kanteleen soittajien Jääskeläisen ja Rantosen kanssa. Vuonna 1909 juhlilla esiintyneet soittajat kanteleineen tosin löytyvät jo vuonna 1905 otetusta kuvasta, jossa on Haapaveden Nuorisoseuran sekakuoro ja torviseitsikko. Valokuvatekstin ja Elina Mäkisen haastattelun (HEM) perusteella sama ryhmä (Nummela, Haanpää ja Rantonen) soitti myös 1908 Oulussa Oulujoen tai Pohjanmaan laulu-, soitto- ja urheilujuhllilla. Yhdenlainen kokoonpano valokuvan perusteella on ollut Heikki Väänänen, Anni Haanpään, Sulo Veikkolan ja Antti Rantosen muodostama (kuva 16.). 1910-luvulla tai vuonna 1920 otetussa kuvassa Ilona Porman (1948a, 229) mukaan on "kanteleensoittajain kantajoukkoa": Emma Murisoja, Sulo Rytty, Lauri Nummela, Antti Rantonen ja Anni Kääriäinen. Istumassa "Pasi itte" (kuva 17.). Ala-Könni (1973, 404) nimeää Pasiin yhtyeeseen Haanpään Annan (myöh. Kääriäinen), Emman

(myöh. Murisoja), Katrin (myöh. Oksanen) ja Riikan (myöh. Pentti), Elli ja Lauri Nummela, Antti Rantosen ja Heikki Väänänen. Valokuvassa on tosin mukana myös Sulo Esteri Rytty (Porma 1948a, 229). (Porma 1948a, 226, 227, 233; Pohjanmaan Laulu-, Soitto-, ja Urheilujuhlien ohjelma.)

Kuva 15. Antti Rantonen, Elli Nummela (Mäkinen) ja Emma Haanpää (Murisoja) 1908 tai 1909.

Kuva 16. Heikki Väänänen, Anni Haanpää (Kääriäinen), Sulo Veikkola (Rytty) ja Antti Rantonen.

Kuva 17. Emma Haanpää/Murisoja, Sulo Veikkola/Rytky, Pasi Jääskeläinen, Lauri Nummela, Antti Rantonen ja Anni Haanpää/Kääriäinen.

Jääskeläisen soitinryhmän kiinteydestä ollaan monta mieltä. Lea Herrala, jonka äiti Sulo Rytky soitti jo Pasi Jääskeläisen aikoihin, ei ole varma, oliko Pasilla varsinaista yhtyettä, vaan arvelee että hänellä olisi ollut jonkinlainen kanteleporukka. (HLH.)

Pasi Jääskeläinen ja Antti Rantonen esiintyivät kahdestaan. Rantonen oli kertonut Pertti Hankoselle, että Jääskeläisellä oli aika paksut sormet, hän soitti enemmän rytmiä ja säestystä sekä teki huumoria, pelleili. Jääskeläinen teki myös lauluihin sanoja. Rantonen soitti sävelmää ja sointuja; hän oli hiljainen poika. Hankonen kertoo: "... esiintyminenki ku loppu nin Pasi ku kumarti etteenpäin ni Antti-eno ku rupiaa kans vähä kumartammaa nii Pasi pyöräytti sen toisippäi ja käännätti site että se pyllisti ylleisöön päin. Tietysti oli kauhian hauskaa ylleisöstä ku tämmöstä tehtiin." (HPH.)

Jo ennen rippikouluikää eli ennen vuotta 1913 tai 1914 Riika Pentti kertoi aloittaneensa yhteisöön Pasi Jääskeläisen kanssa. Aluksi soitettiin duurikappaleita, ja Jääskeläinen oli kuunnellut, kun Pentti soitti kolmella sormella. Jääskeläinen oli pöydän päässä ja Pentti vieressä. Pentillä ei ollut vielä omaa kannelta. "Hetä sillan, mitähän olikohan siinä, kyllä se enempi oli kun 1910." Pentin mielestä se oli ensimmäinen yhtye: "Ainakin minulle". Pentti sanoi, ettei ole muissa yhtyeissä soittanut. Kerran kuukaudessa nuorisoseuralla oli kotiseutuillamat, ja yhtye esiintyi siellä. Yhtye esiintyi vain nuorisoseuran talolla (Pentin mielestä muualle ei voitu mennä) ja sellaisissa iltamissa, johon se sopi. Mikä oli sopiva? "Hän (Jääskeläinen) halusi. Pasi oli semmonen,

että se laulatti aina niitä kauniita lauluja, olihan sillä niitä omiaki..." (HRP.)

Riika Pentti kuvailee, miksi alettiin soittaa: "No kun se Pasi oli kanttorin poika, Pasilla oli, sillä oli hyvin musikaalinen ja se sävelteli kaikkia semmosia nii näytöskappaleita, kaikkia teki, soli semmonen, sillä oli semmonen lahja, oli se lukkarin koulun käynnykki, osas urkujaki soittaa vai ei se, sillä oli liian lennokas mieli, että sei voinu, aina se joskus oli siijjaisena siellä... Yhtyeeseen tuli jokkainen joka osas vähänki soittaa, koska Pasi oli niin ystävällinen ja herrttanen mies, että se että se tuota heti oli valamis ottaan joka vain vähänki soitti, eikä sinne kovin huonot soittajat menny, yleensä ne oli kaikki musikaalisia, niinkun Nummelan Lauriki oli, Jumalan armosta ..." (HRP.)

Yhtye ei harjoitellut säännöllisesti. Riika Pentti kertoi: "Ei sitä ollu muuta kun me tiesimmä, tettiin että se on siellä (nuorisoseuralla)." (HRP.)

Riika Pentin mukaan nuoruuden aikaiset juhlat, joissa esiinnyttiin, olivat nykyisiä juhlia pienempiä. Hän kuvailee: "Eikä se siihen aikaan kaikki homma sei ollu nii hirviän suurta se yleensä kun niitä juhlia piettiin, ne on erikseen nyt kokonaan, ja niitoli palijon enemmän..." (HRP.)

Yhtyeiden lisäksi soittajat olivat soittaneet kahdestaan. Ilona Porma muistaa, että Anni Kääriäinen ja Antti Rantonen olivat soittaneet yhdessä Rantosella, ja Porma oli kuunnellut (HIP 2).

Asplund (1983, 59) kertoo kirjassaan Kantele, että Antti Rantonen olisi johtanut kanteleyhtyettä 1940-luvulla ja että hänellä olisi ollut useita yhtyeitä. Tällaisesta ei ole mainintaa missään muualla, eikä kukaan ole puhunut sellaisesta. Ehkä kirjassa tarkoitetaan Ilona Porman johtamaa yhtyettä sekä pieniä vakiintumattomia kokoonpanoja, joissa Rantonen soitti.

Jo ennen varsinaista yhtyettään Ilona Porma oli esiintynyt yhdessä muiden soittajien kanssa. Hän kertoo joutuneensa kanteleensoittajana esille vasta sota-aikana rintamalle Uhtuan suunnalle tehdyn viihdytyskiertueen yhteydessä ja sen jälkeen. Tällä "Kotiseudun tervehdys" -kiertueella 1941 olivat mukana Ilona Porma, Hilka Hankonen (Merikallio), joka luultavasti lauloi, sekä Martti Pokela viuluineen (Itäpelto 1987, Liite 1). (Porma 1948a, 228.)

Sulo Rytky ja Ilona Porma olivat soittaneet yhdessä, mahdollisesti jo 30-luvulla, mutta he eivät soittaneet nuorisoseuralla, koska silloin siellä ei ollut sellaista vireää toimintaa. Porma ja Rytky kävivät toistensa luona kylässä ja saattoivat ottaa kanteleet mukaan mennessään esimerkiksi jonkun syntymäpäiville. Kotivierailuista on muistona vuodelta 1945 valokuva (kuva 18.), jossa Alavan eli Rytkyn kotona pihalla soittavat Rytky, Porma, Antti Rantonen ja Anni Kääriäinen. - Porman ja Rytkyn soittoa radioitiin Helsingissä 1945 juuri kanteleenrakentaja Efraim Kilpisen syntymäpäivänä, jolloin Kilpinen oli kuullut radiosta rakentamiensa kanteleiden soiton. (HLH; Porma 1948a, 231.)

Kuva 18. 1945 Alavan pihalla Sulo Rytky, Ilona Porma, Antti Rantonen ja Anni Kääriäinen.

Antti Rantonen esiteltiin Ruotsin kuninkaalle Kustaa Adolfille ja sai kutsun esiintymään kuninkaanlinnaan. Koska kuninkaalliset eivät päässeetkään kuuntelemaan esitystä ennen laivan lähtöä takaisin Suomeen, soitto levytettiin heille. (HPH; Porma 1948a, 227.)

Usko Mäkinen muisteli, että Porma ja Väinö Savikoski ehkä olisivat esiintyneet yksin ennen Porman kanteleyhtyettä (HUM).

Ilona Porma kokosi kanteleyhtyeen. Niihin aikoihin Usko Mäkisen mukaan oli kantele noin joka toisessa talossa, jossa harrastettiin musiikkia. Sota-aikana soittoharrastus oli vähentynyt, mutta sodan jälkeen se alkoi taas elpyä. Porma kirjoitti Kansanmusiikkilehteen: "Melkein joka talon seinällä Haapavedellä oli ennen kantele. 1940-luvulla soittoharrastus alkoi kuitenkin laantua, jolloin aloin miettiä keinoja perinteen elvyttämiseksi ja säilyttämiseksi. Niinpä vuonna 1946 sain pystyyn kanteleyhtyeen, jossa oli parikymmentä soittajaa. Monesta mahdottomalta näyttänyt yritys onnistui. Ensi kerran tämä yhtye, jossa oli soittajia työmiehestä talousneuvokseen, esiintyi maakuntajuhlilla Haapavedellä 1946." Porma tunsi jo ennestään hyviä soittajia, jotka soittivat yksikseen, ja yhtyeeseen tuli myös uusia nuoria. Usko Mäkinen kertoi, että hän lähti yhtyeeseen mukaan luonnostaan; lähinnä hänen äitinsä Elli Mäkinen oli vetänyt hänet yhtyeeseen mukaan. Elli Mäkinen oli tuntenut Ilona Porman entuudestaan, mahdollisesti he olivat soittaneet yhdessä jo aiemmin. Mäkisen mukaan lähes kaikki Haapavedellä kannelta soittavat olivat mukana yhtyeessä, ja jokainen joka osasi jonkin verran soittaa, sai tulla mukaan. Tulo ei ollut kiinni kylästä tai suvusta. Porma organisoii yhtyeen toiminnan. Hänellä oli jo ennestään yhteyksiä kuoron kautta - Porma oli myös vaikuttava kuoropersona, kuoronjohtaja Haapavedellä ja laajemminkin Pohjois-Suomessa. Hän rakasti musiikkia ja kykeni johtamaan yhtyettä. Häneen otettiin yhteyttä ja soittajia kutsuttiin esiintymään. (HRS; HUM; Porma 1975.)

Monen kanteleen soidessa yhdessä tulee omanlaisensa täyteläinen sointi. Ritva Salonen kertoi, kuinka usein konsertin jälkeen ihmiset tulivat sanomaan, että se oli kauneinta musiikkia, jota he ovat ikinä kuulleet: pehmeä kaunis soitto ja laulussa puhdas luonnonääni. (HRS.)

Vanhimpien soittajien ja Porman yhtyeen välistä eroa Porma kuvaa: "Minä olin vähän niinku klassisen pohjalta liikun samalla, mulla oli sitä klassista musiikkia, kun minä olin Vaasassa..." Porma ei osannut kuvata, miten oma yhteys klassiseen musiikkiin vaikutti, ei kuitenkaan opetustapaan. (HIP 2.)

Yhtyeen esiintymisohjelmiston Porma valitsi yhdessä enonsa Antti Rantosen kanssa (HIP 2). Otto Kääriäinen muistelee, että Anni Kääriäinen yleensä viritti yhtyeen kanteleet (HOK). Ritva Salosen mukaan kukin viritti omaa kanneltaan ja Anni Kääriäinen viimeisteli. Yhtye esiintyi pienemmissä juhlissa nuorisoseurojen talolla, ja isoja esiintymisiä oli mm. Helsingin olympialaisissa. Nuorisoseuralla oli iltamissa usein kanteleensoittoa. Yhtye kävi myös naapuripitäjien, Pulkilan, Kärämäen ja Piippolan nuorisoseurojen iltamissa soittamassa (P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 10. 7. 1992). (HPH; HRK.)

Marraskuussa 1947 yhtye teki kiertueen Ruotsiin. Siellä asuttiin perheissä. Ritva Salonen kertoi, että matka oli lapselle juhlava, koska sodan jälkeen Suomen olot olivat aika kurjat. Erikoisena yksityiskohtana hänelle on jäänyt mieleen, kuinka Luulajan kirkossa konsertin jälkeen ihmiset innostuivat niin, että huiskuttivat ohjelmalehtisiä kiitokseksi - kirkossa kun ei ollut tapana taputtaa. Ruotsin matkan menestys antoi sysäystä yhtyeelle (Kalajokilaakso 17. 9. 1949). (HRS.)

Ilona Porman yhtye esiintyi ensimmäistä kertaa kotipaikkakunnan ulkopuolella Helsingin Messuhallissa Suomen Nuorisoseurojen Liiton 65-vuotisjuhilla. Tällöin oli mukana soittamassa pieni ryhmä: Anni Kääriäinen, Riika Pentti, Ilona Porma ja Antti Rantonen. He sekä Hilikka Merikallio ja Raija Karppinen soittivat ja lauloivat taustamusiikin juhlista tehtyyn lyhytelokuvaan. (Porma 1948a, 229.)

Ritva Salosen päiväkirjassa kuvataan kantelematkoja ja esiintymisiä. Näin kirjoittaa 12-vuotias Ritva Hankonen: " 19- 3-47 Keskiviikkona... Lähdemme ylihuomenna Helsinkiin esiintymään "Ite Messuhalliin". Kantelekuoromme 16 henkinen esiintyy siellä. Meitä radioidaan ja filmataan siellä.

11-4-47 kirkonkylässä. On Helsinki muisto vain. Ensimmäinen esiintyminen oli Ostrobotnialla. Meni hyvin. Toinen oli Messuhallissa. Siellä oli hirveän suuri sali. Se oli viestintuontijuhla nim. Lapista Helsinkiin saakka tuotiin viesti. Nuorisoseurasta toiseen. Esiintyissä minua 2 filmikonetta filmasi ja valokuvia otettiin jos kuin paljon kun soitin. Se meni myös hyvin, nimittäin se esiintyminen. Seuraavana päivänä oli nauhalle soitto. A. O. Väisänen kuulutti. Kuulimme sen heti jälkeen soittoamme. Myös kansanmusiikki puolituntisella radiossa kotona kuulimme sen. Ritva."

Messuhallin esiintyminen liittyi Suomen Nuorisoseurojen liiton juhliin, ja Ostrobotnialla oli ollut Lapin viikon merkeissä vietetty illanvietto. Nauhoitukset oli tehnyt Helsingin radio. (Porma 1948, 229, 230; Ritva Salosen päiväkirja.)

Kuva 19. Kanteleyhtye Helsingissä maaliskuussa 1947.

Oulussa oli Pohjois-Pohjanmaan Nuorisoseurojen Liiton maakuntajuhlat. "Maanantai 30-6-47...Maakuntajuhlat. Olen Ns:n kuorossa, ja pääsin mukaan. Soitimme kanteletta ja lauloimme Raatissa, Kaupungintalolla, maaherran luona, Studiossa ja monessa muussa paikassa ja oululaiset sanoivat mm. Kaupungintalolla että ei koskaan ole siellä kuultu niin kaunista musiikkia kuin silloin." Oulun Yleisradio oli nauhoittanut yhtyeeltä kymmenkunta kappaletta. (Porma 1948, 230; Ritva Salosen päiväkirja.)

Ritva Salonen kirjoittaa 12-vuotiaana Ruotsin kiertueesta päiväkirjaansa: "Maanantai 1-12-47. Lähdimme 18 pvä viime kuuta matkalle. Menimme junalla Kemiin. Siellä oli meidän ensimmäinen konserttimme. Väkeä oli runsaasti ja menestys hyvä. Seuraavana päivänä lähdimme Torniota kohti. - - Siellä lauloimme. Över-Torniossa me pidimme myös sangen onnistuneen konsertin.

Jatkuu 15-1-48. Sitten matkustimme Karungin kautta Luleåta kohti. Siellä pidimme konsertin tuomiokirkossa. Luleåsta lähdimme Bodeniin... Konsertti oli sotilaskodilla. Sitten menimme Kalixiin. Konsertti oli kirkossa. Senjälkeen menimme samana päivänä Björkforsiin. Konsertti oli

kirkossa - - Menimme sitten Melanderin koululle soittamaan (Hän järjesti koko matkan)... Menimme Lapträdsकिन asemalle... Asemalta menimme Haaparannalle. Ajoimme Pohjanlahden rannalle ja menimme Seskarö nimelliselle saarelle. Siellä oli Melanderin veli. O. Enbuske. Pidimme konsertin työväentalolla ja kyllä niistä kappaleista pidettiin - - Sitten menimme Haaparannalle, konsertti meni hyvin. Sitten menimme Suomen puolelle ja siellä oli juuri lakko kaikilla valtion virka miehillä ja olimme monta päivää Torniossa jk. Lauloin jokak-ssa yksin" (Ritva Salosen päiväkirja.)

"1-7-48...18 pv:nä (kesäkuuta) lähdimme Hesaa. Siellä esiinnyimme Stadionilla 2 kertaa, Kaivohuoneella 1 kerran. Radioitiin, esitettiin kolmena eri päivänä radiossa nauhalta... Juhannuksena oli meillä suuret Kotimärjalan 40 vuotisjuhlat. Päiväjuhla oli Ahjolassa. Hieno ohjelma..." Siellä soitettiin kannelta (HPH). (Ritva Salosen päiväkirja.)

"8-3-49... Olimme Hesassa. Esiinnyimme Messuhallissa, NMKY:ssä ja Haminan kirkossa..." (Ritva Salosen päiväkirja.)

"16-8-49 Ilona-täti, Anni Kääriäinen ja minä lähdimme perjantaina esiintymään Jämsänkosken kotiseutujuhille... Klo 13 - 18 oli päiväjuhla. Esiinnyimme siellä useampaan otteeseen. Hauska ohjelma. Lopuksi oli siellä historiallinen juhlakulkue... Illalla esiinnyimme Ilveslinnan juhlasalissa ja urheilijoiden juhlissa..." (Ritva Salosen päiväkirja.)

Seuraavina vuosina esiintymiset keskittyivät enimmäkseen kesäjuhliin: Pohjois-Pohjanmaan Nuorisoseurojen Liiton juhliin ja Haapaveden juhliin. Näissä soitti joskus pienempi ryhmä - Anni Kääriäinen, Väinö Savikoski, Ilona Porma ja Antti Rantonen - taituruutta vaativia kappaleita. Suurin osa esiintymisistä liittyi nuorisoseuraan. Joskus saatettiin kutsua soittamaan, jos jokin yhdistys täytti vuosia. Muutamia esiintymisiä oli Helsingissä, mm. Helsingin laulujuhlat 1949 ja eri juhlat Messuhallissa. Olympialaisten aikaan oli useampiakin esiintymisiä. Ohjelmat olivat melko samankaltaisia. Salosen mukaan kirkkokonsertteja ei ollut Haapavedellä, Usko Mäkinen muisti, että kirkossa olisi soitettu useamman kerran (HUM). Kirkossa oli esiinnytty ainakin Ruotsin-matkalla ja Oulaisissa Kalevalanpäivänä 1951. Mukana oli myös kaksi oulaislaista soittajaa: Eila Mattila ja Veikko Tirilä. Porman muistiinpanoista löytyy suunnitelma Oulaisten radiotunnista, jossa esiintyy mm. Oulaisten nuorisoseuran kanteleyhtye. Siinä oli edellisten soittajien lisäksi Toini Tirilä, Taina Jylkkä ja Ilona Porma. (HRS; Ilona Porman vieraskirja ja muistiinpanot.)

Vuonna 1952 Helsingin Olympialaisten yhteydessä pidetyissä kolmessa konsertissa oli soittamassa 21 kanteleensoittajaa. 27.7.1952 pidettiin Kantele-ilta Kauppakorkeakoululla. Matkalle oli pyydetty mukaan soittajia myös Oulaisista. (Kantele-illan ohjelma.)

Joskus keskenään soitti ja esiintyi pienempi ryhmä. Nämä olivat samoja soittajia kuin yhtyeessä. Kuitenkaan näitä ei ole mainittu vakiintuneiksi erillisiksi yhtyeiksi. Usein näissä pienissä kokoonpanoissa oli vanhemman polven taitavia soittajia. Asplund mainitsee yhtyeeksi eräässä valokuvassa vuodelta 1945 yhdessä soittavat Sulo Esteri Rytlyn, Anni Kääriäisen, Ilona Porman ja Antti Rantosen yhtyeeksi. Kuva on kuitenkin tavallisesta yhteismusisoinnista Alavan eli Rytlyn emännöimän talon pihalla (Asplund 1983, 57). Rytlyn tytär Lea Herrala kertoo: "Minä muistan joskus kun se Ilonan kaasa soitteli niinkun se nyt se yksi kuva oli Antti ja Anni ja Ilona nii aina uutta ja 'soitetaanpa tämä', ja sitten pantiin alakuun sitte sitä soitettiin...". Soittajat vertailivat keskenään hyvin paljon sitä, miten säestys soitetaan eli luultavasti, miten vasen käsi soittaa. He näyttivät omia ehdotuksiaan ja neuvottelivat, mikä olisi kuulostanut parhaalta. Anni Kääriäinen oli joukon kiivas soittaja, ja toiset härnäsivät: "Koitappas nyt malttaa mielesi, ettei tahti kiihy loppua kohti". Anni oli näppäräsorminen ja luonteeltaan nopea. (HLH.)

Ilona Porman vetämän Haapaveden Kanteleyhtyeen useimmat esiintymiset on luetteloitu Ulla Piispanen tutkielmassa. Soittotilanteita oli noin 60. Tiivistelmä ajankohdista ja paikoista on liitteenä (liite 6.). (Piispanen 1995, 18, 23 - 25.)

Pertti Hankonen arvelee useita asioita syyksi siihen, miksi yksin kannelta soittaneet alkoivat soittaa yhdessä. Kantele oli yksinään pieniääninen soitin, ja ehkä haluttiin lisää voimaa. Ryhmässä soittaminen ei jännitä yhtä paljon kuin yksin soittaminen, ja päävastuun voi kantaa joku toinen. Idea oli kuitenkin mitä luultavimmin lähtöisin Ilona Pormalta. Hän oli johtanut kuoroa, ja sai kenties siitä ajatuksen saattoi vetää samoin kanteleita kuorona. Kutsuttiinhan yhtyettä myös nimellä kantelekuoro. (HPH.)

Vuoden 1952 Helsingin ja muutaman muun saman vuoden esiintymisen jälkeen yhtyeen toiminta väheni. Martti Pokela, vaikkakaan ei enää soittanut mukana, arvelee, että yhtye hajaantui soittotyylillisten makuasioiden takia, mutta tähän ei löydy vahvistusta mistään muusta lähteestä (Itäpelto 1987, Liite 1). Ilona Porma muutti Oulaisiin ja esiintyi usein yksin. Koska hän ei enää ollut Haapavedellä, oli harjoituksia ja yhteissoittoa vaikea järjestää. Nimenomaan vetäjän puuttuminen vaikutti toiminnan vähittäiseen hiipumiseen.

5.2.2 Soittotavat

Vanhimmat tiedot kanteleensoittotavasta on Pasi Jääskeläiseltä. Hänen vuonna 1903 ilmestyneessä oppikirjassaan Kanteleen soiton alkeita neuvotaan: "Soittaessa on kanteleen bassopuoli soitta-

jaan päin. Nykäys kieleen vedetään sivullepäin kieltä, eikä ylös". Jääskeläinen kehottaa ensin soittamaan yksiäänisiä oikean käden harjoituksia ensin etusormella sitten keskisormella. Kaksiäänisiä harjoituksia tulisi soittaa myös keskisormella ja nimettömällä yhdessä. Vasemmasta kädestä Jääskeläinen neuvoo: "Huom.! Jotkut käyttävät kernaimmin peukaloa basson alimmassa kielessä, mutta koska peukalotkin tuonnempana tarvitaan vielä lisäksi, on tärkeämpi että aluksi 4:ttä sormea harjoitetaan, sillä se on taipumattomampi. Samoin Diskantissakin." Sormitus on merkitty nuotteihin numeroin, ja niistä selviää, että Jääskeläinen soittaa sävelmää tavallisesti nimettömällä tai keskisormella. Oikea käsi on tahdin iskullisilla kohdilla kaksi- tai kolmiääninen eli oikeassa kädessä käytetään etusormea, keskisormea ja nimetöntä. Vasen käsi on kaksiääninen ja sormitus vaihtelee: välillä peukalo soittaa matalinta ääntä, toisessa kappaleessa etusormi. Tämä saattaa johtua siitä, että halutaan harjoituttaa eri sormia ja siitä, että aloitetaan helpommasta. Jääskeläinen sanookin oppikirjan alkulauseessa, että kirja paikkaa alkeiskirjan puutetta, sillä nuotteja kanteleelle oli jo ennenkin ilmestynyt. Kirjan viimeisessä kappaleessa on aiheena laulun säestys kanteleella. Vasenta kättä neuvotaan soittamaan bassoääniä kaksiäänisesti ja oikeaa sointuja kolmiäänisesti. (Jääskeläinen 1903.)

N:o 18.

Nuottiesimerkki 3. "Ol' kaunis kesäilta" Pasi Jääskeläisen oppikirjasta Kanteleen soiton alkeita (Jääskeläinen 1903, 12).

Rahkonen arvelee, että Jääskeläinen olisi saanut vaikutteita Akilles Ockenströmiltä, sokealta soittajalta, joka kiersi soittamassa Suomessa ainakin 1880-luvulla (Asplund 1983, 60). Ockenström julkaisi kanteleensoiton oppikirjan vuonna 1898. Hän soitti kannelta leveältä sivulta, ja Jääskeläinen oli maininnut hänen kirjansa omassa kirjassaan. Rahkonen kuvailee, että Pasiin myötä

haapavetiset soittajat olisivat kääntäneet kanteleen, mutta missään soittajat eivät ole maininneet ennen soitettua kanteleen kapealta sivulta. (Rahkonen 1989, 125.)

Jääskeläisen ja Porman virittämistavassa on eroa. Jääskeläinen oli opettanut tapansa ainakin Sulo Rytkyllä. Luultavasti siinä viritettiin jokainen oktaaviala ensin erikseen kolmen neljän soinnun avulla ja lopuksi tarkistettiin kaikkien kielten kokonaisviritys. Porma viritti yhden oktaavialan (c1 - c2), jonka jokaisen sävelen hän sitten siirsi oktaavittain ylös ja alas. Loppuvirityksessä Porma korotti hiukan joitakin asteikon säveliä ja madalsi toisia. Tässä saattaa olla kyse duuriasteikon virittämisestä muuhun kuin tasavireiseen viritysjärjestelmään tai siitä, että Porma viritti mollissa olevaan kanteleeseen sekä harmonista että luonnollista mollia voidakseen käyttää myös duurisointuja esim. kolmannella asteella. Otto Kääriäinen muistelee, että hänen äitinsä Anni Kääriäinen aloitti kanteleen virittämisen jonkin kappaleen alun mukaan (HOK). (HIP 2; HLH.)

Antti Rantosen mukaan Haapaveden kanteleyhtye halusi säilyttää isiltä saadun perinnön "lisäämättä siihen mitään turhia taiteellisia välisoittoja, jotka tekevät kannelmusiikin sellaiseksi, ettei siitä maallikko säveltä löydä" (Kalajokilaakso 17. 9. 1949). 1940-luvulla Suomessa oli alettu soittaa jo sovitettua kantelemusiikkia.

Martti Pokela kertoo soittoasentonsa kanteleen leveältä puolelta periytyvän haapavetisestä perinteestä (Itäpelto 1989, 22). Haapavetisestä soitto tavasta oli hänelle kertonut Anni Kääriäinen, joka oli selittänyt Pokelalle soittoon liittyvät sanat: tikkaus eli aksentti, pluraus eli veto alaspäin ja nosto eli se, että soitettaessa vedetään sormilla ylös, että ääni nousee ylös kanteleesta. Martti Pokelan vaimo Marjatta oli keksinyt nimen jutkaus, joka tarkoittaa "rytmirikkoja, muunnesäveliä, outoja sointuja ja muita kummallisuuksia kansanmusiikissa". Ne tulevat soittajan vaimon musikaalisuuden myötä. Kääriäinen oli sanonut: "Soita ihmisille, elä ittelles!" Pokelan mielestä voimakas nostotapa on Haapaveden perinteen mahtitekijä. Kantele saa soida melkein koko ajan eli kieliä ei paljon sammuteta. Kun sammutuksia käytetään, ne tehdään kämmenen alasyrjällä ja sormilla. Joissakin kappaleissa sammutukset oikeissa kohdissa ovat tärkeitä. Pokela sanoi, että Antti Rantosen soitti samoin kuin Anni Kääriäinen. Hän ei kuitenkaan käyttänyt samoja nimikkeitä. (HMMP; HMP.)

Ilona Porma kuvaa haapavetistä soitto tapaa kolmisointupohjaiseksi. Käsi on aika matalalla. (HMIP 1.) Kannelta soitetaan pehmeästi sormen lihaspäillä kuin "kissan tassulla, ei kynnet esillä". Oikeasta kädestä käytetään melodiapuolella tavallisesti kolmea sormeä, etusormeä, keskisormeä ja nimetöntä. Iskullisella sävelellä nimetön soittaa sävelmää ja muut soittavat kolmisointuun kuuluvia säveliä säestykseksi. Isokosken (1970) mukaan Antti Rantosen vasemman käden

sormista soitti peukalo, etusormi ja keskisormi bassopuolen. A. O. Väisänen nuotinnosten mukaan Rantonen käytti jossain kappaleessa myös vasenta nimetöntä (Väisänen 1928, 99). Ilona Porma itse käytti myös vasemman käden nimetöntä. Pasi Jääskeläisen soitto-oppaassa neuvotaan harjoittelemaan nimetöntä erityisesti, joten varmasti myös hän on käyttänyt vasenta nimetöntä soitossaan (Jääskeläinen 1904, 8). Isokoski (1970) olettaa, että Jääskeläinen olisi käyttänyt useimmiten vain yhtä basson kieltä etusormella nykäisten. Porman mielestä kielten tulee saada soida mahdollisimman paljon, mutta taas sammuttaminen on tärkeää. Porma sammutti sormin, kämmensyrjällä ja käsivarrella. Isokoski (1970) on sitä mieltä, että Rantosen soittotyyli on levinnyt pohjoispohjalaisille soittajille ja siitä on muodostunut pohjoispohjalainen tyyli. (Isokoski 1970, 15; Rahkonen 1989, 128, 129.)

Ilona Porma oli myös pianisti ja tunsikin musiikinteoriaa. Hän mm. opetti musiikkia ja musiikin teoriaa Haapaveden Yhteiskoulussa 40- ja 50-lukujen vaihteessa. Ainakin 1970- ja 1980-luvuilla Porma käytti itse opettaessaan laulunimiä: do, re, mi jne., koska hänen mielestään lapset tuntevat ne koulusta ja ne ovat helpompia kuin nuotit. Bassoäänit Porma merkitsi: I, II ja III, jotka tarkoittivat järjestyksessään I, IV ja V astetta. Ensin opetellaan käyttämään yhtä bassosäveltä ja myöhemmin lisätään kvintti ja oktaavi. Rantonen oli soittanut Väisänen nuotinnosten mukaan vasemman käden säestyksessä perussävelen lisäksi ensin oktaavin ja sitten kvintin tai terssin. Luultavasti ylin sävel oli joskus terssi, koska Rantosen kantele oli nykyisiä isoja kanteleita pienempi eli bassokieliä oli aika vähän. Yhdessä nuotinnoksessa vasen käsi soittaa poikkeuksellisesti perussävelen, kvintin, oktaavin ja vielä terssin päälle. Porma kertoi, että soittajat osaavat kappaleet pian ulkoa, eikä tarvita enää mitään muistiinpanoja. Niitä ei ollut laisinkaan edes harjoittelussa, vaan korvakuulolta opittiin oikea säestys ja soinnut. Kappaleille ei ole myöskään yhtä ainoaa tapaa soittaa, vaan soittaja saa soittaa oman tunteensa mukaan eikä niin kuin opettaja on neuvonut (Rahkonen 1989, 133). Yhteissoitossa soitetaan luonnollisesti kaikki samoin soinnuin. (HMIP 1; Väisänen 1928, 98 - 106.)

5.2.3 Sävelmät

Isolla kanteleella on soitettu pelejä eli pelkästään soitettavia kappaleita sekä lauluja. Lauluissa on sekä sävellettyjä lauluja että kansanlauluja.

Pasi Jääskeläinen oli tunnettu erityisesti kansanlaulujen laulajana. Hän keräsi niitä myös itse, aluksi kotiseudultaan, myöhemmin myös muualta (Louhi nro 43 4.11.1903; Uusi Suometar

syksyllä 1900). Konserttitoiminnan Jääskeläinen aloitti vuonna 1895, ja ensimmäiset löytämäni tiedot konserttien lauluista ovat vuodelta 1901. Kaikista tässä mainituista lauluista ei voi tietää, onko ne säestetty kanteleella, mutta seuraava tieto vahvistaa oletuksen kanteleen runsaasta käytöstä. Porin konsertin arvostelussa keväällä kerrotaan: "Erityisenä ansiona on mainittava, että herra Jääskeläinen on vaihtanut pianon kanteleeseen. Hän säestää niinkään itseään kanteleella, vanhaa mallia, jonka hän itse on valmistanut." Samana vuonna Jääskeläinen oli laulanut Mikkelisissä laulut: Varpusen olut, Jopa peräti, Minä kävelin ja huusin ja Velisurmaaja. Mikkelin konsertista kerrottiin myös: "kantelesoololla osottautui herra Jääskeläinen taitavaksi, soittaen erittäin ansiokkaasti niin nyansseerauksen kuin puhtaudenkin puolesta". Lauluohjelmistoon kuului sekä hupilauluja että vakavia lauluja. Lehtiarvosteluissa ylistettiin hänen taitoaan esittää näitä molempia tyyliä. Vuonna 1901 Jääskeläinen oli laulanut Kuopiossa laulut: Suo ei kasva kiviä, Merikotka, Rannallaitkijä, Jopa peräti, Varpusen olut ja Paljon olen maata kulkenut. (Mikkelin Sanomat keväällä 1901.)

Amerikankiertueella 1902 Jääskeläinen oli laulanut lehtitietojen mukaan seuraavia lauluja: Velisurmaaja, Runosävel laihasta pojasta, Tuoll' Pohjanlahden rannalla, Viheriäiseltä niityltä, Varpunen prykäsi olta, Kalajoen kaupunnissakin, Minä lähen Ameriikkaan, Minä kävelin ja huusin ja Lypsäjä. Kantelesoolona Jääskeläinen oli soittanut kansanlaulut Minä seison korkealla vuorella eli Kreivin sylissä istunut ja Tuoll' on mun kultani. Ohjelmisto koostui suomalaisista lauluista, koska konsertit oli suunnattu nimenomaan siellä asuville suomalaisille. Konserteista oli mainittu myös englanninkielisissä lehdissä. (Amerikkalaisia lehtiä, tiedossa nimeltä vain Gardnerin Uutisia ja Ely Times.)

Jääskeläisen Kansanlaulu-iltama ja kantelekonsertti -ohjelmassa vuodelta 1904 on laulut: Tuoll' Pohjanlahden rannalla, Voi kuinka nuorena, Tammerkosken sillalla, Velisurmaaja, Kullallani on koriat hiukset, Minä tahdon laulun laulella, Lukkari ja kukko, Kotimaani (Amerikasta), Kekrinä, Nimipäivälaulu ja Kultani. Ohjelmassa ei erikseen mainita, mille lauluille on säestys, mutta ohjelman alareunassa mainitaan, että Kanteleensoittaja A. Rantonen Haapavedeltä avustaa. Mahdollisesti hän on soittanut viisikielisosuudet ja soittanut isoa kannelta soittokappaleissa. Ohjelman mukaan kahdella kanteleella on soitettu Runosävel sekä Helkähdyt, joka on Oskar Merikannon sävellys, omistettu Pasi Jääskeläiselle ja Haapaveden kanteleelle. Samana vuonna tuon sävellyksen olivat esittäneet säveltäjälle Haapavedellä Anni Kääriäinen ja Antti Rantonen. Vuodelta 1904 on ohjelma toisestakin konsertista, joka on pidetty kaksi kertaa, toinen Oulussa. Siellä oli esitetty laulut Runosävel, Poijat kun raitilla laulelee, Äiti luki tyttäriänsä, Kun minä laulaan lähden, Rannalla itkijä, Viheriällä niityllä, Vitirati bom (virolainen merian laulu), Ompa

mulla kaunis kulta, Pium paum, Ai ai ai, voi voi voi, Tuohitorvi, Seitsemän miehen voima, Hyljätty, Oman kullan silmät, Olin minä poika ja nuori ja Lypsäjän laulu. Konsertissa on ollut myös kantelesoolo. Konsertissa avustivat Verna Elfving (myöh. Ehnqvist) ja Antti Rantonen. Jääskeläisen keräämiä ja siivoamia lauluja sovitti myöhemmin Eemil Kauppi. Kauppi oli säestänyt Jääskeläistä pianolla. Kauppi myös sävelsi Jääskeläisen sanoituksia. (Lilja 1973, Liite 2; Konserttiohjelma ja Verna Ehnqvistin antamat tiedot Haapaveden kirjastoon 1970; Martti Pokelan puhe Haapavedellä 11.6.1993; Porma 1948b, 289, 290.)

Jääskeläinen julkaisi 1901 kansanlaulukokoelman. Siellä on mm. kansanlaulu Venehellä soutelen. Jääskeläisen ohjelmistoon kuuluivat myös pohjoispohjalaiset kansanlaulut Hilu hilu ja Oman kullan silmät sekä suomalainen kansanlaulu Tammerkosen sillalla (Vuoristo 1977, 43,44). Joitakin "Pasin lauluja" eli Jääskeläisen ohjelmistoon kuuluneita lauluja on Ilona Porman levyillä Soi laulu, kaiu kannel. Siinä on aiemmin mainittujen lisäksi Ei kukaan voi purjeitta seilailla, Kun minä tästä laulaan lähden, Priki Eufrosiina, Tule, minun ystäväni, ja Stiipeli staapeli. (levy: Soi laulu, kaiu kannel; Vuoristo 3 1979, 46.)

Vuonna 1904 julkaistussa Jääskeläisen kanteleensoiton oppikirjassa on vielä edellä mainitsemattomia lauluja: Sä kasvoit neito kaunoinen, Kukkuu, kukkuu, Älä itke äitini, Ol' kaunis kesäilta, Katsoppa kultani ja Köyhyydessä. Vain kirjan kolmessa viimeisessä laulussa on merkittynä sanat, joten muut sävelmät on varmaan tarkoitettu nimenomaan soitettaviksi. (Jääskeläinen 1904, 8, 9, 11 - 15.)

Riika Pentti kertoi, että Pasi Jääskeläisen ja muiden soittajien kanssa ei ollut soitettu romanttisia kappaleita vaan iloisia, Jääskeläinen itse oli luonteeltaan iloinen. Pentin mukaan ohjelmistossa ainoa surullinen laulu oli "Yksin istun ja lauleskelen". "Kaikki oli tuttuja, ei outoja voi mitenkään, nehan oli kaikki kansanlauluja, kaikille tuttuja, ... oli mielusta, kun yleisö tunsi ne." (HRP.)

Anni Kääriäisen ohjelmistoa on nauhoitettu Yleisradioon 1958, mutta nauha on tuhoutunut. Samalla Helsingin-matkalla Kääriäinen soitti Martti Pokelalle musiikkiaan, ja Pokela nauhoitti sitä. Sinikka Järvinen on nuotintanut kappaleet: soittokappaleet sekä myös samalla laulettavat laulut. Nuotinnoksessa soittoajankohdaksi on merkitty 1960-luvun alku, mutta jos nauhoitus on tehty Kääriäisen esiintymismatkalla, se on tehty tiettävästi vuonna 1954 tai 1958 (Asplund 1983, 58). Kääriäinen oli soittanut seuraavat kappaleet: Minä olen yksin kuin rannalla kyyhky, Minä tässä hyppelen kultani kanssa, Lesken valssi, Ah, mun rakas lintusein, Kytönkylästen polkka, Hetkausvalssi, Huolettoman pojan matuska, Varsan polkka, Annin oma valssi, Jeppasjärven mallia, Haapaveden valssi ja Sottiisi: Älkää te pojat sivu menkö. Kantelesäestyksellisiä lauluja olivat Kuulkaa kuin laulu soi, Mitä minä huolin kun nuori oon, Sanoppa laululintu, Ja mylly se jauhoja

jauhaa, Nousin mäen kukkulalle, Kievarin taava (Pasin laulu), Käki kukkuu kuusikossa ja Pääskylintu. Anni Kääriäisen poika Otto kertoi, että nauhalla oleva soitto ei ole hiottua, vaan joskus siinä Anni Kääriäinen kiirehtii eikä keskity soittoon. Otto Kääriäisen mielestä jotkin kappaleet kuulostavat erilaisilta kuin tavallisesti. Pokelan mielestä erikoiset rytmitykset ovat jatkauksia. Kääriäinen soitti eniten kansanlauluja. (HOK; Järvinen 1985.)

Martti Pokela on jaotellut Ilona Porman yhtyeen kappaleet kahteen ryhmään: rytmiset, koristellut tanssisävelmät ja lyyriset, laululliset kappaleet (arpeggiosoitto). Pokelan mukaan lyyristä linjaa edustivat lähinnä Antti Rantonen ja Ilona Porma ja tanssillista voimakasta pelimannisoittoa taas Haanpään sisarukset eli Emma Murisoja, Anni Kääriäinen ja Riika Pentti sekä Väinö Savikoski. Usko Mäkinen taas muistaa, että Antti Rantosella oli omat kappaleet, joita hän soitti, ja yhtyeen kappaleet hän oppi nopeasti. Rantosen omat kappaleet olivat pelejä, eivät lauluja. Sen vuoksi Rantosen ominta soittotyylä ei kuvaa sana lyyrinen. Riika Pentti taas mainitsee haastattelussaan vain lauluja, ei pelimannisävelmiä (HRP). Ehkä Martti Pokelan jako koskettaa myös soittotapaa, vaikka hän mainitseekin Kääriäisen ja Rantosen soittaneen samoin (HMP). (HUM; Itäpelto 1987, Liite 1.)

Antti Rantosen isolla kanteleella soittamia kappaleita löytyy A. O. Väisänen kokoamasta Kantele- ja jouhikkosävelmiä vuodelta 1928. Väisänen merkitsi ne muistiin vuonna 1925 Helsingissä. Kirjassa on nuotinnettuna kuusi kappaletta: kaksi Polkkaa, Purppuri, Valssi, Masurkka ja Joutsenen polska. Niitä kappaleita, joita Rantonen soitti Jääskeläisen kanssa, ei tunneta, koska konserttiohjelmiin ei useinkaan ollut merkitty erikseen, milloin Rantonen soitti mukana. Rantonen ei laulanut soittaessaan (P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 8.6.1992). (Väisänen 1928, 98, 99, 14 - 106.)

Sulo Rytky ja Ilona Porma keräsivät 50-luvun tienoilla kansanlaulujen sanoja ja säveliä (HIP 2). Rytken ohjelmistossa oli noin puolet lauluja ja puolet pelejä. Soitetut kappaleet tulivat aina tunnelman mukaan. Pelejä oli esimerkiksi Kiperä polkka, Hintan Lassin polkka, Tervon valssi ja Joutsenen polska. Pelejä oli myös mollissa. Lea Herralan mukaan Sulo Rytky soitti samoja kappaleita kuin Antti Rantonen ja Ilona Porma, mutta ei ole tietoa, että toiset olisivat soittaneet ainakaan kolmea ensimmäistä edellä mainituista kappaleista. Hintan Lassi eli Laitos-Lassi ja Hintan Ransa Suotuperältä olivat taitavia viulupelimanneja. Kun Hintan perheen jäseniä kävi kirkonkylällä, he saattoivat pysähtyä Sulo Rytken lapsuudenkotiin Huiskaan. Rytky soitti tällöin viulua. Mahdollisesti Rytky oppi näin sävelmiä Hintan Lassilta ja Ransalta. Tervon valssia oli soittanut Haapavedelläkin vaikuttanut pulkkilalainen viulupelimanni Tervo. Hän jätti jälkeensä Haapavedelle monta valssia, polkkaa ja matuskaa. Porma arvelee Tervon olleen etevimpiä

Haapavedellä kuultuja viulisteja, ja Tervo oli "koulannut" monia sen ajan pelimanneja. (HLH; Porma 1948a, 224, 228.)

Väinö Savikoski muisti Lauri Nummelan säestäneen kanteleella Vienan rannalla -nimisen laulun noin vuonna 1926 (HMVS). Tätä kansanlaulua on soittanut myös oululainen soittaja Akilles Ockenström (Ockenström 1898).

Raija Karppinen kertoi soittaneensa Ilona Porman yhtyeessä mm. Joutsenen polskaa, Lähteellä, Kotimaani ja Täällä Pohjantähden alla. Vaikeita eli kiperiä kappaleita, joita oli mm. jokin masurkka, vähemmän näppäräsormiset soittivat säestämällä. Yhtyeestä Riika Pentti, Hilikka Merikallio, Ilona Porma ja Anni Kääriäinen lauloivat joskus mukana, noin vajaa puolet kaikista kappaleista myös laulettiin. (HRK.)

Ritva Salonen kertoi, että kappaleet valittiin sen mukaan, minkälaiseen paikkaan oltiin menossa soittamaan. Esimerkiksi kirkkoon oli oma ohjelmistonsa, nuorisoseurojen tilaisuuksiin taas omansa. Kansanlauluja sekä soitettiin että laulettiin. Ohjelmistossa oli esim. Kotimaani, Tuomi on virran reunalla, Nyt kaiu kannel armas ja Sorsanpoika. Esiintymisissä soitettiin yleensä ensin duurikappaleet, myöhemmin molliohjelmisto. Tämä johtui siitä, että väliajalla kanteleet viritettiin molliin. Osassa kappaleista laulettiin mukana. Sitten oli vaikeampia soitettavia pelejä, esim. Joutsenen polska tai Matuska, joiden esittämisestä parhaimmisto piti huolen; muut olivat pikemminkin mukana säestämässä parhaita soittajia. Lauluista mollisävelmät olivat suosittuja. Kappaleita, joissa laulettiin mukana, oli ehkä vähän enemmän kuin soitettavia kappaleita, koska lauluista pidettiin suuresti. Varsinkin kirkkokonserteissa laulettiin paljon. Esiintymisissä Antti Rantonen soitti välillä viisikielisellä kanteleella. (HRS.)

Ritva Salonen luetteli myöhemmin kappaleita, joista lauluja olivat Mylly se jauhaa, Tule tule minun ystäväni (joka esitettiin melkein joka kerta ja jota myös Pasi Jääskeläinen oli soittanut), Soikaa, soikaa sointuisasti, Jos vois in laulaa, Heilani kammari, Sorsanpoika, Pium, paum kehto heilahtaa, Kotimaani (joka oli myös vakiokappale), Louhi ylistää tyttärelleen Väinön suuruutta, Lähteellä (kuului vakiokappaleisiin), Ol' kaunis kesäilta, Sunnuntaiaamu, Tuomi on virran reunalla (esitettiin hyvin usein), Venehellä soutelen vettä pitkin, Taivas on sininen ja valkoinen, Äidin sydän, Joutsen (jota esitettiin aika usein), Iso lintu merikotka, Kamanat kohottukohot, Kalliolle, kukkulalle, Kysymyksiä, Aijai sorja sinisilmä poika. Yhdentyypinen konsertti saattoi edetä seuraavasti: Alussa taituruutta vaativampia kappaleita, esim. Matuska ja Joutsenen polska, etualalla Anni Kääriäinen, Väinö Savikoski, Ilona Porma ja Antti Rantonen, muut myötäilivät. Välissä Rantonen soitti viisikielisellä kanteleella. Hilikka Merikallio ym. lauloivat muutamia

säestyksellisiä lauluja. Väliajan jälkeen päätteeksi soitettiin tunteellisia lauluja, esim. Tule, tule minun ystäväni ja, Aamulla varhain; Titanic-hymni oli kirkoissa vakiokappale. (HRS.)

Helsingissä oli yhdellä esiintymismatkalla pidetty kaksi samansisältöistä konserttia: "kalevalaisten ja kristillisten nuorten hyväksi uuden Kalevalan 100-vuotisjuhla ja Haapaveden kuulun kanteleyhtyeen kirkkokonsertti". Kanteleyhtye on soittanut ja myös ainakin joissakin kappaleissa laulanut seuraavat sävelmät: Täällä pohjan tähden alla, Älä itke äitini, Velisurmaaja, Pium, paum, Nuku, nuku, Olin pyörteessä, Elämä on arvoitusta, Kun orjantappuraisen, Sua kohti Herrani, Täällä puolen ylhäisen maan, Öiset varjot, Taivaan kellot, Kanteleelle, Kysymyksiä ja vastauksia, Soikaa, soikaa ja virsi Nyt ylös sieluni. Samassa konsertissa Antti Rantonen oli soittanut viisikieliselä kanteleella ja Vesa Jääskeläinen ja Liisi Kääriäinen olivat laulaneet yksinlauluja. (Konserttiohjelma 27. 2. ja 1. 3. 1949.)

Ritva Torvinen, joka soitti Ilona Porman yhtyeessä 1940 - 1950-lukujen vaihteessa, muisti soittaneensa yksinkertaisia kansanlauluja. Soitettaessa saatettiin laulaa mukana. Pelkkiä soittokappaleita (siis pelejä) Torvinen ei ollut soittanut, ja esiintymisissä niitä soitti vain osa yhtyeestä. (HRT.)

Pertti Hankonen muistaa, että yhtyeessä lauloivat Ilona Porma, Hilikka Merikallio, Anni Kääriäinen ja Riika Pentti. Koko yhtye ei laulanut soittaessaan. Yksi kannel säesti esimerkiksi kaksiaänistä laulua. Antti Rantosen tai muiden yhtyeen miesten Hankonen ei ollut kuullut laulavan mukana. (HPH.)

Riika Pentti kertoi soittaneensa kaikkia lauluja, joita osasi, mm. Täältä puolehen ylhäisen maan ja Laps' olen köyhän kauniin Karjalan. Hänen mukaansa yhtyeessä soitettiin kaikenlaisia suomalaisia kansanlauluja. (HRP.)

Ilona Porma kertoi yhtyeensä ohjelmistosta: "Ei me niitä (pelejä) tarvinnu palijua, ne kauneimmat kansanlaulut mitä me löyettiin." (HIP 2.)

Vaikka osalla kappaleista oli tanssien nimiä, niiden tahdissa ei tanssittu; kappaleissa oli vain tanssin rytmi (HIP 2).

Ulla Piispanen kokosi tutkielmaansa Haapaveden Kanteleyhtyeen esittämät kappaleet niistä esiintymistilanteista, joista oli saatavilla tiedot esimerkiksi konserttiohjelmasta. Vuosilta 1947 - 62 löytyi sävelmät 26 esiintymiskerralta. Eniten soitettut kansanlaulut olivat Kotimaani, Tuomi on virran reunalla, Lapin lapset, Pium, paum, kehto heilahtaa ja Ol' kaunis kesäilta. Haapavetisistä kantelekappaleista eniten oli esitetty Purppurin marssia, Joutsenen polskaa, Matuskaa, Haapaveden valssia ja Vanhanpiian valssia. Sävelletyistä lauluista suosituimmat olivat Älä itke äitini, Sua

kohti, Herrani eli Titanicin hymni ja Lähteellä. Piispasen kokoamat kappaleet täydennettynä Ritva Saloselta saaduilla tiedoilla on listattuna liitteessä (liite 7.). (Piispanen 1995, 36.)

Väinö Savikosken ohjelmistosta ei ole paljon tietoja. Hän soitti 1960 - 1970-luvun vaihteessa Ahti Kostetin nauhalle yksin ja Kostetin kanssa muutamia kappaleita: Pietarsaaren valssi, Salon Veetin valssi, Joutsenen polska ja Vanha valssi, joista kaksi jälkimmäistä on tallennettu Antti Rantosealta 1925. Sinikka Järvinen on nuotintanut nauhalta Savikosken soittamana kappaleen Jeppasjärven mallia, jota on soittanut myös Anni Kääriäinen (S. Järvinen, henkilökohtainen tiedonanto 11.9.1991). Ruotsinkielisessä kantelekonserтин ohjelmassa (jossa ei ole päiväystä) mainitaan Anni Kääriäisen ja Väinö Savikosken soittavan kahdestaan jenkän, polkan, Vendeliskan ja valssin (Program vid konsert av Haapavesi Kanteleorkester). Suomen Yleisradio oli tallentanut 1960-luvulla Savikosken soittoa. Näistä nauhoista on Salon Veetin valssi otettu Suomen Kirjallisuuden seuran levyille Kantele. Salon Veeti oli ollut sekä kanteleen- että viulunsoittaja (Porma 1948a, 224, 228). Vuonna 1975 oli Yleisradiossa ohjelma Haapavedestä, vuoden juhannuspitäjäs-tä. Väinö Savikoskea haastateltiin ja päätteeksi hän soitti Kreeta Haapasalon laulun Mun kanteleeni (HMVS). (Kantele-levy 1983; Ahti Kostetin nauhoittama kasetti.)

Leskeläläisen Antti (Antti Fredrik) Rantalan ohjelmistoon kuului alueen vanhoja sävelmiä, mm. hänen isänsä soittama valssi. Pilli-Antin polska ja valssi olivat Kärsämäen ja Haapaveden rajalta olevan sukulaisen, luultavasti klarinetistin kappaleita. Tonki-Veetin sottiisi oli vanhan soittajan Veeti Stångin kappale. Stång oli Savikoskenperältä Leskelän ja Haapaveden rajalta. Rantala soitti myös kansanlauluja tai muuten suosittuja kappaleita, esim. Lauantai-ilta, Ol' kaunis kesäilta, Tammerkosken sillalla, On neidolla punapaula, Ängermäjoen rannalla, Elämää juoksuhaudoissa ja Kielon jäähyväiset. (HHR; Eeva Kangastalo, henkilökohtainen tiedonanto 3. 7. 1991; nauhat, joilla Antti Rantala soittaa.)

5.2.4 Soiton merkitys yksilölle ja yhteisölle

Alkuaikoina isoa kannelta soitettiin yksin kotona. Sitten Pasi Jääskeläinen otti muutamia oppilaita, jotka saattoivat esiintyä myös yhdessä (Ala-Könni 1973, 403). Lisäksi mukana oli jo muualla soiton oppineita.

Isoa kannelta soitettiin alkuun "omaksi iloksi" kotipiirissä, mutta yhteissoiton myötä alettiin esiintyä kodin ulkopuolellakin. Kanteleensoittoa harrastettiin, koska sitä pidettiin kauniina ja kanteletta sinänsä mielenkiintoisena soittimena. Myös perheen soittajat saattoivat antaa alkuin-

nostuksen muille perheenjäsenille. Kappaleiden sävelmätkin oli mahdollisesti opittu kuulomuistiin jo pienestä pitäen. Harrastukseen saattoi johtaa myös halu jatkaa perinnettä. Kun ei ollut televisiota eikä paljon elokuviakaan, harrastustoiminta oli vilkasta. Kanteleensoitto oli arvostettu harrastus, eikä sitä pidetty vanhanaikaisena tai alkeellisena. (HMP; HPH; HRP; HRS; HRK; HRT.)

Haapaveden musiikkielämässä, mm. kuoroissa, oli mukana paljon ihmisiä erityisesti määräsuvuista. Samoissa suvuissa soitettiin usein myös kannelta. Ystäväperheet vierailivat toistensa luona, ja kanteleet otettiin mukaan. Vierailut olivat samalla sekä yhteismusisointihetkiä että soittoharjoituksia. Merkkipäivinä saatettiin kerääntyä soittamaan yhdessä. Esimerkiksi Antinpäivänä oli tapana kokoontua Rantoselle (P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 19.11.1989). Joskus perhe ei kuitenkaan ollut kannustamassa soittajaa; esimerkiksi Sulo Rytkün mies Tapani ei aina arvostanut vaimonsa soittoa. Niinpä miehen ollessa kotona vaimo ei mielellään soittanut. Toisaalta Tapani Rytky hyväksyi vaimonsa soiton; hän piti arvossa sitä, että toiset kehuivat soittoa. Leskeläläisessä Haanpään perheessä pojat alkoivat rakentaa ja soittaa kanteleita, vaikka vanhemmat olivat harrastusta vastaan (HOK). (HIP 2; HLH; HMIP 3; HOK; HRS; Porma 1948a, 225.)

Kuva 20. Hatukankaan pihalla vasemmalta Liisi, Anni, Aatu ja Otto Kääriäinen, Ilona Porma, Katri Haanpää (Oksanen), Raimo, Lauri ja Hilikka Hankonen.

Raija Karppinen kertoo: "Sitä vaan oli tottunu näkemään siellä Rantosella niitä kanteleita, ja sitten vähitellen rupes tulemaan niitä ihmisiä, jotka tulivat omien kanteleittensa kanssa sinne ja rupesivat harjottelemaan yhteen - - sitten kun nämä harjottelut, yhteisharjottelut alko, niin mää olin varmaan semmonen kuusseittämäntoistakesänen." Kannelta soitettiin silloin, kun oli vieraita. Lähinnä Antti Rantonen soitti, myöhemmin myös Ilona Porma, joskus Ruusu Merikallio. (HRK.)

Alavan emäntä Sulo Rytky soitti kannelta, jos vieraat olivat siitä kiinnostuneita. Tapani-isännän veli Lauri eli Lassi Rytky naapurista vieraillessaan lauloi Sulo Rytken säestäessä kanteleella. Joskus kävi kylässä soittajia toisesta naapurista eli Rautiot, jotka soittivat kannelta eri tyyllillä, yksinkertaisemmin. Välillä soittivat vieraat ja välillä talon emäntä, aina löytyi uusia pelejä. (HLH.)

Alavan apulaiset eli palvelijat ja rengit nauttivat, kun joskus rauhallisena iltana Sulo Rytky haki kanteleen kamarista ja soitti. Joskus he lauloivat yhdessä. (HLH.)

Aina sotaan asti 30-luvulla Sulo Rytky ja hänen lankonsa Lauri Rytky esiintyivät yhdessä Salliperän koulun opintokerhoissa. Sulo soitti kannelta ja Lauri lauloi. Kylän nuoret kokoontuivat opintokerhoon koululle tavallisesti viikoittain. Opettajan velvollisuutena oli opintokerhon järjestämisen. Kerhon ohjelmistossa oli jokin käsiteltävä teema sekä kirja, jota luettiin. Lisäksi siellä laulettiin yhteislauluja sekä pidettiin joulu- ja raittiusjuhlia. (HLH.)

Noin vuonna 1926 oli Humalojan koulun opintokerhossa opettajan mies Lauri Nummela säestänyt laulua kanteleella. Sieltä Väinö Savikoski oli saanut herätteen soittoon. (HMVS).

Haapavetiset suhtautuivat kanteleeseen tavalla, jota pidettiin jopa soittimen omimisena: kehuttiin, että "täällä on niin paljon kanteleita". Pasi Jääskeläisen aikana kylpylaitoksen yhteydessä oli tilaisuuksia, joissa soitettiin kannelta. Lisäksi soitettiin syntymäpäivillä ja nimipäivillä. (HLH.)

Usko Mäkisen mukaan kanteleeseen suhtauduttiin Haapavedellä loistavasti. Kantele liittyi lähes kaikkiin juhliin. (HUM.)

Väinö Savikoski kertoi: "Minä muistan ko nuorena miehenä kävin aina tuommosissa yleisissä tilaisuuksissa, niin siellä oli se kannel kyllä niinkö semmonen hyvä ohjelmanumero, ja sitä vaalittiin täällä kovasti, täällä oli hyviä soittajia... niitä oli mukava kuunnella" (HMVS).

Riika Pentti kertoi kaikkien suhtautuneen kanteleeseen lämpimästi. "Sehän nyt oli koko kylän kunnia, että sieltä sentään löyty semmosia, kyllä siellä musiikki-ihmisiä oli..." (HRP.)

Otto Kääriäinen perustelee myötämielistä suhtautumista soittimeen sillä, että kysyntää riitti. Toisaalta soittajat tunnettiin myös muista musiikkiyhteyksistä, esimerkiksi kuoroista. Kantele oli suosittu soitin. (HOK.)

Pertti Hankonen kertoo, että kanteleensoittoon suhtauduttiin hyvin myönteisesti 40-luvulla. 50-luvun puolivälin jälkeen ei ollut enää paljon soittajia, jotkut lopettivatkin soiton. Kanteletta ja kansanmusiikkia alettiin pitää alempiarvoisena. Antti Rantonen ja Ilona Porma säilyttivät perinteen. Ilman heitä olisi moni asia unohtunut. (HPH.)

Raija Karppinen sanoo nuorisoseuran olleen positiivisimmin mukana. Pertti Hankosen mielestä taas kanteleensoitto oli nuorisoseurassa melkein kulmakiviä. Iltamien ohjelmaan kuului tervehdyspuhe, kanteleensoittoa, torvisoittoa, yksinlaulua, runo, juhlapuhe ja aiempina vuosina piirileikkiä, myöhemmin tanssia. Joskus esitettiin myös näytelmiä. Kannelta soitettiin isoissa ja pienissä kokoonpanoissa, ja Antti Rantonen soitti viisikielisellä kanteleella. Nuorisoseuran tilaisuuksissa esiinnyttiin, ja se oli virike.

Vanhemmista kanteleensoittajista Sulo Rytky, Ilona Porma ja Antti Rantonen soittivat pianolla tanssimusiikin illan päätteeksi (HLH). Kun Raija Karppinen soitti kannelta noin seitsemäntoistavuotiaana, ei ikätovereiden kanssa puhuttu kanteleensoittoharrastuksesta, mutta pianonsoitosta kylläkin. Samanikäisiä saattoi käydä nuorisoseuralla iltamissa. Koulun juhlissa oppilaat eivät ole juuri soittaneet kannelta. Ainoat tiedot ovat Ritva Salosesta, joka oli esiintynyt koulun tilaisuuksissa vuosina 1946 - 53 soittaen kannelta ja laulaen Haapavedellä sekä Ylivieskassa (HRS). (HOK; HPH; HRK.)

Nuorisoseura oli monien haapavetisten vapaa-ajanharrastus. Pasi Jääskeläinen halusi, että nuorisoseuralla ei tanssita vaan pyöritään piiriä, lauletaan, soitetaan ja näytellään näytelmiä (HLH). Useat ihmiset, jotka toimivat nuorisoseurassa, olivat mukana kanteleyhtyeessä (HRS.) Iltamissa esiintyi kanteleensoittajia: yhtyeenä, pienissä kokoonpanoissa ja yksin. Nuorisoseuran talolla Ahjolassa saatettiin myös harjoitella. Nuorisoseuran kautta tuli esiintymisiä. Usko Mäkisen mielestä nuorisoseura oli avainasemassa Haapaveden kantelemusiikissa, koska siellä harjoiteltiin ja esiinnyttiin (HUM). Ilona Porman vetämä yhtye konsertoi myös Haapaveden ulkopuolella.

Ilona Porman yhtye soitti monenlaisissa tilaisuuksissa, ei vain tietynlaisissa. Porma kertoi tilaisuuksista: "No se on minkälaisia sattuu olemaan ja minkälaista me harjoiteltiin, se oli sitte semmukkaan." Hän kertoi, että vaikeinakin aikoina soittoharrastus jatkui. Ankeus katosi, kun menttiin soittamaan ja laulamaan. Joskus kanteleyhtye soitti Haapaveden kirkossa, kun siunattiin joku tuttava, esimerkiksi vanha kuorolainen, mutta erillisiä kirkkokonsertteja ei pidetty Haapaveden kirkossa (HMIP 3). (HMIP 2; HMIP 3.)

Kuten kirkonkylällä oli muillakin kylillä niin kuin Ainalilla oma nuorisoseura. Näin kertoo Ainalin kylässä asunut Hilja Rantala. "Se oli se nuorisoseuratoiminta semmosta, että siihen aikaa ku sitä ei ollu näitä ratioita eikä televisioita. Sitähän siellä hummuttiin ja touhuttiin ja näyteltiin ja

lausuttiin runoja, ja isoja juhlia piettiin ja silloin aina haettiin Rantoselta soittamaan." Rantosen talo oli lähellä. Antti Rantonen soitti viisikielistä ja isoa kannelta, ja sisarentyttäret Hilikka ja Ilona Merikallio nuorena tyttönä lauloivat kanteleen säestyksellä. (HHR.)

Usko Mäkinen kertoi, että esiintymispyyntöjä tuli enemmän kuin oli mahdollisuus esiintyä. Esiintymisiä rajoitti se, että soittajat asuivat sen verran hajallaan. (HUM.)

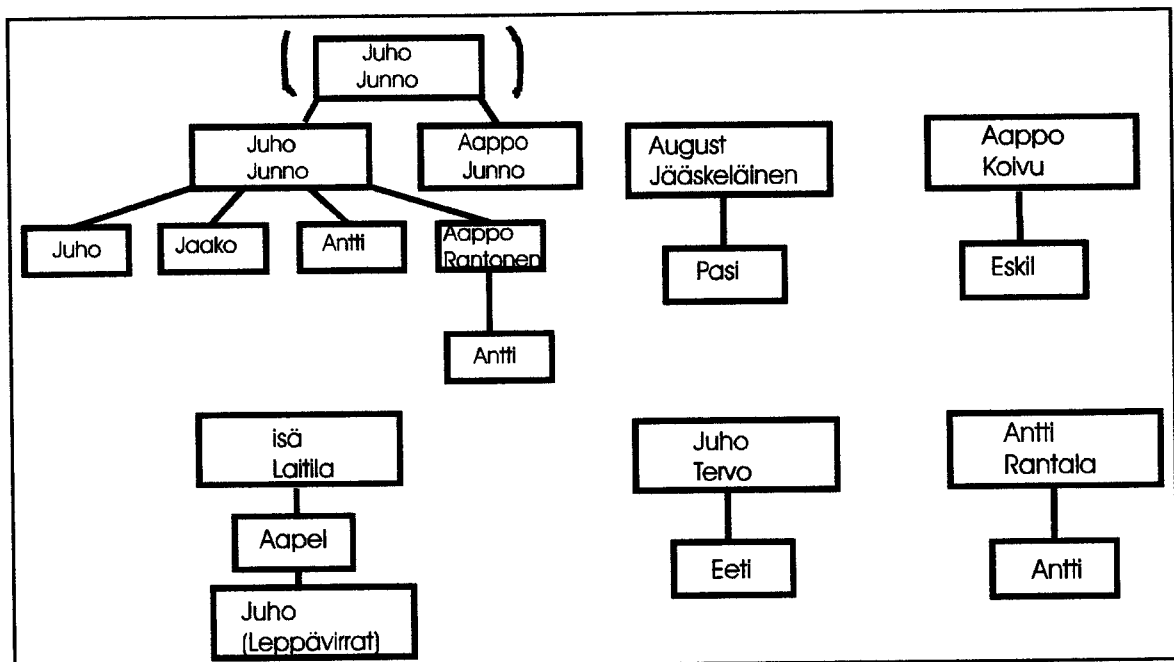
Ritva Salonen kertoi yhtyeessäoloajastaan vuosina 1945 - 53, että soittoharrastus keskittyi tuolloin paljon kesään. Yhtye kokoontui silloin enemmän ja pidettiin yhteisharjoituksia. Tämä johtui siitä, että lähes joka kesä oli Pohjois-Pohjanmaan Nuorisoseurojen liiton kesäjuhlia, joissa kanteleyhtye esiintyi. Esiintyminen liittyi luontevasti ohjelmistoon, koska Ilona Porma oli juhlissa mukana myös kuoronjohtajana. (HRS.)

6 SOITTOTAIDON OPPIMINEN JA SIIRTYMINEN VUOTEEN 1952

6.1 Pienkantele

Koska ei ole paljonkaan tietoa viisikielisen soittajien esiintymisistä, kannel oli ilmeisesti kotisoitin. Ainoat julkiset esiintyjät olivat Antti Rantonen ja Pasi Jääskeläinen (HRP; konserttiohjelma). Matti Kirjava viihdytti kanteleensoitolla naapurin lapsia (Väisänen 1928, XLIV).

Usein kannelta oli soittanut isä ja hänen poikansa, joten taito oli ilmeisesti siirtynyt isältä pojalle. Tiedetään yksi tapaus, että soittajilla on samantapainen soittotyylä ja samoja kappaleita, vaikka eivät ole samaa perhettä. Antti Rantonen osti viisikielisen Matti Kirjavalta eli Sivukankaan Matilta, ja heidän ohjelmistossaan on yhteneväisyyttä (ks. kpl 5.1.2). Sanomalehti Kalajokilaakossa 17. 9. 1949 olleen Antti Rantosen haastattelun mukaan Rantonen olisi ostanut kanteleensa Kirjavan pojalta, joka oli tullut käymään Amerikasta isänsä kuoltua. Kirjavan pojat eivät olleet arvostaneet kanteleensoittoa, ja kanteleen hinnaksi oli pyydetty vain 50 penniä. Rantonen ja Kirjava asuivat aika lähekkäin, kahden kilometrin päässä toisistaan samassa kylässä Korkatissa. (Kalajokilaakso 17. 9. 1949.)

Kuva 21. Viisikielissoittajia: isä ja poikia (Ala-Könni 1973, 396, 400, 403; HIP; Väisänen 1928, XX.)

Joillakin soittajilla on ollut vaikutusta toisiinsa, vaikka he eivät ole olleet sukulaisia. Pasi Jääskeläinen ja Antti Rantonen ovat molemmat soittaneet joitakin samannimisiä kappaleita. Kannus Ukko on käynyt soittamassa Matti Kirjavan kannelta, koska hänellä itsellään ei ole ollut omaa.

1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa, kun alettiin rakentaa isoja kanteleita, mahdollisesti yhden viisikielisen soittajan lapset ovat alkaneet soittaa viisikielisen sijasta isoa kannelta: Birger Haanpää saattoi soittaa joko pientä tai sekä pientä että isoa kannelta. Hänen tyttärensä soittivat isoa soitinta. Viisikielisen soittaja Aappo Rantosen lapset soittivat molempia: tytär Ruusu soitti isoa, poika Antti sekä viisikielistä että isoa kannelta. (Ala-Könni 1973, 396.)

Pertti Hankonen kertoi Antti Rantosen opettaneen hänelle ensimmäisenä Karhunpeijaispolskan, Aatamin ja Eevan valssin ja Sutiputin, kun Hankonen oli noin 11-vuotias. Rantonen oli hänen isoäitinsä veli, ja he asuivat samassa talossa. 1950-luvun alkuun Rantonen opetti Hankosta aktiivisesti. Rantonen oli vanhapoika ja halusi, että joku jatkaisi perinnettä. Rantonen soitti kappaleen nopeasti. Opettelija ei nähnyt, mitä soittaessa tapahtui, vaan sävelen täytyi jäädä mieleen, ja hänen piti itse yrittää jäljitellä sitä. Rantonen ei osannut soittaa hitaasti yhtä kieltä kerrallaan, vaan hän soitti pätjän, ja tämä piti yrittää matkia perässä. Aivan aluksi Rantonen oli soittanut kappaleen kokonaan, sitten osissa, jotka Hankonen kertasi perässä. Kerrattava pätjä oli suunnilleen puoli kappaletta. Opetusaika ei ollut säännöllinen. Monesti alkuillasta Rantonen innostui soittamaan, ja Hankosta kiinnosti tämä. Hankonen yritti sen jälkeen soittaa. Rantonen oli sanonut: "Ei nii, vaa että annappa ku minä näytän." Rantonen soitti uudestaan ja Hankonen yritti matkia. Rantonen oli korostanut ja erikseen näyttänyt soittotapaansa eli erityisesti sitä, miten vasemman käden sormet sammuttavat kieliä ja oikean käden etusormella "vetastaan" sointu kuuluviin. Tätä hän ohjasi kädestä pitäen, jos toinen ei oikein osannut matkia. Rantonen opetti Hankosta eniten kansakouluikäisenä mutta myös myöhemmin, kun Hankonen oppikouluikäisenä tuli lauantaisin pyhäksi kotiin. 1950-luvun puolivälissä Rantonen muutti Oulaisiin, ja sen jälkeen hän ei opettanut Hankosta. Pertti Hankonen on opettanut kanteleensoittoa omille lapsilleen. (HPH.)

Antti Rantonen opetti vähän Juha Pormaa, Ilona Porman poikaa (HRK). Antti Rantosen vaikutteita sai soittoonsa myös Martti Pokela, joka oli käynyt kuuntelemassa Antti Rantosen musisointia. (HPH.)

Leskeläisten soittajien soiton alkuperää ei tiedetä. Birger Haanpää soitti kannelta, vaikka vanhemmat eivät siitä pitäneet. (HOK.)

6.2 Ensimmäisiä ison kanteleen soittajia

Pasi Jääskeläisen ison kanteleen alkuperästä kertoo Hjalmar Räisäsen, Kreetta Haapasalon tyttärentoijan kirje vuodelta 1900: "Olin Pasiin konsertissa Raahen seminaarin juhlasalissa, jossa hän lauleli vanhoja kalevalaisia lauluja. Hän säesti laulujaan haapapuusta koverretulla kourullaan, johon oli pingotettu viisi messinkilankaa, joita silloin tällöin voimakkaasti rämäytti. Komiikallaan hän valloitti yleisönsä. Asuin siihen aikaan seurakunnan lukkarin kanssa. Konserttinsa jälkeen Pasi tuli meille tervehtimään entistä lukkari-koulukaveriaan. Minun kanteleeni oli salissa lukkarin pianon päällä. Pasiin silmät lensivät selälleen. Soitin hänelle. Pasi hikkaisi ja hyppäsi: Nyt minä tiedän elämäntehtäväni, hän sanoi. Rupesin häntä opettamaan ja koko talven hän kulki pari kertaa viikossa Haapaveden ja Raahen väliä." (Haapavesi 5. 2. 1981; HMP.)

Antti Rantosen ison kanteleen soiton alkuvaiheista ei ole tietoa. Rantonen oli soittanut nuoruudessaan 16-kielistä kannelta ja hankkinut myöhemmin Jääskeläisen pajan 30-kielisen kanteleen. Lehtihaastattelun (Kaleva 27. 8. 1941) mukaan Rantonen oli alkanut soittaa 30-kielistä kannelta 15-vuotiaana. (Väisänen 1928, XLIV.)

Leskeläisten veljesten Birger ja Mikko Haanpään kanteleinnostuksen alkua kanteleeseen ei tunneta. Vanhemmat ainakaan eivät antaneet alkusäystä, koska he eivät olleet arvostaneet soittimien rakentamista eivätkä soittamista. (HOK.)

Birger Haanpään tyttäret Emma (Murisoja), Katri (Oksanen), Anni (Kääriäinen) ja Riika (Pentti) soittivat jo nuoresta isoa kannelta. Ei ole varmaa, miten he ovat aloittaneet ison kanteleen soiton, mutta ainakin myöhemmin - jos ei jo alusta - he ovat saaneet oppia Pasi Jääskeläiseltä. Haanpää asuivat Leskelässä ja muuttivat Haapavedelle. Riika Pentti, joka oli haastateltavista ainoa Jääskeläisen kanssa soittanut, kertoo ensimmäisestä kanteleeseen liittyvästä mielikuvastaan: "Mulla on mielikuvahavainto tuommosesta että niin justiin nokkani sain, tuota niin pöyän laitaan, ku minun isällä oo ollu kannel. Ja sitten tuota ku Emma oli vähä aikaa siellä Pasiin opissa sitten, niin se sai ison kanteleen,... nii minun sisareni Emma, sisar-Emma oli siellä opissa sitten kun, minä kun olin nuorin, minä osasin jo heti soittaa sitä jotta (laulaa:) ennempä elätän lehemän ja lampaan, ennenku akan ... harvahampaan, lehemä syöpi heiniä, lammas syöpi lehtiä, akasta on kiusaa enempi ku ehtiä." (HOK; HRP.)

Kysymykseen, miksi te kiinnostuitte kanteleensoitosta, Riika Pentti vastasi: "Ha! Minähän laulun jo kaikki laulut sillon jo pienenä. Nii minähä olin, sehän oli minun kunnia-asia että osata kahella sormella, minä soitin sillon vain, kahella sormella. Kyllä se minusta oli mukavaa kaikki soitto ja semmonen, ja tottahan minä ny innostun, ku toiset isommat tytöt soitti nii että nii että

tuli semmone ite-minä-tässä-oojjotaki, ja oli sitä mieltä että minum pittää kans osata". (HRP.)

Oman kantelen saamisesta Riika Pentti kertoo: "... siellä (Pasi Jääskeläisen kanteletehtaalla) tehtiin niitä kanteleita ja kum minä ripellem pääsin kirkosta tulini ja kahvit oli keitetty nii Antti (sekoitti nimissä poikansa Antin ja miehensä Jaakon, tarkoitti siis Jaakkoa) tuli ovesta sillä oli se laatikko käjessä se on tänäki päivänä se laatikko semmonen se on topattu sissäänpäin ja se kantele om minulla olemassa siellä asunnossa tänäki päivänä... semmonen, jonka Jaako om mulle niinku kihilosta tuonu " (HRP.)

Kysyttäessä kuka häntä opetti Riika Pentti vastaa: "Ei, ei kukkaan... ja minä ossaan niitä soinnutuksia." Hän perusteli osaamisensa lahjana: "Ei mulla tarvinnu olla opettajaa, kattokaa ku ihmiselle annetaan joku lahja,..." Pentti jatkaa soittimen saamisestaan: "No sen kun minä sain nii enhäm minä joutanu sillon ku mulloli nii hirviän kiire ku mum piti ite tehä kaikki morsius...Ei min-käälläista oppia minulle kukkaan tarvinnu antaa päinvastoin minä annon seminaarilaisilleki siellä Raahessa niitä oppeja (Pentti asui myöhemmin Raahessa), se Luoja on antanu minulle niitä, nii se on antanu semmosen lahjan, en minä siitä ylpeilly ollenkaan..." "... Luoja on pistäny sillä musiik-kineulalla sillon jo heti kakarana." (HRP.)

Anni Kääriäinen oli opettanut tytärtään Liisi Kääriäistä, joka soitti kannelta jonkin verran (HOK). Hänestä ei ole paljoa tietoa soittajana.

Sulo Rytkyllä oli mahdollisesti isä opettanut musiikinteorian alkeita. Hän oli käyttänyt laulunimiä muttei nuottien nimiä. Hänen isänsä oli ollut Lapualla ollessaan vt. kanttorina ja Haapavedelläkin johtanut torviseitsikkoo. Rytky aloitti kanteleensoiton varmaan vasta Haapavedelle muutettuaan nuorena tyttönä vuosisadan vaihteessa. Mahdollisesti hänellä oli aluksi lainakannel, ennen kuin hankki omia. Rytky oli Jääskeläisen koulutettavana. Tytär Lea ei muista äitinsä tarkemmin kertoneen Pasiin pitämistä harjoituksista. Rytky kaks tytärtä eivät oppineet kanteleensoittoa äidiltään, vaikka kyselivätkin, miten kannelta soitetaan. Äiti ei osannut opettaa. Hän vain sanoi: " No kato nyt, näihä se mennee, näin tästä tullee tämä, tämän oktaavi ja tämä on näin ja ..." Hetken äiti yritti neuvoa, mutta se kyllästytti tyttöjä. Myöhemmin Ylivieskassa asuessaan toinen tyttäristä, Lea Herrala, alkoi soittaa kannelta. (HLH.)

Lea Herrala arvelee, että Pasi Jääskeläinen oli mahdollisesti käyttänyt laulunimiä, koska soittajat helposti soittivat kanteleella toisesta sävellajista vähän viritettyään. Toisaalta Jääskeläisen oppikirjassa käytetään vain nuotteja. (HLH; Jääskeläinen 1903.)

Ruusu Merikallion ei ole tiedetty soittaneen Pasi Jääskeläisen kokoonpanoissa, mutta hänestä on jo vuosisadan alusta valokuva, jossa hän on soittamassa. Merikallio soitti myöhemmin tyttärensä Ilona Porman yhtyeessä.

6.3 Pasi Jääskeläisen soitinkokoonpanoja

Jotkut pitävät Pasi Jääskeläistä ison kanteleen tuojana Haapavedelle ja ensiopetuksen antajana. Toisen käsityksen mukaan Pasi Jääskeläinen oli koonnut soittajia yhteissoittoon. Taidoltaan he olivat erilaisia: aloittelijoita ja jo pitemmällä olevia. Jokaisella oli ollut kuitenkin jonkinlainen kosketus kanteleensoittoon jo ennalta. Riika Pentti kuvailee Pasi Jääskeläisen opetusta: "Pasi oli pöydän päässä, iso pöytä oli ja hirviän pitkä pöytä ja Pasi oli tässä niin minä olin aivan vieressä, ja minä en soittanu ku kahella sormella sillon, kahella sormella sitä sopraanoa sillon, vaan minä sain soittaa. Ja oli sisareni Anna, Katri ja Emma soittamassa, ja niitä Nummelan tyttöjä, Elli, Nummelan Elli, ja mitä siinä nyt oli niitä, jotka soittivat siellä kannelta, Nummelasta oli ainakin,..., Antti Rantonen oli aivan siinä Pasi vieressä, ja Pasi sitten johti aina, se opetti, opetti niitä soinnutuksia siis ku saman kielen päältä voi ottaa..." (HMRP; HOK.)

Jo ennen rippikouluikää eli ennen vuotta 1913 tai 1914 Riika Pentti kertoi aloittaneensa yhteissoiton Pasi Jääskeläisen kanssa. Aluksi soitettiin duurikappaleita ja Jääskeläinen oli kuunnellut, kun Pentti soitti kolmella sormella. Jääskeläinen oli pöydän päässä ja Pentti vieressä. Pentillä ei ollut vielä omaa kannelta. (HRP.)

"Ei minä sillon, ei minä ollu nii rohkia, että semmoselle herralle (Jääskeläinen) oisin mittään menny sanommaan. Sitä kuunneltiin, mitä hän sano ja mitä laulua me soitetaan." (HRP.)

Kaikkia soittajia opetettiin yhtä aikaa. Jääskeläinen opetti soinnutusta. Riika Pentin mukaan Jääskeläinen käytti nuottien nimiä c, d, e, jne. Bassosävelet nimettiin alhaalta ylös: I, II ja III. "(laulaa) C, d, e, f, g, a, h, c, sinnekun soitettiin, niin minkälainen, kaikilla nuo soinnut kun siitä tehtiin niin oli oma basso, niin siellä kolme bassoa,... se sano vain, että kolomosbasso oli kaikkein alin, kakkonen oli sitten siitä keskimäinen, ja yläbasso oli siitä se sopraano, korkein, ja se tuli se korvan mukkaan ne kaikki oli ja jokahine joka soitti kannelta se nii kyllä se tiesi jo etukätteen mille soinnulle se tämä mikä basso soitetaan tälle soinnulle, ja se meni aivan itekseen." (HRP.)

Kappaleita ei tarvinnut opettaa, vaan "se (Jääskeläinen) kokos vain ja se soitettiin siinä, että se meni rytmi meni aivan oikeen". "Kyllä se Pasi oli hyvä opettaja, semmonen kanteleensoiton, että se pani sen niinkun siellä virreelle, että siellä on ne haapavetiset, ne soittaa vieläki." (HRP.)

6.4 Opetus kansanopistolla

Vuodesta 1896 Haapavedellä on toiminut kansanopisto. Sen perustamiseen johtaneessa lahjakirjassa kerrotaan: "Viimeinen kato on taas tuonut selvästi ilmi, miten paljon valoa ja valistusta vielä tarvitaan poistamaan henkistä pimeyttä ja siitä johtuvaa velttoutta ja saamattomuutta täältä Pohjan periltä. Se tapa, millä kuntain sisälliset asiat hoidetaan monessa Pohjanmaan kunnassa, ja nyt taas tämän vuoden valtiopäivämiesvaalit ovat olleet ikävänä todistuksena siitä, että maaseuduilla yhteiskunnallinen harrastus vielä on, laveissa piireissä, jotenkin laimeaa ja näköpiiri ahdas, kun on kysymys isänmaan pyhimpienkin etujen valvomisen. Tarpeellista siis on, että kansassa saadaan vireille vilkkaampaa ja kypseneempää osanottoa kuntien yhteisiin ja isänmaan yleisiin pyrintöihin. mutta tämä ei voi tapahtua muulla tavoin kuin kansan sivistyskannan kohottamisella. Kansanopistot ovat taas näyttäytyneet niiksi ahjoiksi, joista sopii toivoa näköpiiriä laajentavaa valoa ja lämpöä tunkeutuvan kansamme syviinkin riveihin ja jotka toivottavasti pystyvät luomaan kunnan asioihin pystyviä ja halukkaita kuntalaisia, yhteisen hyvän valvomiseen kykeneviä ja innokkaita kansalaisia." Aluksi opiston nimi oli Keski-Pohjanmaan Kansanopisto, vuodesta 1920 Haapaveden Kansanopisto. Nykyisin nimi on Haapaveden opisto. Opiston kannatusyhdistyksessä ovat olleet kanteleensoittajista August ja Pasi Jääskeläinen (Vuosikertomus 1907 - 1908). (Mikkonen 1948; 110, 112, 113)

Opiskelijat kävivät vuoden kansanopistokurssin, mutta joinakin vuosina järjestettiin erityisiä käsityökurssseja ja maamiestalvikurssseja (Kinos 1973, 273; Malviniemi 1972, 22, 26, 31). Kuten jo kappaleessa 5.2 kerrottiin, opistossa valmistettiin paljon kanteleita (Vuosikertomukset).

Kanteleensoitonopetusta annettiin vuodesta 1902 vuoteen 1911. Opetus oli pienimuotoista, vaikka vuosista 1902 - 1906, jolloin johtajana oli Iivari Leiviskä, kerrotaankin: "Mainittakoon vielä, että tähän aikaan yritettiin opistossa tehdä työtä kanteleensoittoharrastuksen juurruttamiseksi, maanvilj. Antti Rantosen antaessa ajoittain opetusta kanteleensoitossa" (Mikkonen 16).

Antti Rantonen kirjoittaa kirjeessään 22. 1. 1909 sisarensa Ruusu Merikallion perheelle (tarkennukset hakasulkeissa): "Eilen kun tulin tänne [kirkonkylälle, Rantonen asui Korkatin kylällä noin 10 kilometrin päässä kirkonkylästä] niin kansanopiston pojat pyysivät minua, että heitä pitäs ohjata vähän kanteleen soittoon ja niin lurasinki heidän muutamia tulla tänne Väänäsen [sisarensa Maiju Väänäsen kotiin] ruoka saliin Kello 4 - 6 illalla. Niitäpä tulla rävähti 10 poikaa joiden kans minä virittelin kanteleita ja enkä luvannut enää tulla vasta muutakun 1 Kerralla käsiin, ja niin niitä kävi tänä iltana 3 poikaa joille neuvoinkin 1/2 tuntia jokaiselle erikseen. Torvelainen [toimittaja Juho Torvelainen, opiston rehtori 1906 - 1909] pyysi minua siihen virkaan muutamia

viikkoja sitten, vaan en hänelle luvannut, ottaa tätä tointa vastaan kun asun niin kaukana kirkon kylästä (ja sitä paitsi kun siihen on syksyllä ilmoitettu Veerna [Verna Elfving, myöh. Ehnqvist] ja Pasi [Pasi Jääskeläinen] että Toimikoot he) vaan kun satun täällä nyt olemaan niin muutamia tunteja annan pojille, että pääsevät vähän alkuun."

Juho Torvelaisen ollessa opiston johtajana vuosina 1906 - 1909 olivat kanteleensoitossa "apuopettajina neiti Verna Elfving ja maanviljelijä Antti Rantonen". Vuosikertomuksen 1907 - 1908 mukaan Elfving on antanut kanteleensoitossa muutamia tunteja kevätlukukauden lopulla. Myös vuosikertomuksessa 1908 - 1909 kerrotaan Rantosen antaneen tunteja kanteleensoitossa. Leino Pentzinin aikana 1909 - 1913 Rantonen opetti kanteleensoittoa. Päiväkirjamerkinnöistä löytyi merkintä torstailta 28. 4. 1910: kello 8 - 9 ja 9 - 10 kanteleensoittoa. Opettajaa ei ole mainittu. Kanteleensoittaja Pasi Jääskeläinen opetti muutaman kuukauden laulua opistolla keväällä 1917 (Toimintakertomus vuosilta 1914 - 1918). (Keski-Pohjanmaan kansanopiston Päiväkirja v. 1909 -; Mikkonen 1937, 21, 25)

Muutamat kanteleensoittajat ovat käyneet Haapaveden kansanopiston. Antti Rantonen kävi sen vuosina 1896 - 1897, Ruusu Merikallio 1897 - 1898, Katri Haanpää 1910 - 1911, Usko Mäkinen 1938 - 1939 sekä Martti Pokela ja Samppa Uimonen (Oppilaiden nimiluettelo 1896 -; Vuosikertomus 1938 - 1939).

6.5 Yksilöitä

Tässä kappaleessa esitellään soittajat, jotka ovat oppineet soiton alkeita Jääskeläisen yhtyeen jälkeen mutta ennen Ilona Porman yhtyettä.

Ilona Porma kertoi haastattelussa (HIP 1) lapsuuden kanteleopettelusta: "Minä sen (kanteleensoiton) hyvin palijouvuessa ite opettelini, ja kun ... siinoli sen pianon päällä, joka oli taffelipiano, niitoli kymmenkunta kannelta ... Antti-eno (Antti Rantonen) anto mulle tuohon lattialle maton päälle menin siihen soittamaan ja hajin ja Antti-enon kanssa me yhdessä opeteltiin soittamaan tuolla Antti-enon kamarissa... Pyöriä pöytä, nousin, korkiampi tuoli, siinä rupesin soittamaan, silloin varsinkin kun niin ei ollu kotosalla niin minä pimputin sillä ominpäin ja lauloin." [Mahdollisesti tuossa on Pormalla mennyt sekaisin kantele ja piano. M. A.] (HIP 1.)

Oppimistaan Porma kuvaa: "No minä tuota, minä soitin lattialla maton päällä ja sitten (Rantosella kotona) ... tämmönen pöytä, jossa oli tukevat jalat... ja siinä minä rupesin soittamaan silloin varsinkin ku ei ollu sitä koko väkiä missää niin tuota minä sain rauhassa soittaa ja

harijotella, ... valtaosa oli niitä kansanpelejä, ...no emminä ollu ku seittämän kaheksan vuojen vanaha." Kysyttäessä, ohjasiko Antti Rantonen häntä, Porma vastaa: "No emminä kuuntelin siinä sen kirjotuspöyän päässä ja join teetä tai kahvia sillon ja sain kokonnaan näin miten se ottaa kaikkia." Omasta soittimesta kysyttäessä Porma kommentoi: "No kun niitä oli kymmenen kanteletta siinä taffelipianon päällä ... Antti-enolla oli oma nimikkokantele ja siinoli sitten ne, ... (Ruusu Merikallion) se oli Opistolla tehty kantele se, äitin." Sävelten ja bassoäänten oppimisesta Porma kertoi, että ne olivat "tarttuneet päähän". Sävelmät taas "ruukasi melekein kerralla tarttua päähän niinkun oli tuolla Antti-enollaki hirviän hyvä korva". (HIP 1; HIP 2.)

Leskeläläisen Antti (Antti Eeranpoika) Rantalan ison kanteleen soiton alkuperää ei tiedetä. Hän oli tuonut kanteleensa Amerikasta. Hänen poikansa Antti Rantala oli saanut inspiraation isältään. (HHR.)

Väinö Savikoski kertoi radiohaastattelussa: "Minä olin siinä kolmentoistavanha (siis noin vuonna 1926) ko tuolla Humalojan koululla oli semmonen opintokerho, ja siellä oli sitten opettajan mies Lauri Nummela ja hän soitti kanteletta ja hän oli aika hyvä soittaja, ja minä sain siitä sitten tämän innostuksen. Muistan vielä kappaleenkin, mitä hän säesti ko eräs tyttö laulo kauniilla äänellä se oli Vienan rannalla. Ja soli niin kaunista se kanteleensoitto että minä sillon päätin että minä yritän ainaki että jos minäki joskus soittasin. Isälle tästä puhun ja isä oli semmonen että se ymmärti minua kanssa se sano että jos sinä kerran haluat rueta soittamaan niin minä ostan sinulle harjotuskantelleen. Hän sitten yheltä kansansoittajalta rupes kyselemmään semmosta kanteletta ja hän sitte myi sen kantelleen ja minä sillä harjottelin soittaa." (HMVS.)

Martti Pokelan kotona oli isän kansanopistolla tekemä kantele aina pöydällä. Sitä sai soittaa. Pokela kuuli kanteleensoittoa Antti Rantoselta. Pokelat ja Rantokset olivat perhetuttuja. Pokelaa viehätti nimenomaan viisikielinen kantele: sen sointi ja yksinkertainen harmonia. Kanteleensoittoa Pokela kuuli myös kanteleyhtyeeltä ja Anni Kääriäiseltä, joka oli hänen isänsä serkku. Kääriäinen oli paljon Pokelassa kanteleineen, ja Pokelan perhe kävi usein Kääriäisen kotona Hatukankaalla. Martti Pokela muistaa erikoisesti Kääriäisen kaivonkannella soittamat sävelmät. Kääriäinen oli säestänyt kanteleella Pokelan viulunsoittoa. "Kantele tuli siinä ihan sivussa sitten niinko omiin käsiin." Viisikielistä kannelta Pokela nuorena vain kuunteli. Pokela kertoi, että Rantosen viisikielisellä kanteleella ei saanut soittaa. Pokelalla oli voimakas kontakti Rantoselle ja Kytökylän Hatukankaalle. Pokela vastasi kysymykseen, miksi hän kiinnostui kanteleensoittoon: "No sitä on hirveen vaikee sanoa, se on semmonen perinnekysymys luultavasti, että en minä mikään kantelefa-naatikko koskaan ollu, se on vaan tullu semmonen elämäntehtävä, tapa elää sen kanssa, koska se liittyy hyvin voimakkaasti näihin musiikillisiin ympyröihin myöhemmin, että se hyvin vaikee, se on

luultavasti se, että koska sitä kuuli niin paljon, niin siihen jollakin tavalla ihmisellä mikä elää näitä ensimmäisiä askeleita niin luultavasti tällainen intuitiivinen suhde kehittyi sen kuulemisen perusteella, että semmoset musiikilliset asiat jotka varhaisesti imee itseensä niin ne jää tänne aivoihin ja siitä alkaa muodostua sitten käsite musiikillinen käsittekokonaisuus joka pikkuhiljaa kuitenkin sitte kehittyi ja hakee ne omat uomansa myöhemmin luultavasti tästä on kysymys samoten se on kantele ja viulu..." Pokela soitti paljon viulua ja häntä säesti harmonilla mm. kuoronjohtaja Hanna Muttonen. "Tästä alko kehittyä tämä juuri tämä käsinkoskettamisen periaate, sai itse soittaa mulla oli hirvittävä halu soittaa, mutta se olkoon se sitten soitin mikä tahansa... sai itse kokeilla sitä." Pokelan isä on opettanut häntä ensimmäisenä mutta tarkemmin Anni Kääriäinen (HMMP). Kun Kääriäinen oli neuvonut Pokelaa, hän oli noin kuusi tai seitsemän vuotta vanha. Pokela kertoi: "Mitä tähän opetukseen tulee sitten, niin siinä sitten, sitä ei juuri ollu sitä opetusta, että minä katsoin miten Anni soittaa ja sitten mää myöskin muistan että hän pani: 'Paa kädet näin ja tee tällä tavalla, että saat nämä basson nämä vasemman käden... tee tällä tavalla, että ku sää nyt soitat jo yhdellä käellä tee tämä ota tämä vasen käsi mukaan tee tämä', sitten hän opetti myöskin nämä, mitkä minusta oli hyvin jännittäviä juttuja tähän perinteiseen liittyen tikkaus, tämä on semmonen aksentti, semmonen tikkaus ja sitten tämä veto alaspäin pluraus ja juuri tämä voimakas nostotapa, että että soita ihmisille eläkä ittelles` että hän nosti sen soinnin sieltä, että se on se Haapaveden perinteen tällainen mahtitekiä, tällainen voimakas soittotapa, ja Antti-enohan soitti ihan samalla tavalla". (HMP.)

Usko Mäkinen oli alkanut soittaa kannelta noin vuonna 1939 ennen sotaa. Hän kuvailee ensikokemuksiaan kanteleesta: "Äitihän [Elli Mäkinen] oli Pasi Jääskeläisen oppilas, ja äiti, ei hän minua niin erikoisesti opettanut, mutta minä otin vähän äitin kanteleen ja rupesin näppäilemään... äitin kantelehan oli aina pöydällä ja sitten mää rupesin näppäilemään sitä, ja ensiksi se oli kahella sormella ja yhdellä passolla mutta sitten kun äiti kuuli että mä rupeen käyttämään jo laajempaa skaalaa niin se sano, että jos sinä tämän (kolmen basson käytön) opit vaan, niin sitten sinä oot oikeen kanteleensoittaja". Mäkinen kertoi, että "musiikkikorva" kertoi hänelle soittotavan eikä äiti. Äiti oli useasti neuvonut soittamaan bassot voimakkaammin kuin Mäkinen oli soittanut. Hän oli ollut aloittelijana varovainen. Mäkinen ei tarkkaan tiedä, kuka häntä on opettanut: "Sitten kun siihen perehtyy nii sitä rupee sitten ite tajuamaan, ja en minä jaksa käsittää, kuka minua ois, äiti tietenkin sevärran opetti ko hän taisi opettaa, sittenhän sitä Rantosella soiteltiin porukalla...". Äiti ei ollut opettanut kovin paljoa vaan korjasi virheitä, esimerkiksi bassojen soitossa. Lisäksi äiti oli neuvonut juoksutukset. Mäkinen kertoi, että kanteleensoitosta tuli heidän sukuunsa perinne, ja siitä sai innostuksen soittoon. (HUM.)

Ritva Salonen muisteli oppineensa soittoa kotona: "Se varmasti alko ihan melodian hausta ja saatto olla äiti (Hilkka Merikallio) tai Antti-eno (Antti Rantonen) tai mummu (Ruusu Merikallio) kuka muu tahansa, Raija, mutta todennäköisesti Ilona, joka näytti tuota mistä alotetaan soittaa ja ensiksi mä kai alotin vaan ihan yhdellä kädellä sitten ja kokeilin melodioita ja ne oli joitain aika helpot..., sitten rupesin soinnuttelemaan ja hakemaan erilaisia sointuja, jotka tuntu korvaan hyvältä ja kauniilta, tietysti yhteissoitossa ne piti olla ihan samat ne soinnut tietenkin, mutta kokeilin sitten kaikkea mikä tuntu mukavalta korvaan, ja ehkä se lähinnä oli niin, että se melodian että sitä itse opetteli, sitten kun tuli se säestyspuoli niin sitten opettelin säestysasennot, Ilona-täti opetti säestysasennot ja sormiasennot, ... no kyllä se enimmäkseen oli niin, että ihan siis yhdellä sormella se säestys oli, meillä tämmösillä, jotka lähinnä laulettiin enemmänkin siellä niin, ... bassot, suurimmassa osassa kappaleita yhdellä sormella." "Hän (Ilona Porma) näytti ihan ensin itse miten se tehdään ja mä tein perässä, näin musta tuntuu että se oli, kyllä sitä kai sitten katso vieressä, miten toiset teki ja sitten kokeili..." Koska sävelmät olivat tuttuja, niitä saattoi harjoitella itseksensä, ja tarvittaessa sai apua. (HRS.)

Antti Rantonen oli opettanut Pertti Hankoselle, sisarensa tyttärenpojalle vähän ison kanteleen soittoa, enemmän viisikielisen soittoa. Ensimmäisinä kappaleina isolla kanteleella Hankonen oli opetellut Vanhaa valssi ja Rantosen valssia. Ensin Hankonen oli yrittänyt soittaa yhdellä sormella, oikean käden nimettömällä sävelmää, sitten bassoa ja vasta sitten sointuja. Rantonen ei opettanut aktiivisesti sointuopetusta, ensin opeteltiin sävelmä ja bassot, sitten lisättiin siihen sointuja. (HPH.)

Elina Mäkinen oli soitellut äitinsä Elli Mäkisen kannelta itseksensä kotona. Äiti oli opettanut sointuotteita. Varsinkin myöhemmin sävelmän soitto oli Mäkiselle helppoa, koska hän oppi tuntemaan nuotit opiskellessaan opettajaseminaarissa. Enimmäkseen Elina Mäkinen oli oppinut yhtyeen harjoituksissa. (HEM.)

Ritva Torvinen oli kuullut isoäitinsä Elli Mäkisen soittavan ja oli saanut hänen luonaan kokeilla kannelta. Isä oli ostanut perheelle oman kanteleen, ja Torvinen innostui siitä. 1940-luvun lopulla murrosikäisenä noin 12 -13-vuotiaana hän alkoi "näpräillä" kannelta yhdellä sormella. Äiti otti yhteyttä Ilona Porman, ja Torvinen kävi hänen luonaan oppimassa. Torvinen on ainoa soittaja ennen Porman Ouluun muuttoa, jonka tiedetään saaneen yksityisopetusta; muut oppivat yhtyeessä. Ehkä syy oli se, että Porma asui Oulaisissa. Torvisen perhe oli asunut Oulaisissa, kuten Ilona Pormakin, mutta muutti vuonna 1951 Haapavedelle. Sieltä hän kävi muutaman kerran Porman luona varsinkin olympialaisia silmällä pitäen. Porma ja Torvinen olivat seisleet pöydän ääressä vastakkain. Porma soitti kerran tai pari kappaleen malliksi, ja Torvinen yritti soittaa

perässä. Kun tuli virhe, otettiin alusta. Porma oli neuvonut, millä sormella soitetaan ja mitä bassoa kulloinkin soitetaan. Nuotteja ei käytetty, ja laulut olivat ennestään tuttuja, esimerkiksi laulut Ol' kaunis kesäilta ja Lähteellä. Ensin opeteltiin soittamaan yhdellä bassosävelellä. Kun oikea käsi oli oppinut käyttämään sointuja, lisättiin vasemman käden soittoonkin kahta kolmea säveltä.

Opetustuokio kesti tunnin pari. Innostus soittoon säilyi niin kauan, kuin oli innostava opettaja. Jonkin verran Torvinen soitteli yksin. (HRT.)

Otto Kääriäisen mielestä myöhemmin kanteleensoittoa ei opittu niin paljon polvesta polveen, koska musisointi-innustus voitiin kanavoida monella tavalla, mahdollisuudet olivat monet. Oli helpompi alkaa soittaa myös muilla soittimilla. Kutakin miellyttää eri soitin. (HOK.)

6.6 Ilona Porman yhtye

Tässä kappaleessa kuvataan sitä, kuinka Ilona Porma opetti yhtyeessä soiton alkeita, ja sitä millainen opetustilanne yhtyeessä vallitsi. Jotkut aloittivat soiton vasta ryhmässä, kuten Raija Karppinen, silloin sukunimeltään Porma. Hän alkoi opetella kanteleensoittoa noin kuusitoista-vuotiaana. "Kyl siinä tapahtu semmosta ohjausta niin, se oli kai äiti lähinnä, joka ohjasi, ja ohjaus tapahtu yleensä silloin kun oli muutaki porukkaa siinä mukana niin, muita soittajia mukana, ja sitten sitä yritti yksikseen soitella aina välillä niin, ja silloin kun se meni väärin, nin äiti huusi että väärin!" Opetus tapahtui kotona Rantosella ja ennen esiintymistä esiintymispaikalla. "Ei siinä oikeestaan muuta opetusta ollu kun bassojen käyttö,...Kun meni väärin, niin sanottiin että ei, ota se toinen basso taikka niin edelleen, että ykkös, kakkos tai kolmos, ei siinä sen kummempaa, että kun toiset kuuli et se meni väärin nii sanottiin että korjaappa,... Ja kyl sen siinä aika hyvin kuulee, jos joku soittaa porukassa väärän soinnun, niin kyl se kuuluu aikaa selvään sieltä läpi kuitenkin, tarkkakorvasiahan nämä ovat olleet, äiti eritoten." Musiikin alkeita ei tarvinnut, "se meni korvakuulolta". Karppinen arveli, että kaikkien soittajien kohdalla soitto oli korvan varassa. Opiskeluaikana Paul Salminen opetti Karppista vähän aikaa. Sen jälkeen kanteleensoitto jäi kokonaan pois. (HRK.)

Ritva Salonen kertoo kiinnostuneensa kanteleensoittoon, koska oli kotona kasvanut siihen. Hän eli lapsuutensa musiikin keskellä Rantosella. Noin kymmenenvuotiaana eli vuonna 1945 hänet otettiin yhtyeeseen, luultavasti alun perin laulamaan. Hänen tätinsä Ilona Porma ohjasi aluksi sen verran soitossa, että Salonen selvisi mukana. Myöhemmin hän sai opetusta lisää. Kiinnostus kanteleensoittoon säilyi Haapavedellä oloajan eli siihen asti, kun Salonen lähti

opiskelemaan Helsinkiin 1953. Soittaminen liittyi erilaisiin juhliin ja tilaisuuksiin. Myös seura veti: sukulaisia oli paljon mukana, ja samalla sai tutustua muihinkin yhtyeläisiin. Mukanaolo oli itsensänselvää. (HRS.)

Yhtyeessäoloajastaan Ritva Salonen kertoi, että soittoharrastus keskittyi hyvin paljon kesään. Yhtye kokoontui enemmän ja pidettiin yhteisharjoituksia. Kanteleyhtye esiintyikin usein jokakesäisissä Pohjois-Pohjanmaan nuorisoseurojen liiton kesäjuhlissa. (HRS.)

Ilona Porma kuvailee yhtyeen harjoituksia: "Se oli meidän oma tyyli silloin niin, no kun ne kuuli minun soittavan ne tuli mukkaan siihen ja opetteli samalla, ... eihäm mun tarvinnu johtaa, ne oppi sen itestään, ... se oli sillä lailla se piti oppia se ulukomuistiin ja sitten soittaa nii siin oli siellö neljä viis sukua, jotka oli kaikki musikaalisia, ja niitten piti opetella kaikki sen mitä sanottiin." Porma kertoi korjanneensa virheitä. Kun Pormalta kysyi, kuinka kauan kesti uuden kappaleen oppiminen, hän vastasi: "No ei sitä semmosta räknätä." (HIP 2.)

Elina Mäkinen kertoi, että kappaleet soitettiin ilman nuotteja. Sävelmät piti harjoitella valmiiksi kotona, ja harjoituksissa harjoiteltiin yhteissoittoa (HUM). (HEM.)

Usko Mäkinen kuvaa uusien kappaleiden oppimista: "Korvakuulolta... no siellä ko Rantosella (Rantosen pirtissä) ja sitten Haapaveden kirkolla soiteltiin (nuorisoseuran talolla Ahjolassa) yhdessä niin kyllä ne kappaleet vaan tarttu, että ne vieläki on elävästi päässä, että eikä ne koskaan lähekkään sieltä pois, minä hyvin, Joutsenen polska ja nämä kaikki muut nii niin kyllä ne on, iankaiken ne säilyy siellä,... Ilona soitti ja muut kuunteli ja sitä sitte, sitte osa porukasta rupes sitte Ilonan soittua niinkö säestämään, Kääriäisen Anna muistuu elävästi mieleen, kun oli Ilona vähän pahollaan siitä kun se Annan piti aina lopuksi panna plim!" (HUM).

Yhteisharjoittelun motiivina oli Raija Karppisen mielestä esiintymiset ja musiikkiharrastus, Ritva Salosen ja Otto Kääriäisen mielestä soitettiin sekä omaksi iloksi että esiintymisiä varten. Esiitykset innostivat; niistä ei kuitenkaan saanut palkkaa. Porman mielestä motiivina oli musiikkiharrastus. Esiintymisiin tulivat mukaan ne, jotka olivat kykeneviä (HIP 2). Lea Herrala kertoi: "Jos ne sai ryhymiä kokkoon, ne nautti keskenään siitä". (HLH; HRK; HRS.)

Yhtye harjoitteli tarpeen mukaan. Joskus saattoi mennä kuukausia, että ei harjoiteltu yhdessä. Ennen esiintymisiä harjoiteltiin enemmän (HRS). (HRK; HUM.)

Pitkän aikaa yhtye harjoitteli Ahjolassa eli Haapaveden nuorisoseurantalolla kirkonkylällä. Yhtye soitti ravintolasalin pitkällä pöydillä. Kesällä oli soitettu Hatukaankaalla (talon emäntä oli Anni Kääriäinen), Alavan (talon emäntä oli Sulo Rytty) pihalla ja Rantosella talvellakin. Tällaista ei kuitenkaan mainita säännölliseksi harjoittelutavaksi, tapa saattoi enimmäkseen liittyä siihen, että samaa harrastavat tuttavat vierailivat toistensa luona. Toisaalta Usko Mäkinen kertoi: "...

Rantosella sitten soiteltiin porukalla oikeen sitten, monta kertaa oli meillä semmosia niisanottuja nykyisiä kanteleleirejä" (HUM). Porma kertoo, että kun hän meni jonnekin kyläilemään, soitettiin pirtissä. Antin-päivillä 30.11. on tultu kylään Rantoselle (talon isäntä oli Antti Rantonen) kanteleet mukana ja nimenomaan harjoiteltu (P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 19.11. 1989). (HIP 1; HMIP 3; HOK; HRS.)

Mauno Pitkälä oli yksi niistä, jotka tulivat mukaan yhtyeeseen, kun yhtye esiintyi Helsingin Olympialaisissa 1952. Päästäkseen mukaan Pitkälä oli käynyt paljon harjoittelemassa Anni Kääriäisen luona Hatukankaalla. (HOK.)

Omasta opettamistavastaan Ilona Porma kertoi: " No kato minä otin ne soinnut justiin sieltä kanteleesta ja sitten kolomisoinnalla otin täältä." (HIP 1) Myöhemmin Porma alkoi käyttää laulunimiä opetuksessa, koska ne olivat hänen mielestään helpot ja ne opetetaan yleensä koulussa (HMIP 1/2). Herralan (HLH) mukaan Pasi Jääskeläinen käytti myös laulunimiä. Bassoja hän kutsui ykkösbassoksi (I aste), kakkosbassoksi (V aste) ja kolmosbassoksi (IV aste). Riika Pentin haastattelu antaa saman kuvan Jääskeläisen bassonimistä (HRP).

6.7 Hiljaiseloa

Raija Karppinen ja Ritva Salonen arvelevat, että kanteleensoitto taantui Haapavedellä, koska Ilona Porma muutti Haapavedeltä pois (HRS). Ei ollut ketään, joka kutsuisi soittajat kokoon ja innostaisi. Porma hoiti yhtyeen organisaation, eikä hänen muutettuaan ollut ketään hoitamaan sitä (HLH). (HRK.)

Pertti Hankosen mielestä soittoinnostus taantui television tulon mukana ja sen myötä, kun radiossa alkoi tulla enemmän ohjelmaa. Haapavedelle tuli myös aktiivinen elokuvatoiminta, ja urheilutoiminta aktivoitui, mutta nuorisoseuratoiminta jäi taka-alalle. (HPH.)

Soittotaito ei enää siirtynyt polvesta polveen, kun oli mahdollisuus soittaa muitakin soittimia. Toista miellyttää toinen soitin, toista jokin toinen. Joku esimerkiksi saattaa tyydyttää musiikkihalunsa kuuntelemalla. (HOK.)

Elina Mäkinen kertoi, että ei jatkanut kanteleensoittoharrastusta - vaikka jatkoikin muuten musiikin harrastusta - koska hän ei ollut tarpeeksi taidokas ja innostunut. (HEM.)

Ilona Porma muutti Ouluun ja alkoi opettaa siellä sekä kanteleen- että pianonsoittoa ja johtaa monia kuoroja. Porman kanteleryhmät, mm. Kanteletenavat ja Haukiputaan kanteletytöt, esiintyvät paljon Suomessa ja ulkomailla, ja jotkut hänen oppilaistaan ovat jatkaneet ammat-

timuusikoksi. Porma teki kaksi levyä yhdessä soittoystäviensä ja -oppilaidensa kanssa vuonna 1980.

Monilta nuorilta soittajilta jäi soittaminen, kun yhtyeen toiminta loppui. Vanhempien soittajien soitto jäi sairastumisen, poismuuton tai kuoleman takia. (HMVS.)

Haapaveden kanteleyhtyeestä on lehtikirjoitus, joka on tehty luultavasti vuosien 1961 - 1963 aikana. Lehtikuvassa ovat Hilikka Merikallio, Sointu Saastamoinen (laulajana), Ilona Porma, Anni Kääriäinen, Väinö Savikoski ja Samppa Uimonen. Artikkelin mukaan yhtyeeseen kuului enemmänkin soittajia. Muita tietoja tästä kokoonpanosta ei ole.

Haapaveden kansanopiston 70-vuotisjuhlassa 20. 11. 1966 oli esiintynyt Haapaveden Kanteleyhtye, mutta ei ole tietoa, keitä soittajat olivat (Haapaveden kansanopiston 70-vuotisjuhlan ohjelma).

Nuoren polven soittajista Väinö Savikoski jatkoi soittoa yksin. 70-luvulla hän soitti satunnaisesti yhdessä toispaikkakuntalaisten kantelemuusikkojen kanssa. Väinö Savikoski kertoi radiohaastattelussa vuonna 1975, että Haapavedellä olisi hyviä voimia, mutta "nauhurit ja semmoiset" kiinnostavat nyt enemmän kuin kanteleensoitto (HMVS). Savikoski halusi elvyttää Haapaveden kanteleperinnettä ja ohjasi kansalaisopistossa kantelepiiriä 70 - ja 80 -lukujen vaihteessa (A. Pekkala, henkilökohtainen tiedonanto 18. 6. 1992; Pyhäjokiseutu). Väinö Savikosken kuoltua vuonna 1980 paikallislehti Pyhäjokiseutu kirjoitti, että hän oli ollut ainoa esiintyvä haapavetinen kanteleensoittaja tuona aikana (Pyhäjokiseutu 25. 7. 1980).

Pitkälän veljekset Eero, Sauli ja Heikki soittavat ja esiintyvät yhdessä. Mauno Pitkälä oli soittanut jo aiemmin Ilona Porman yhtyeessä (HOK). Nimellä Haapaveden Kantele-pojat Pitkälän veljekset ovat julkaisseet kaksi kasettia, ensimmäisen vuonna 1985. Pitkälät soittavat ja samalla myös usein laulavat enimmäkseen kansanlauluja ja hengellisiä lauluja. (Rahkonen 1989.)

POHDINTA

Tutkielma sekä muutti ja vahvisti että kokosi ja tarkensi tietoja haapavetisestä kanteleensoitosta. Ison kanteleen laajan käytön ja soittotaidon siirtymisen suurelle ihmismäärälle mahdollistivat otolliset olosuhteet Haapavedellä. Paikkakunnalla oli paljon musikaalisia ihmisiä. Heillä oli intoa ja aikaa soittaa ja laulaa yhdessä. Monet harrastivat kuorolaulua ja kanteleensoittoa, eivätkä muut soittimet vieneet heidän päähuomiotaan. Yhteissoittoon ja opetukseen löytyi luonnostaan vetäjä, ja soittajat innostivat toisiaan. Haapavedellä saattoi saada käyttöönsä joko kansanopistossa tai ammattimaisessa pajassa valmistetun soittimen. Paikkakunnalla järjestettiin paljon tilaisuuksia, joissa oli runsaasti musiikkiesityksiä. Soittajia ja laulajia siis tarvittiin.

Tutkielma laajensi myös haapavetisen viisikielisen kanteleen soiton tuntemusta. Vanhat tiedot koottiin yksiin kansiin ja asioita tarkennettiin. Soittajalista yhdisteltiin eri lähteistä; useista soittajista tulikin esille lisää tietoja. Jo aiemmissa yhteyksissä oli soittotaidon todettu siirtyneen isältä pojalle, ja tässä tekstissä esitetyt henkilötiedot vahvistavat tuota oletusta.

Ison kanteleen haapavetinen soittotyyli poikkeaa muista Suomen perinteisistä tyyleistä. Mutta voiko puhua yhtenäisestä haapavetisestä tyylistä? Mikä tekee sen omanlaisekseen? Tämä tutkielma tuo esille kunkin soittajan ominaispiirteitä ja korostuksia, mutta myös yhdistäviä piirteitä. Vielä viisikielisen valta-aikana kukin saattoi soittaa yksin omalla persoonallisella tyyllillään ja muunnella sovituksia tilanteen mukaan. Ison kanteleen yhteissoitto asetti rajoja soittotavalle. Kappaleet tuli osata samalla lailla ja esiintymisiä varten oli päätettävä yhteisistä sovituksista. Ehkäpä haapavetistä tyyliä edustaa nimenomaan se tapa, jolla soitettiin yhdessä?

Haapavetistä kanteleohjelmistoa ei ole ennen julkaistu näin laajasti. Tässä työssä esitetään vanhimmista soittajista lähtien yksilöiden ja ryhmien ohjelmistoja, erityisesti esiintymiskappaleet. Monien solistien mm. Pasi Jääskeläisen ohjelmistosta ei ole aiemmin ollut koottua listaa. Sävelmätietoja haapavetisten pienkanteleen soittajien osalta on tässä opinnäytteessä täydennetty. Yhtyeohjelmistoonkin saatiin uusia tietoja.

Kanteleen soiton perinteeseen tutustuneita ihmisiä on kiehtonut kysymys, miten iso kantele ja sen soittotyyli tulivat Haapavedelle ja lähikuntiin. Tämä arvoitus ei ratkea nytkään, vaan jää edelleen suurelta osin hämäräksi. Lieneekö suurkanteleella ollut useita teitä Haapavedelle, niin kuin lähteet antavat olettaa. Tietoihin jää aukkoja, eikä niitä ole enää mahdollista selvittää.

Soittotaidon siirtymiseen vaikutti yllättävän moni asia. Tutkielmassa kuvataan näitä edellytyksiä, taustoja ja tarpeita. Varsinaisista opetustilanteista oli olemassa jonkin verran kuvauksia. Haastateltavat kertoivat esimerkiksi siitä, miten opetus oli edennyt kotona tai nuorisoseurantalol-

la. Kappaleiden oppimiseen tarvittiin sekä itseopiskelua kotona että ryhmän tai vetäjän soiton kuuntelua kokoonnuttaessa yhteen.

Tutkimukseen asetettuihin kysymyksiin saatiin vastauksia, vaikka ei aina tarkkoja ja kattavia. Osa tutkittavista asioista jäi edelleen selvittämättä, osa saatiin tarkastelluksi ja kuvatuksi eri näkökulmista varsin hyvin. Viisikielisen soitosta vahvistui aiempien lähteiden antama käsitys: sitä soitettiin enimmäkseen yksin kotona. Kotisoittajien lisäksi oli kaksi julkisesti esiintyvää soittajaa - Antti Rantonen ja Pasi Jääskeläinen, jotka tekivät kannelta tunnetuksi kotipitäjän lisäksi ulkomailta asti. Haapavetinen viisikielisen soittotyö on ollut ainutlaatuinen.

Tutkimustyötä rajoittivat monet seikat. Tarkkojen tietojen saaminen Haapaveden kanteleen syntyajoista, ensisävelistä, kulta-ajoista sekä soiton hiipumisesta vaati henkilökohtaisia kokemuksia sekä itse tilanteissa läsnäoloa. Kuitenkaan ei ole enää elossa monta vanhaa soittajaa. Useat tapahtumat ovat jo niin kaukaisia, ettei ihmismuisti yllä niihin. Kun haastattelin ikääntyneitä ihmisiä, heitä ei aina voinut rasittaa tarkentavilla tai samoihin asioihin palaavilla kysymyksillä. Lisäksi subjektiivisuus korostui etenkin kaukaisia asioita käsiteltäessä. Toisaalta se, että muistaa asian omalta kannalta eikä yritä pohtia muiden näkökulmaa, vastaa usein aidointa todellisuutta. Jos tällaisia yksilön muistikuvia ei saada kootuksi useita, voi kokonaiskuva jäädä suppeaksi. Joidenkin lähteiden - esimerkiksi lehtileikkeiden - luotettavuuteen piti yrittää etsiä vahvistusta myös muualta, koska lähteet vaikuttivat usein epätarkoilta. Asivirheitäkin löytyi.

Tutkimuksessa olevan ajanjakson aikana kanteleensoiton opetuksessa tapahtui merkittäviä muutoksia. Alkuaikoina soittotaito kulki melkein yksinomaan isältä tai isoisältä nuorelle polvelle. Myöhemmässä vaiheessa ison kanteleen soittajien ja opettajien enemmistö oli naisia, ja kaikkia halukkaita opetettiin. Alun perin soitto opittiin korvakuulolta. Kappaleen toistettavuus oli oppilaan muistin ja musikaalisuuden varassa. Myöhemmin soitto-oppilaita opetettiin kädestä pitäen ja ohjattiin yksilöllisesti. Muutoksiin soiton opetuksessa vaikutti suomalaisen perhemuodon muuntuminen. Varhemmin samassa talossa asui kolme sukupolvea, ja vanhuksilla oli aikaa opettaa lapsille kulttuuriperintöä, talon ja kylän historiaa sekä musiikkia. Kun perheeseen kuuluu enää vanhemmat ja lapset, jää opetustyö kiireen vuoksi koulun ja harrastusryhmien varaan. Harrastaminenkin oli ennen erilaista kuin nykyisin: se saattoi olla vierailuja ystävien luona ja yhteisiä esiintymismatkoja.

Tutkimus toi uutta tietoa sekä soittotaidon siirtymisestä että yleensä haapavetisestä kanteleperinteestä. Kanteleensoittajia ja tietoja heistä saatiin selville runsaasti: viisikielissoittajien, pitkään soittaneiden ison kanteleen soittajien ja jonkin aikaa mukana olleiden henkilötietoja ja asumapaikkoja. Tutkielmassa on aiempaa useampia ja tarkempia kuvauksia kantelekokoonpanojen

toiminnasta. Tätä ennen haapavetistä kanteleensoittoa ei ole kuvattu taidon siirtymisen kannalta. Tutkimus paljastikin laajan taustan, sen miten monen asian summa kanteleen kukoistus oli ollut.

Tutkimustuloksia voivat hyödyntää perinteen siirtymisestä, kanteleensoitosta ja Haapaveden musiikkielämästä kiinnostuneet henkilöt, opettajat, opiskelijat ja muusikot. Tulokset saattavat palvella yleissivistävänä tietona, tai niistä voi poimia yksityiskohtia esimerkiksi kotiseutututkimusta harrastettaessa. Sävelmätietojen pohjalta soittaja voi koota itselleen haapavetisen ohjelmiston.

Työtä voisi jatkaa paneutumalla johonkin osa-alueeseen. Olisi mielenkiintoista tietää lisää esiintymistilanteista. Esimerkiksi voisi tutkia niitä haapavetisellä tyyllillä soittavia, jotka eivät ole asuneet Haapavedellä. Pienen lisäkokonaisuuden saisi myös tiedoista, mitä kautta soittajat ovat oppineet soittamaan sekä saaneet soittimensa ja soitto-ohjelmistonsa. Varsinaiseen soittotaidon siirtymiseen on kuitenkin vaikea löytää enää tässä vaiheessa paljoa uutta, luotettavaa tietoa. Tutkimustiedoista on kuitenkin hyötyä esimerkiksi haapavetistä kanteleensoiton opetusohjelmaa koottaessa.

Uusia selviä syitä kanteleensoiton vähenemiseen Haapavedellä ei tutkimuksessa löytynyt. Haastattelut toivat esille erilaisia mielipiteitä siitä, miksi soitto ei enää jatkunut yhtä intensiivisenä kuin aiemmin. Voimakkaiden persoonien, kuten Pasi Jääskeläisen ja Ilona Porman, vaikutus soittoinnostuksen viriämiseen ja jatkumiseen on ollut ilmeinen. He antoivat sytykkeen monille soittajille. Kun heidän panoksensa Haapaveden musiikkielämässä loppui, laantui myös kanteleensoiton harrastus pitkäksi aikaa. Esimerkiksi Ilona Porman muutettua pois Haapavedeltä kanteleyhtyeen yhteissoitto loppui lähes kokonaan.

Vanhat haapavetiset soittajat ovat kuitenkin inspiroineet monella tavoin jälkipolvia. On ollut kiehtovaa havaita, että yhtä soittajaa on innostanut yksi, toista toinen soittaja. Samalla alueella ja saman ryhmän sisällä on toiminut niin voimakkaita musiikkipersoonallisuuksia, että heiltä on riittänyt runsaasti vaikutteita myös myöhemmille soittajille. Ja vielä nykysoittajatkin voivat omaksua musikaalisia perinteitä vanhemmilta sukupolvilta: yhä edelleen on mahdollista saada virikkeitä soittonsa jo soittaneilta kantelemuusikoilta.

LÄHTEET:

I KIRJALLISET LÄHTEET:

Painettu kirjallisuus:

- Ala-Könni, E. & Pokela, M. 1971. Pienoiskanteleen opas. Helsinki. Fazer.
- Ala-Könni, E. 1973. Kantele Haapaveden kansanmusiikissa. Teoksessa Ojanperä, M. (toim.) Haapavesi ennen ja nyt II. Pieksämäki: Haapaveden kunta ja seurakunta.
- Asplund, A. 1983. Kantele. Forssa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Asplund, A. & Hako, M. (toim.) 1981. Kansanmusiikki. Vaasa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Asunmaa, M. 1986. Kotiseututietous kouluopetuksessa. Vantaa: Suomen Kotiseutuliitto.
- Beck-Perttilä, L. & Eerola, R. (toim.) 1984. Pelimannimatrikkeli. Helsinki: Suomen Kansanmusiikkiliitto.
- Hirvisoppi, R. 1969. Hupilaulun taitajia Pasi Jääskeläisestä Juha Watt Vainioon. Porvoo
- Itkonen, E. & Kulonen, U.-M. (toim.) 1992. Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Jääskeläinen, P. 1903. Kanteleensoiton alkeita I. Helsinki: Osakeyhtiö Weilin & Göös Aktiebolag.
- Kaakinen, I. 1974. Haapaveden - ja koko Suomen Pasi. Teoksessa Malviniemi R. & Merikallio, H. (toim.) Haapavesi ennen ja nyt III. Ylivieska: Haapavesi-seura.
- Karhukankaan Koskelat vuosina 1500 - 1970. 1969. Julkaisija: Koskelan sukuseura. Oulu: Oy Liiton kirjapaino.
- Keränen, J. 1973. Miesten käsitoista puhde- ja ammattityönä sekä vanhimmasta pienteollisuudesta Haapavedellä. Teoksessa Ojanperä M. (toim.) Haapavesi ennen ja nyt II. Pieksämäki: Haapaveden kunta ja seurakunta.
- Kinos, H. 1973. Haapavesi Pyhäjokialueen koulukeskuksena. Teoksessa Ojanperä, M. (toim.) Haapavesi ennen ja nyt II. Pieksämäki: Haapaveden kunta ja seurakunta.
- Laitinen, H. & Saha, H. 1985. Kantele kouluun.
- Laitinen, H. & Westerholm, S. (toim.) 1976. Paimensoittimista kisällilauluun. Tutkielmia Kansanmusiikista 1. Alajärvi.

- Leisiö, T. 1975. Kanteleen historiaa. *Kansanmusiikki-lehti* 2, 29.
- Leisiö, T. 1978. Kantele. Teoksessa *Otavan iso musiikkietosanakirja* 3. Keuruu: Otava.
- Leisiö, T. 1985. Teoksesta *Rapapallit ja lakuttimet*. Kauhava: Kansanmusiikki-instituutti.
- Malviniemi, R. 1972. *Haapaveden kansanopisto 1896 - 1971*. Ylivieska: Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy.
- Malviniemi, R. & Merikallio, H. (toim.) 1974. *Haapavesi ennen ja nyt III*. Ylivieska: Haapavesiseura.
- Merikallio, H. (toim.) 1969. *Viina-Matin veisuja*. Oulu: Kirjapaino Oy Kaleva.
- Mikkonen, V. 1948. *Haapaveden Kansanopisto*. Teoksessa Ruokonen, K. A. (toim.) *Haapavesi ennen ja nyt I*. Lahti: Haapaveden nuorisoseurapiiri.
- Mikkonen, W. 1937. *Haapaveden kansanopisto 1896 - 1936*. Oulu: Kirjapaino Oy. Kaleva.
- Ockenström, A. 1898. *Säveleitö kanteleelle 1.:nen vihko*. Helsinki: Kansanvalistus-Seura.
- Ojanperä, M. (toim.) 1973. *Haapavesi ennen ja nyt II*. Pieksämäki: Haapaveden kunta ja seurakunta.
- Otavan iso musiikkietosanakirja 1 - 5. 1976 - 1979. Keuruu.
- Pentzin, L. 1910. *Kertomus Keski-Pohjanmaan (Haapaveden) Kansanopiston Isäntä- ja Emän tükoulun sekä Maamiestalvikurssin toiminnasta lukuvuonna 1909 - 1910*. Oulu: Kaleva.
- Pentzin, L. 1911. *Kertomus Keski-Pohjanmaan (Haapaveden) Kansanopiston sekä Maamiestalvikurssin toiminnasta lukuvuonna 1910 - 1911*. Oulu: Kaleva.
- Porma, I. 1948a. *Historiikkia Haapaveden musiikkielämästä*. Teoksessa Ruokonen, K. A. (toim.) *Haapavesi ennen ja nyt I*. Lahti: Haapaveden nuorisoseurapiiri.
- Porma, I. 1948b. "Pasi". Teoksessa Ruokonen, K. A. (toim.) *Haapavesi ennen ja nyt I*. Lahti: Haapaveden nuorisoseurapiiri.
- Porma, I. 1975. *Ilona Porman kanteletenavat*. *Kansanmusiikki* 3. Kaustinen
- Pöyhönen, A. 1992. *100 vuotta ruustinnan koulua*. Haapavesi: P.S.-paino
- Rapapallit ja lakuttimet*. 1985. *Muinaissuomalaisia soittimia*. Alajärvi: Kansanmusiikki-instituutti.
- Ruokonen, K. A. (toim.) 1948. *Haapavesi ennen ja nyt I*. Lahti: Haapaveden nuorisoseurapiiri.
- Salminen, P. 1949. *Kantelekoulu*.
- Sonninen, A., Polas, E., Kiiski, P. & Jokinen, U. (toim.) 1977. *Kansanmusiikki 2. Soitinsävelmiä*. Vantaa: Kunnallispaino.
- Sopanen, I. 1987. *Suomalaisen suurkanteleen opas*. Ilmajoki: Oy Finnpublishers.
- Teperi, J. 1986. *Elämää maaseudulla sata vuotta sitten*. Porvoo: WSOY.

- Torvelainen, J. 1908. Kertomus Keski-Pohjanmaan kansanopiston Isäntä- ja Emäntäkoulun sekä Maamiestalvikurssin toiminnasta lukuvuonna 1907 - 1908. Oulu: Oman Kannan kirjapaino.
- Tulikari, E. 1976. Kanteleesta ja kanteleensoittajista. Teoksessa Laitinen, H. & Westerholm, S. (toim.) 1976 Paimensoittimista kisällilauluun. Tutkielmia kansanmusiikista 1. Alajärvi.
- Vuoristo, A. (toim.) 1991. Toivelaulukirja 2. Porvoo: Musiikki Fazer.
- Vuoristo, A. (toim.) 1991. Toivelaulukirja 3. Porvoo: Musiikki Fazer.
- Väisänen, A. O. 1928. Kantele- ja jouhikkosävelmiä. Suomen Kansan Sävelmiä V. Helsinki.

Painamattomat lähteet

- Hankonen, M. 1987. Viisikielisen kanteleen opetuksen perusteita peruskoulun ala-asteella. Kasvatustieteen harjoitusaine Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksessa.
- Isokoski, J. 1970. Haapaveden kantele- ja kansanmusiikki sekä sen esittäjät. Esitelmä prof. Timo Mäkisen johtamassa musiikkitieteen cl-seminaarissa Jyväskylän yliopistossa 25. 2. 1970.
- Itäpelto, A. 1989. Martti Pokelan kanteleensoittotekniikka ja kantelemusiikki. Tutkimus Sibelius-Akatemian kansanmusiikin koulutusohjelmassa.
- Järvinen, S. 1985. Anni Kääriäisen kanteleohjelmistoa. Opintotyö Sibelius-Akatemian kansanmusiikin laitoksella.
- Lilja, A. 1973. Pasi Jääskeläinen. Esitelmä pro-seminaarissa Jyväskylän yliopistossa.
- Paaskoski, L. 1993. Haapaveden kotimarjala. Pro gradu -tutkielma Helsingin yliopiston kansatieteen laitoksella.
- Piispanen, U. 1995. Haapaveden kanteleyhtye ja sen johtaja Ilona Porma muusikkona ja pedagogina. Tutkielma Sibelius-Akatemian kansanmusiikin osastolla.
- Rahkonen, C. 1989. The kantele traditions of Finland. Tohtorinväitöskirja Indianan yliopiston kansanperinteen ja etnomusiikin laitoksella.
- Rahkonen, C. 1990. The kantele and nationality: Finnish popular culture analyzed. Luento kansainvälisessä kanteletutkijaseminaarissa Tampereen yliopiston kansanperinteenlaitoksella.

Kansanrunousarkiston kokoelmat E 75.

Salonen, Ritva. Päiväkirjamerkintöjä vuosilta 1947 - 1949 Haapavedellä.

Porma, Ilona. Muistiinpanoja ja kirjeenvaihtoa vuosilta 1945 - 1956 Haapavedellä.

Rantonen, Antti kirjeenvaihtoa 1909.

Haapaveden Opiston arkistot, mm. vuosikertomukset 1908 - 1939 ja nimiluettelot 1896-

Haapaveden kotiseutumuseon kokoelmat, esimerkiksi esineluettelo 23.9. 1989

Haapaveden kunnankirjaston kotiseutukokoelma

Haapaveden kirkonkirjat

Haapaveden hautausmaan hautakivet

Martti Pokelan puhe Haapavedellä 11.6. 1993

nauhoitus: Antti Rantala soittaa kannelta

Ahti Kostetin nauhoitus 60- ja 70-lukujen vaihteesta: Väinö Savikoski soittaa kannelta yksin ja

Ahti Kostetin kanssa.

Äänilevy: Kantele. 1983. Suomalaista kansanmusiikkia 3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Äänilevy: Ilona Porma: Soi laulu, kaiu kannel. 1980.

Konsertti- ja juhlaohjelmia:

Pasi Jääskeläisen kansanlauluiltama 20.10. 1904

Pohjanmaan Laulu-, Soitto-, ja Urheilujuhlat 19. - 20.6. 1909 Haapavedellä

Kalevalaisten ja kristillisten nuorten hyväksi uuden Kalevalan 100-vuotisjuhla ja Haapaveden

kuulun kanteleyhtyeen kirkkokonsertti 27.2. ja 1.3. 1949

Kanteleilta Kauppakorkeakoululla 27.7. 1952

Haapaveden kansanopiston 70-vuotisjuhla 20.11. 1966

Lehtileikkeet:

Useimmat Ilona Porman ja Hilikka Merikallion leikekirjoista

sekä Haapaveden kunnankirjaston kotiseutuarkistosta

Ely Times 1902

Gardnerin Uutisia 1902

Haapavesi -lehti 5.2. 1981
 Helsingin Sanomat 28.2. 1997
 Kalajokilaakso 17.9. 1949
 Kaleva 27.8. 1941
 Louhi 4.11. 1903
 Mikkelin Sanomat keväällä 1901
 Pyhäjokiseutu 20.11. 1957, 25.7. 1980 ja 8.1. 1980
 Uusi kansanmusiikki 3/1992
 Uusi Suometar syksyllä 1900

II HAASTATTELUT:

Muiden tekemät haastattelut:

HMVS juhannuksena 1975 Väinö Savikoski Haapavedellä
 haastattelu Suomen Yleisradiossa, haastattelija mahdollisesti: Leena Jakkula
 HMMP 28. ja 29.3. 1983 Martti Pokela Helsingissä, haastattelija: Carl Rahkonen
 HMIP 1 17.6. 1983 Ilona Porma Haapavedellä, haastattelija: Carl Rahkonen
 HMIP 2 8.8. 1983 Ilona Porma Oulussa, haastattelija: Carl Rahkonen
 HMRP 31.7. 1985 Riika Pentti Pudasjärvellä, haastattelija: Anna-Kaisa Liedes
 HMIP 3 1.3. 1987 Ilona Porma Oulussa, haastattelijat: Otto Kääriäinen ja Jussi Haanpää

Omat haastattelut:

HIP 1 27.12. 1987 Ilona Porma Haapavedellä
 HRP 18.7. 1988 Riika Pentti Pudasjärvellä
 HIP 2 19.7. 1988 Ilona Porma Oulussa
 HRK 19.7. 1988 Raija Karppinen Oulussa
 HMP 26.7. 1988 Martti Pokela Helsingissä
 HRS 26.7. 1988 Ritva Salonen Espoossa

HUM	19.10. 1988 Usko Mäkinen Helsingissä
HPH	26.12. 1988 Pertti Hankonen Haapavedellä
HOK	23.9. 1989 Otto Kääriäinen Haapavedellä
HEM	21.1. 1990 Elina Mäkinen Haapavedellä
HRT	10.2. 1990 Ritva Torvinen Haapavedellä
HHR	5.7. 1991 Hilja Rantala Piippolassa
HLH	30.6. 1992 Lea Herrala Haapavedellä

LIITE 1.

Haastattelurunko:

1. Miksi kiinnostuitte kanteleensoittoon?
Miksi kiinnostus säilyi tai lakkasi?
1. Kuka on opettanut teidät soittamaan kannelta?
(Miten opettajanne on oppinut?)
Kuka on opettanut teitä sen jälkeen?
2. Milloin opitte soittamaan kannelta?
Milloin joku opetti teille lisää?
Milloin olette soittanut kannelta?
3. Missä olette saanut kanteleopetusta?
4. Miten teille opetettiin kanteleensoittoa?
- Kuvailkaa opetustilannetta.
- Ohjasiko opettaja teitä vai opitteko kuuntelemalla?
- Opetettiin teitä yksilöllisesti vai ryhmässä?
- Miten teille opetettiin soittoasento, musiikin alkeet ja kappaleet?
5. Mitä kappaleita olette soittanut?
Kuinka paljon laulettiin mukana?
6. Keitä muita soittajia oli?
7. Soititteko jossain ryhmässä?
Oliko muita ryhmiä?
Miksi heräsi kiinnostus yhteissoittoon?
Harjoittelivatko ryhmät säännöllisesti?
Kuinka paljon ryhmät harjoittelivat omaksi ilokseen ja esiintymisiä varten?
Oliko soittajilla yhteyttä suvun, kylän tms. suhteen?
8. Kertokaa omasta tai ryhmänne esiintymisistä?
9. Minkälaisella kanteleella soititte ja mistä olitte hankkinut sen?
10. Miksi kanteleensoiton innostus virisi ja taantui Haapavedellä? (opetuksen, vetäjän yms. vaikutus)
Miten kanteleensoittoon suhtauduttiin ja vaikutettiin? (kirkko, koulu, nuorisoseura)
11. Oletteko itse opettanut kannelta?

LIITE 2.

Nykyisiä kanteleenrakentajia Suomessa.

Lenni Hautakoski, Ainali, 86600 Haapavesi, puh. (08) 453 637, rakentaa viisikielisiä kanteleita.

Kanteleverstas Heikkilä ky, Lenkkitie 8, 05200 Rajamäki, puh. (09) 290 0308. Heikkilän suvussa on aloitettu kanteleenrakennus 1900-luvun alussa. Nykyinen rakentaja Onni Heikkilä aloitti rakentamisen 1970-luvun alussa. Suvussa kanteleita on rakennettu 2500 - 3000 kpl, henkilökohtaisesti Onni Heikkilä on rakentanut 500 - 600 kannelta. Heikkilä tekee 5- ja 36-kielisiä kanteleita sekä konserttikanteleita.

Tuomo Isoniemi, Kalapurontie 31, 68630 Pietarsaari.

Kaustisen soitinverstas Oy, Ullavantie 4, 69600 Kaustinen, puh. (06) 861 2044. Verstas on perustettu 1977. Siellä valmistetaan seuraavia malleja, suluissa valmistusmäärät vuoteen 1990 mennessä: 5-kielisiä (sekä puu- että metallitappisia sekä virituskoneistollisia, umpikoppaisia ja pohjattomia (17.000), 10-kielisiä (800), 15-kielisiä (26), 26-kielisiä (60), 36-kielisiä (90) ja konserttikanteleita (10). Lisäksi verstaalla valmistetaan joitain muita soittimia. Verstas toimittaa myös kanteleiden piirustuksia ja rakennussarjoja.

Lauri Kellokumpu, 23 Yläpiha, 87950 Kuluntalahti, puh. (08) 473 240. Kellokumpu on rakentanut vuodesta 1983 lähtien noin 280 viisikielistä kannelta, 38 36-kielistä kotikannelta, 32 konserttikannelta sekä 15 koneistoa toisille kanteleenrakentajille. Kellokummun koneisto on tavanomaisesta poikkeava, ja se on patentoitu 1986.

Koillisen kannel, Antti Keränen, Patunantie 14, 93600 Kuusamo, puh. (08) 128 05. Keränen on rakentanut kanteleita vuodesta 1976 ja päätoimisesti vuodesta 1980. Hän oli ennen teknisen työn opettaja. Tekemiensä kanteleiden lukumäärä ei ole tiedossa, koska Keränen ei ole numeroinut kanteleita. Keränen valmistaa koverrettuja ja osista valmistettuja viisikielisiä kanteleita, 10- ja 36-kielisiä kanteleita sekä kanteleensoittopöytiä.

Koistinen Hannu, Louhelantie 3, 82300 Rääkkylä, puh. (013) 661 706, 040 554 0566. Koistinen rakentaa ammattimaisesti isoja konsertti- ja koneistokanteleita. Aikaisemmin hän rakensi isänsä Otto Koistisen kanssa Käsämässä nimikkeellä Karjalan kannel.

Kanteleverstas Erkki Leskelä, PPA 1 Syrjäla, 91300 Ylikiiminki, puh. (08) 77 148. Leskelä aloitti kanteleenrakentamisen 1979. 1983 siitä tuli hänelle elinkeino. Leskelä on valmistanut noin

350 isoa kannelta. Leskelältä on saatavissa koverrettuja ja osista tehtyjä viisikielisiä kanteleita, 36-kielisiä kotikanteleita ja konserttikanteleita.

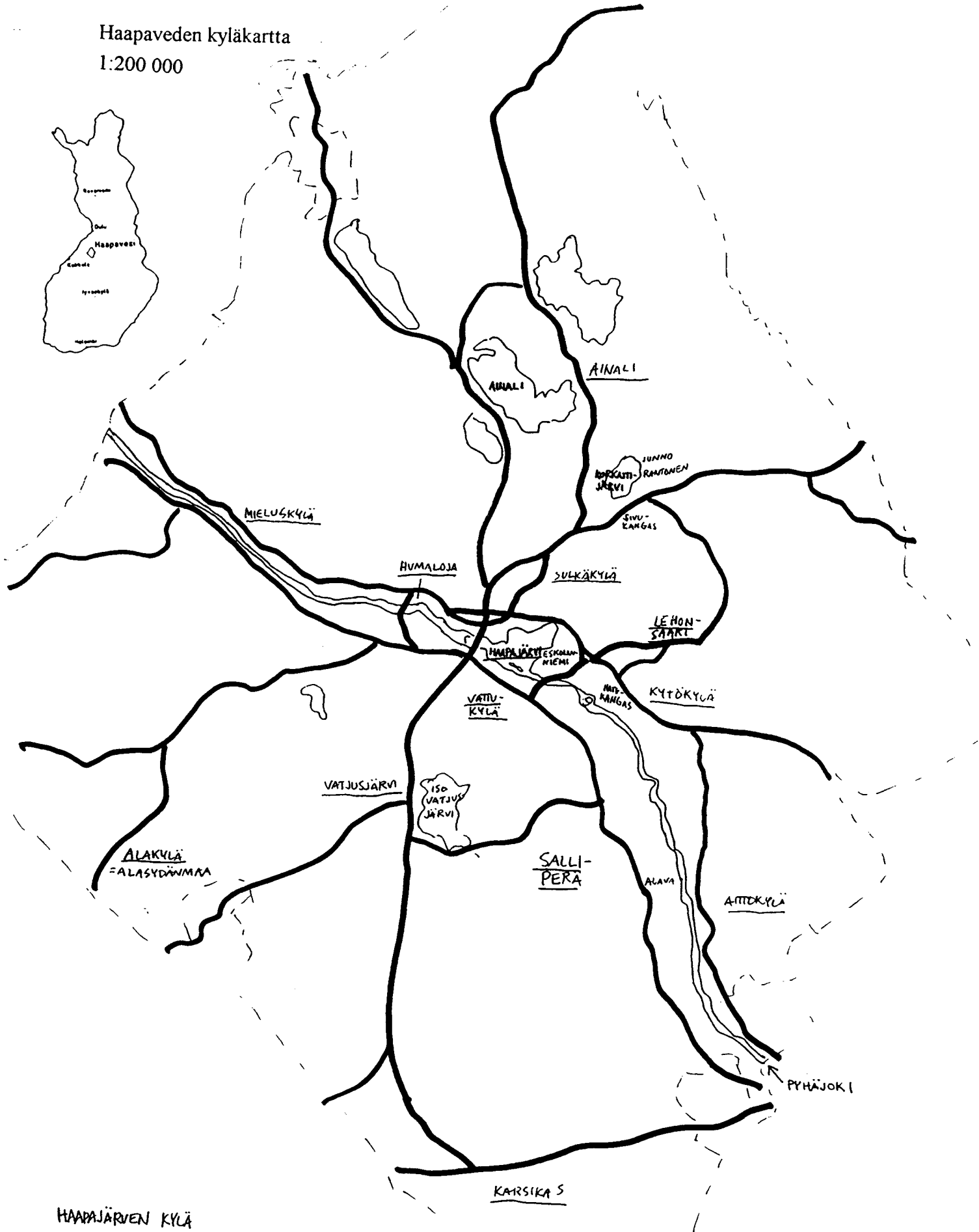
Raimo Parviainen, Erlandentie 4, 57200 Savonlinna, puh. (015) 227 2116.

Keijo Planman, Harjukatu 7, 05800 Hyvinkää, puh (019) 10 067. Planman harrastaa kanteleen edelleen kehittelyä esimerkiksi runkoon kohdistuvien haittojen eliminoimista. Rakentanut noin 15 kannelta.

Soitinrakentajat AmF, Tuikkalantie 2, 79100 Leppävirta, puh. (017) 5540 125.

Soitinrakentaja Pekka Lovikka, Kopanmäentie, 95600 Ylitornio, puh. (016) 571 567, (016) 31 841. Lovikka on rakentanut soittimia vuodesta 1981. Vuonna 1983 hän perusti soitinverstaan. Siellä valmistetaan koverrettuja ja osista koottuja viisikielisiä kanteleita, 10-kielisiä kanteleita, 26- ja 36-kielisiä kotikanteleita, konserttikanteleita sekä joitain muita soittimia.

Haapaveden kyläkartta
1:200 000

HAAPAJÄRVEN KYLÄ
ON KIRKONKYLÄ

KARSIKA S

LIITE 4.

Pienkanteleen soittajat

Soittajat on luetteloitu aakkosjärjestyksessä. Jos muuta ei ole mainittu, soittaja on haapavetinen. Soittajien asuinpaikat näkyvät liitteenä olevassa Haapaveden kyläkartassa (Liite 3.).

Alatalo, Aatami (s. 31.12.1849, k. 8.10.1916). Alatalo, jota kutsuttiin Hyttilän Aatamiksi, oli muurari Haapaveden kirkonkylältä Hyttilän torpasta. (Haapaveden kirkonkirjat, Porma 1948a, 228.)

Haanpää, Birger (Otto Birger Aamu) (s. 9.4.1870, k. 10.3.1904). Pulkkilassa Leskelän kylässä, joka vuonna 1906 siirrettiin Piippolan kuntaan, oli taiteellinen Haanpään suku. Suvun Leskelään tuonut isäntä Juho Haanpää, "Murajussi", Ukkovaari Haanpää ei ehkä ollut musikaalinen tai ei ainakaan pitänyt musiikista. Hänen poikansa Birger ja Mikko nimittäin rakensivat kanteleita ja viuluja ja soittivat niitä, mikä isän mielestä oli "työn pakoilemista ja joutilaisuuden ruokkimista". Äitikin sanoi lapsilleen, että "teistä ei tuu kolomen koiran ruokkijaa ku aina te rappaatte kanteletta". Haastattelussa Otto Kääriäinen mainitsi, että musikaalisuus on mahdollisesti tullut äidin (o.s. Haaraniemi) kautta. Birger soitti nuorena viisikielistä kannelta ja "kansallislauluja ja pelejä", kuten hänen sisarensa on muistellut, mutta niitä varmaan isommalla kanteleella. Birger oli maanviljelijä, mutta lähti kaivosmieheksi Amerikkaan kuusilapsiselle perheelleen elatusta hakemaan. Hän kuitenkin kuoli tapaturmaisesti kaivosonnettomuudessa nuorena, 34-vuotiaana. Birgerin kuudesta lapsesta neljä, Emmi (Murisoja), Katri (Oksanen), Anni (Kääriäinen) ja Riika (Pentti) soitti isoa kannelta. (Ala-Könni 1973, 397, 402; HMIP 3; HOK; O. Kääriäinen, henkilökohtainen tiedonanto 6. 9. 1990.)

Hankonen, Pertti (s. 28.5.1937) syntyi Raahessa, mutta muutti parivuotiaana Rantosen taloon, jossa kuuli äitinsä enon eli Antti Rantosen kanteleensoittoa. Soitto kiinnosti Hankosta ja Rantonen opetti hänelle ensimmäiset kappaleet Hankosen ollessa noin 11-vuotias. Hankonen harjoitteli Rantosen kanssa 50-luvun alkuun, jolloin Rantonen muutti Oulaisiin. Hankonen on soittanut kannelta enimmäkseen omaksi iloksi kotona, joskus vieraille ja myöhemmin omille lapsilleen, joille hän myös opetti. (HPH.)

Junno, Abram (Aappo Juhonpoika) (s. 27.3. 1808). Junno Ainalin kylästä Junnon talosta soitti viisikielistä kannelta. Veljensä Juho ("Pikkuisä", s. 1796) soitti myös kannelta. Hänet esitellään listassa seuraavana. Junnon suvun soittajista on sukutaulu s. 61. (Ala-Könni 1973, 396; P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 23.3. 1997)

Junno, Juho (Juho Juhonpoika) ("Pikkuisä") (s. 26.10.1796, k. 1877) ja hänen poikansa **Junno Juho** (Juho Juhonpoika) (myöhemmin otti uuden nimen aina talon mukaan: Karihtala, Kujala, Lehtola, Vierimaa) (s. 8.5.1824), **Junno Jaako** (Jaako Juhonpoika) (myöhemmin Matintalo) (s. 19.7.1827), **Junno Antti** (Antti Juhonpoika) (myöhemmin Jääskelä, Mattila, Lampela) (s. 2.7.1830) ja Junno Aappo, myöhemmin tilan jakauduttua kahtia Rantonen, löytyy luettelosta tällä nimellä. Juho ("Pikku-isä") Junno oli Ainalin kylällä Junnon tilan isäntä. Hän ja hänen kahdeksasta lapsestaan neljä eli pojat soittivat viisikielistä kannelta. (Ala-Könni 1973, 396; P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 5.9.1990.)

Jääskeläinen, August (s. 1.2.1835, k. 28.5.1924). Jääskeläinen tuli Rautalammita Haapavedelle kanttoriksi. Hän avioitui haapaveden Heleena Koskelan kanssa. Ilona Porman (1948, 228) mukaan Jääskeläinen soitti 12-kielistä kannelta, mutta Haapaveden kotiseutumuseosta löytyi 10-kielinen kannel. Sen lahjoittajan Thesslerin mukaan kanteleen on tehnyt ja omistanut sekä sillä soittanut August Jääskeläinen (Haapaveden kotiseutumuseon esineluettelo 23.9.1989). (Karhukankaan Koskelat vuosina 1500 - 1970, 276.)

Jääskeläinen, Pasi (Basilius) (s. 30. 5. 1869, k. 23. 1. 1920). Kanttori August Jääskeläinen ehkä opetti pojalleen Pasille kanteleensoiton alkeet, mutta erityisesti soitto ja laulu innostivat häntä kanttoriksi opiskelun, merimiehenä olon ja näyttelijäuran jälkeen. Hän esiintyi kiertävänä taiteilijana laulaen varsinkin hupilauluja aluksi pianon, myöhemmin viisikielisen kanteleen ja sitten myös ison kanteleen säestyksellä. Sanomalehti Kalajokilaakso kertoo Antti Rantosen haastattelussa 17.9.1949: "Varsinaisen sysäyksen kannelperinnön säilyttämiseen, kanteleitten rakentamiseksi ja soiton kehittämiseksi oikein kansanomaiseksi taidemuodoksi, antoi Pasi Jääskeläinen, joka eräänä iltana Antti-enon (Antti Rantosen) isän kanssa pianiinoa korjaillessaan lattialla vatsallaan maaten tuumi, jotta: `Otanpa kanteleen soittimeksi, niin ei tarvitse kiertueella säestäjiä tiedustella.`" Jääskeläinen osti viisikielisen kanteleensa Kukkura-nimiseltä soittajalta. Jääskeläisestä kerrotaan enemmän suurkanteleen yhteydessä. (Porma 1948a, 228; Rahkonen 1989, 123, 124.)

Kaketti, Juho (Juho Aataminpoika) (s. Haapavedellä 15.11.1850, k. Leskelän kylässä 26.1.1906). Pikkutalon isäntä Kaketti Leskelästä soitti taitavasti pienoiskannelta. Tämä lyhytkasvuinen, tanakka ja punaviiksinen mies tunnettiin myös suoneniskijänä. (Ala-Könni 1973, 396, 397.)

Kannus-ukko Alasydänmaalta kävi kuuleman mukaan soittamassa Sivukankaan Matin viisikielistä tämän savutuvassa, koska ei omistanut omaa kannelta. (Ala-Könni 1973, 396, 397; Väisänen 1928, XLIV.)

Kirjava, Matti eli **Sivukankaan Matti** (s. 1817, k. 1902) asui Korkatin kylässä ja oli Mäyrän talon Sivukankaan torpan vuokraaja. Torpan savutupa oli kooltaan noin 3 m x 4 m, ja siinä oli yksi neliruutuinen ikkuna etelään. Perheessä oli seitsemän lasta. Kirjava kävi muualla töissä ja valmisti kotona kapustoja. Kun Mäyrän talosta tuotiin torppaan "särpimen höystöä" eli vesipiimää, Matti "tanssuutti lapsille Viron hevosta", kuten hän itse sanoi. Hän oli kiinnittänyt oikeaan etusormeen pitkän mustan jouhen. Se kulki katon kautta pöydällä olevaan pärehevoseen, jolla oli liikkuvat jalat. Matin soittaessa kannelta Viron hevonen hyppi tahdissa, eikä musta jouhi näkynyt hämärässä pirtissä, ja lapset olivat ihmeissään. Kirjailija Pietari Päivärinta oli nuoruudessaan nähnyt jossain pirtissä, kuinka vastaavasti langan päähän oli kiinnitetty pahvinen mieshahmo, jonka raajat heiluivat soiton tahdissa (Teperi 1986, 294, 295). (Ala-Könni 1973, 397, 399; Väisänen 1928, XLIV.)

Koivu, Aappo (s. 7.3.1852, k. 5.4.1921) ja **Koivu, Eskil** (s. 28.12.1889, k. 5.4.1928). Torppari Aappo Koivu ja hänen poikansa räätäli Eskil Koivu Haapajärven kylän eli kirkonkylän Eskolanniemestä soittivat viisikielistä kannelta. (Ala-Könni 1973, 400; Haapaveden kirkonkirjat.)

Kukkura. Mahdollisesti Erkki Kukkura (s. 4.4.1847, k. 2.12.1914). Kukkura Lehonsaaresta soitti viisikielistä kannelta. (Ala-Könni 1973, 400; Haapaveden kirkonkirjat; Väisänen 1928, XLIV.)

Laitila, Aapel oli oppinut sävelmät **isältään**. Laitila muutti Haapavedeltä noin vuonna 1867 Leppävirroille, missä hänen poikansa **Juho** (s. 1875) oppi isältään sävelmiä. Ne, jotka Juho Laitila muisti, nuotinsi Väisänen 1926 hänen asuessaan Helsingissä. Yksi sävelmistä on samanniminen kuin Antti Rantosen soittama sävelmä: Lampaan ravia. Väisäsen arvelee, että niillä on jotain yhteyttä. Juho Laitilalta Väisänen nuotinsi 4 kappaletta. Juho Laitila muistaa niiden noudattaneen molliviritystä, vaikka haapavetisten soittajien kappaleista on tiedossa aiemmin vain yksi molliviritteinen kappale, eikä sekään ole perinteinen haapavetinen kappale vaan kansanballadi Velisurmaaja. (Väisänen 1928, XX, 138)

Matola. Mahdollisesti Matti Matola (s. 4.1.1876, k. 5.6.1934). Matolan talossa Alasydänmaalla oli viisikielinen kannel. (Haapaveden kirkonkirjat; Porma 1948a, 228.)

Rantala, Antti (Antti Eeranpoika) (s. 7.1.1875, k. 3.1.1943). Rantala oli Hankosen Eeran poika, alkuaan Pulkkilan Hekkalasta. Hän asui Leskelän kylässä ja näppäili nuoruudessaan viisikielistä kannelta. Sen jälkeen kun hän oli työskennellyt Amerikassa, hän alkoi soittaa sieltä tuomaansa isoa kannelta. Hänen poikansa Antti soitti myös isoa kannelta. (Ala-Könni 1973, 400, 403; HHR)

Rantonen, Aappo (Abram Juhonpoika) (s. 15.11.1839, k. 1.9.1905). Maanviljelijä Rantonen Ainalin kylästä soitti viisikielistä kannelta kuten isänsä Juho Juhonpoika Junno ("Pikkuisä", s. 1796) ja poikansa Antti Rantonen. (Ala-Könni 1973, 396; P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 5.9.1990.)

Rantonen, Antti (Antti Aapponpoika) eli Antti-eno (s. Haapavedellä 4.8.1877, k. Oulussa 23.1.1961). Maanviljelijä, herastuomari Antti Rantonen Ainalin kylästä soitti viisikielistä kannelta jo kolmannessa tai neljännessä polvessa (HPH; P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 2.8.1990), Porman (1948, 226) mukaan viidennessä ja Ala-Könnin (1973, 400) mukaan kolmannessa polvessa. Rantonen oli sukunsa tunnetuin kanteleensoittaja. A. O. Väisänen nimitti häntä leikkillisesti "Väinämöisen nuorimmaksi pojaksi", koska hän oli viimeisiä selvästi perinnepohjaisia viisikielisen kanteleen soittajia. Rantonen itse oli naimaton, mutta kotitalossa asui myös hänen sisarensa Ruusu Merikallion perhe, josta tuli ison kanteleen soittajia. Rantonen oli käynyt kansakoulun, kansanopiston ja kauppakoulun ja oli kirkonkylällä lankonsa Johan Väänäsen kaupassa töissä 10 vuotta. Sen jälkeen hän hoiti kotitilansa isännöyttä. Rantonen oli monissa kylän ja kunnan luottamustehtävissä Haapavedellä. Kanteleensoiton lisäksi Rantonen soitti nuorisoseuran iltamissa tanssimusiikkia pianolla ja lauloi kuorossa. Hän ei laulanut kanteletta soittaessaan. Rantonen oli joskus Pasi Jääskeläisen mukana kiertueilla soittamassa. Rantonen sai soittaa usein esiintymistilaisuuksissa viisikielistä kannelta, koska sen soittajia ei ollut enää muita. Rantosesta muistetaan, että hän oli luonteeltaan leppoisa, kärsivällinen ja ajatteli elämästä myönteisesti. - Rantonen oli soittanut kannelta kotona omaksi ilokseen ja myös valmistautuessaan esiintymisiin. Usko Mäkinen kertoi, että 1940-luvulla Rantosen viisikielisen soittaminen oli erikoisuus - silloin muut eivät kai soittaneet viisikielistä ollenkaan. Riika Pentti kertoi, että hän ei tiennyt muilla edes olevan viisikielistä kannelta. Rantonen esiintyi paljon radiossa. (Ala-Könni 1973; HPH; HRP; HUM.)

Siiri, Kaarlo, opettaja, soitti viisikielistä. (HMIP 3)

Tervo, Juho (Juho Aapelinpoika) (s. 6.8.1818, k. 3.3.1872) ja **Tervo Eeti** (Juho Evert). Entinen renki Juho Tervo asui Leskelän kylässä Alikosken talon Niirasen torpassa. Hän soitti pienois-kannelta. Varsinkin hänen poikansa Eeti muistetaan viisikielisen soittajana. Lähdettyään kotitorpasta Eeti asui monella paikalla. (Ala-Könni 1973, 396, 400.)

Ylitalo, Antti. Ylitalo Leskelän kylästä soitti viisikielistä kannelta. (Ala-Könni 1973, 396.)

LIITE 5.

Ison kanteleen soittajat

Tässä esitellään ensin *soittajat, jotka ovat aloittaneet soittonsa selvästi ennen 40-lukua* eli ovat esiintyneet kanteleella sitä ennen. Heitä yhdistää myös se, että he kaikki ovat olleet jotenkin *yhteydessä Pasi Jääskeläiseen* eli ovat joko olleet hänen oppilaitaan tai ovat muuten soittaneet ja esiintyneet hänen kanssaan. Toiseksi esitellään *40-luvun jälkeen esiintyneet soittajat*. He olivat mukana *Ilona Porman ohjaamassa suuressa kanteleyhtyeessä*. Lopuksi esitellään vain *yksin soittaneet* leskeläläiset ja haapavetiset soittajat.

Ehnqvist, Verna (os. Elfving) (s. 26.8.1883, k. 7.2.1971) soitti yhdessä Jääskeläisen ja Rantosen kanssa ainakin konsertissa Oulun Seurahuoneella 1904. Pasi oli pyytänyt häntä mukaan koko Suomea käsittävälle konserttimatkalle, mutta sellainen ei siihen aikaan sopinut nuorelle neidille. Verna Elfving opetti Haapaveden kansanopistossa muutamia tunteja kanteleensoittoa kevätlukukaudella 1908 (Torvelainen 1908, 20). (konserttiohjelma: Pasi Jääskeläisen kansanlauluilta 20.10.1904 ja sen taakse kirjoitetut Verna Ehnqvistin antamat tiedot 1970; Porma 1948a, 228.)

Jääskeläinen Pasi (Basilius) (s. 30.5.1869, k. 23.1.1920) tuli kuuluisaksi ympäri Suomea ennen kaikkea laulajana. Kuuluisuudestaan ja matkustelustaan huolimatta Jääskeläinen pysyi aina haapavetisenä ja palasi aina matkoiltaan Haapavedelle. Hän syntyi Haapavedellä kanttori August Jääskeläisen perheeseen. Äiti oli syntyperäinen haapavetinen. Vielä lapsena Pasissa ei havaittu erityisiä musikaalisia lahjoja. Isä lähetti vilkkaan pojan rauhoittumaan Oulun lyseoon, mutta siellä tämä viihtyi vain kaksi vuotta. Hyvän lauluäänensä vuoksi Jääskeläinen pantiin Oulun lukkarin- ja urkurikouluun, mutta vaikka hän valmistui sieltä, hän ei koskaan toiminut vakinaisena lukkarina, ainoastaan sijaisena. Hetken Jääskeläinen seikkaili merimiehenä, mutta aloitti sitten näyttelijänuransa. Hän näytteli Helsingin Kansanteatterissa, Ida Aalbergin kiertueessa, Uudessa teatterissa ja Suomalaisessa teatterissa. Jääskeläisen sanottiin olleen aikansa lahjakkaimpia koomikoita. Kun Jääskeläinen oli mennyt Helsingissä laulutunneille Abram Ojanperälle, tämä oli sanonut: "Tulisihan siitä pojasta laulajakin, kun jaksaisi kymmenen vuotta sitä koulia ja olisi pojalla kaksikymmentätuhatta oppirahoja." Jääskeläinen teki kaksi kertaa opintomatkan Roomaan, missä opiskeli professori Sparapanin johdolla.

Roomassa opiskelun jälkeen Jääskeläinen aloitti kuuluisan uransa kansanlaulujen laulajana. Konserttimatkojen välissä Jääskeläinen asui Haapavedellä, perusti Nuorisoseuran seka- ja mieskuoron ja johti sitä kuolemaansa saakka, ja oli mukana Haapaveden musiikkielämässä. Jääskeläinen oli mukana puuhaamassa Haapavedelle kuuluisaa kylpylää ja sieltä hän löysi vaimon itselleen. Jääskeläinen rakensi talon Haapavedelle ja harjoitti myös maanviljelystä. Hän keräsi lauluja etupäässä Pohjois-Suomesta ja konsertoi ympäri maata. Konserteissaan hän esiintyi kokonaisvaltaisesti: koko ulkonäöllään, äänellään ja huumorintajullaan. Hänen esiintymisestään saivat nauttia ihmiset kotimaassa ja ulkomaillakin. Hänellä oli omien sanojensa mukaan "musikaalis-dramaattis-akrobaattis-taiteellinen" olemus. Jääskeläistä kutsuttiin yleisesti etunimellä Pasi. Pasi Jääskeläisestä sanotaankin, että hän oli maamme ensimmäinen ammattimainen kupletööri: esitti kanteleen säestyksellä kansanlauluja ja kupletteja sekä teki ensimmäiset "poplevyt" (Asplund - Hako 1981, 216).

Aluksi Jääskeläinen säesti itseään viisikielisellä, myöhemmin isolla kanteleella. Sen hän oli löytänyt kerran konserttimatallaan Raahessa. Pasi vieraillessa siellä Hjalmar Räisäsellä tämä soitti kanneltaan, ja Pasi innostui kanteleensoitosta. Jossain vaiheessa hän konsertoi myös pianistisäveltäjä Emil Kaupin kanssa. Kauppi oleskelikin useasti Haapavedellä. Kauppi sovitti Jääskeläisen keräämät ja "siivoamat" kansanlaulut yksi- tai kaksikielisiksi lauluiksi tai kuorosovituksiksi. Sitä, että Jääskeläinen kokosi haapavetisiä kanteleensoittajia yhteen, edelsi Jääskeläisen ja Antti Rantosen yhteiset soitto- ja lauluillat. Yleensä Antti Rantonen soitti niissä pelejä 5- ja 30-kielisellä kanteleella, ja Pasi lauloi säestäen itseään isolla kanteleella. Laulu- ja kantelekiertueita Jääskeläinen teki Suomen lisäksi Ruotsiin, Tanskaan ja Amerikkaan. Pasi innosti Haapaveden ja koko Suomen kantele-elämää kokoamalla soittajia yhteen, perustamalla kantelepajan, julkaisemalla kanteleensoiton alkeisoppikirjan ja tekemällä soitinta tunnetuksi konserteissa. Jääskeläinen toi kanteleen suuren yleisön tietoisuuteen, kun aiemmin sitä oli soitettu kotioloissa. Soitto- ja lauluilloissa hyödynnettiin se symbolinen arvo, joka kanteleella oli. "Kanteleen soiton alkeita" -kirjan hän teki, koska vastaavaa opasta ei vielä ollut olemassa, ohjelmistovihkosia kylläkin. Ei ole tietoja, että kirjaa olisi käytetty Haapavedellä. Jääskeläinen esiintyi yhdessä kanteleensoittajien kanssa monilla kokoonpanoilla. Yhtye ei ollut kiinteä, ja siksi on vaikea sanoa, voiko sitä kutsua varsinaiseksi yhtyeeksi. Jääskeläisen kanssa on soittanut ainakin Antti Rantonen, Haanpään sisarukset Katri Oksanen, Emma Murisoja, Anni Kääriäinen ja Riika Pentti sekä Sulo Esteri Rytty, Verna Ehnqvist ja Lauri Nummela. Tämä välitön, helläsydäminen ja ihmisiä ilostuttava, suomalaisen kansanlaulun ja kanteleen suurelle kansalle tuonut taiteilija kuoli melko nuorena, 51-vuotiaana, surressaan pienen poikansa kuolemaa. (Ala-Könni 1973, 392, 398; Asplund 1983, 57;

Hirviseppä 1969, 56, 58; Karhukankaan Koskelat, 1969, 276 - 278; Lilja 1973, 4, 5; Pokela 1982, 5; Porma 1948, 288 - 294; Rahkonen 1990, 6.)

Kääriäinen Anni (Anna) eli **Hatukankaan Anni** (o.s. Haanpää) (s. 23.5.1895, k. 4.5.1964) oli taitavin Birger Haanpään kanteleensoittajatyttäristä. Hänet mainitaan hyvin musikaaliseksi ja näppäräsormiseksi soittajaksi (HLH; Porma 1948, 228). Lapsuutensa Anni Kääriäinen vietti Leskelässä. Hän oli kaikista haapavetisistä soittajista taitavimpia. Mahdollisesti oma isä oli tehnyt hänelle ensimmäisen kanteleen. Kääriäinen oli sanonut, että ei ollut muuta soittokonetta, ja oli "hirviä halu soittaa", niin oli pakko soittaa kannelta, muuta mahdollisuutta ei ollut. Kääriäisen musikaalisuus tuli jo nuorena esille. Hän oli pikkupiikana lapsenlikkana Rantosella ja lauloi paljon Merikallion tyttärille Hilalle ja Ilonalle. Haanpään perheen Birger-isä oli mennyt 1899 Amerikkaan töihin ja kutsunut koko perheen sinne, mutta vuonna 1904 vaimo lapsineen ja kapsäkkeineen saikin kuolinsanomaa. Äiti ja lapset muuttivat Haapavedelle, ja lapset menivät kukin eri oppiin eli ikään kuin oppisopimuskoulutukseen.

Perheen Haapavedelle muuton jälkeen Haanpään sisarukset soittivat yhdessä Pasi Jääskeläisen kanssa ja saivat häneltä oppia. Jääskeläisestä tuli Kääriäiselle idoli. Hänen poikansa Otto Kääriäinen kertoi, että Pasista puhuttiin kotona melkein joka päivä, hän oli siinä määrin erikoinen persoona. Pasi Jääskeläinen tuli tutuksi Anni Kääriäiselle ja hänen miehelleen nuorisoseuran toiminnassa, jossa he olivat innokkaasti mukana. Hatukankaan Anni oli maatalon emäntänä, ja hän ompeli paljon tilauksesta. Hänen poikansa Otto Kääriäisenn ensimmäisiä muistikuvia on juuri musiikki: hän eli lapsuutensa laulun ja soiton keskellä. Kotona musisoi äiti sekä vieraat kanteleineen ja nuoriseuralla monet muut. Kääriäinen oli temperamentikas ja nopea. Kanteleen käsittely oli hyvin varmaa, tukevaa ja rytmikästä. Hänen soittotapaansa esitellään enemmän kappaleessa

5.2.2 Soittotavat.

Anni Kääriäinen halusi soittaa aina duurikappaleita, koska hänen elämänsä oli ollut hänen omien sanojensa mukaan jo niin paljon mollissa. Hän soitti mukana Jääskeläisen erilaisissa kokoonpanoissa, Ilona Porman yhtyeessä sekä yksin. Vuonna 1958 Kääriäinen kutsuttiin soittamaan Helsinkiin Pohjois-Suomen kulttuuriviikoille. Hän esiintyi silloin myös Ilmari Kiannon kanssa televisiossa. Yleisradio oli äänittänyt hänen kappaleitaan, mutta nauhat ovat hävinneet. Martti Pokela, jonka isän serkku Anni Kääriäinen on, nauhoitti samalla matkalla kotonaan salaa Kääriäisen soittoa ja haastattelua. Kääriäinen esiintyi radiossa A. O. Väisäsen kansanmusiikkiohjelmassa 30 - 40 -luvulla. Näissä ohjelmissa oli esiintynyt Eino Tulikari, ja myös hän oli Kääriäisen mielestä ihannesoittaja. Hatukankaan Anni esiintyi aina kun pyydettiin, mm. 1950-luvulla Haminassa, Kemissä, Savossa päin, missä tytär oli mukana laulamassa ja Haapavedellä

Osuuskaupan tupailloissa. Hän ei lopettanut soittoharrastustaan vaan soitti niin kauan kuin suinkin jaksoi viimeisten vuosien sairauksiltaan. Musiikki oli hänellä täysin verissä. Eräs hänen poikansa paimentoveri olikin sanonut: "Missään talossa ei kyllä niin paljo lauleta ku tässä talossa" ja eräs mies: "Tämän talon emäntä on nii ilone ja nii laulava ku keväinen käki kukkuu". (Asplund 1983, 57, 58, 66; HMP; HOK)

Murisoja Emma (Emma Maria) (o.s. Haanpää) (s. 30.1.1891, k. 29.6.1923), edellisen sisar eli kuului Birger Haanpään tyttären muodostamaan kantelesisaruserparveen. Murisoja syntyi Leskelässä ja soitti jo siellä ollessaan nuorena kannelta. Kun perhe muutti Haapavedelle, Emma asui kesän Jääskeläisen kodissa ja alkoi soittaa yhdessä hänen kanssa saaden häneltä myös opetusta. (Ala-Könni 1973, 398, 402; HMRP; HOK; HRP.)

Mäkinen Elli (o.s. Nummela) (s. 28.6.1891, k. 14.11.1965) oli Nummelan musikaalista sukua, joista kaksi, hän ja hänen veljensä, soittivat kannelta. Jo ennen avioitumistaan Elli Mäkinen soitti kannelta; hän oli Pasi Jääskeläisen oppilas. Hän sai kaksi toista sijaa kanteleensoitosta: 1908 Oulujoen laulu-, soitto- ja urheilujuhlista ja 1909 Haapavedeltä samoilta juhlilta (Kuva). Mäkinen avioitui kauppiaan kanssa, joka piti kauppaa eri paikkakunnilla. Hän oli esiintynyt yksin ainakin Nivalassa asuessaan. Mäkinen sai 10 lasta, ja lasten ollessa pieniä hän ei soittanut kannelta. Kantele oli kuitenkin aina näkyvillä ja jokainen haluava sai sitä soittaa. Jälkeläisistä ovat soittaneet kannelta lapset Usko ja Elina ja lapsenlapsi Ritva (Torvinen). 40-luvulla Elli Mäkinen soitti Porman yhtyeessä. Joissakin yhtyeen esiintymisissä oli mukana myös Mäkisen jälkeläisiä. Ritva Torvinen kertoi isoäidistään, että tämä soitti "hiljaa ja nätisti". Mäkinen oli ollut mukana myös kuorossa. (Ala-Könni 1973, 398; HEM; HRT; HUM; Porma 1948a, 225)

Nummela Lauri (Lauri Valentin) eli **Nummelan Lassi** (s. 12.8.1894, k. 30.10.1966), Elli Mäkisen veli oli Nummelan musikaalista sukua. Kauppiaan poikana Nummela piti sekatavara-kauppaa Haapaveden kirkonkylällä ja viljeli sivutoimisesti (HEM). Nummela soitti sekä Pasi Jääskeläisen kokoonpanoissa että Ilona Porman suuressa kanteleyhtyeessä. Yhtyetoiminnan loputtua Nummela jatkoi soittoa kotosalla. Nummelan soitto oli antanut innostuksen nuorelle Väinö Savikoskelle (HMVS). (Ala-Könni 1973, 398; P. Hankonen, henkilökohtainen tiedonanto 2. 8. 1991; J. Nummela, henkilökohtainen tiedonanto 2. 8. 1991; Porma 1948, 225, 229)

Oksanen Katri (Katarina) (o.s. Haanpää) (s. 18.1.1893, k. ennen vuotta 1981 Yhdysvalloissa) oli leskeläisen Birger Haanpään tyttäriä. Jo pienenä Leskelässä asuessaan hän soitti kannelta ja Haapavedelle muuton jälkeen Pasi Jääskeläisen kokoonpanoissa. Haapavedellä hän oli ollut Johan Väänäsen kaupassa ruokaa laittamassa (HMRP). Oksanen muutti Amerikkaan ja oli siellä jollakin rikkaalla rouvalla töissä. Oksanen opetti Kaliforniassa kanteleensoittoa. Hän perusti myös

oman yhtyeen. Erkki Ala-Könnin artikkelissa Kantele Haapaveden kansanmusiikissa on kuva Oksasen nelihenkisestä kanteleyhtyeestä. (Ala-Könni 1973, 397, 402; HOK; Rahkonen 1989, 52.)

Pentti Riika (Henriikka) (o.s. Haanpää) (s. 23.1.1898) oli nuorin Haanpään neljästä leskeläisestä kantelesisaruksesta. Riika Pentti innostui kanteleensoitosta isosiskojen myötä. Jo pienenä hän oppi paljon lauluja. Perheen muutettua Leskelästä Haapavedelle hän oli mukana soittamassa Pasi Jääskeläisen opastuksella alle rippikouluikäisenä. Hän oli töissä leipomossa ja sai ripiltä päästyään kanteletehtaalla tehdyn kanteleen kihlalahjaksi tulevalta mieheltään Jaakko Pentiltä. Naimisiinmentyä Riika Pentti oli mukana myymässä miehensä liikkeissä eri paikkakunnilla. Hän oli innokas kuoroharrastaja ja veti itsekin kuoroja. Kanteletta hän soitti itseksensä, myös vähän viisikielistä. Anna-Kaisa Liedeksen haastattelemana 1985 Pentti soitti kasetille viisikielisellä muunneltuna kaksi Antti Rantosen soittamaa kappaletta sekä yhden laulun. Sisarenpoika Otto Kääriäinen kertoi, että hänen tätinsä soitti aina mollissa ja välillä itkikin (HOK). (HMRP; HRP)

Rantonen Antti on tarkemmin esitelty jo viisikielisen kanteleen soittajien luettelussa. Suvussaan Rantonen oli siskonsa Ruusu Merikallion kanssa ensimmäinen ison kanteleen soittaja; siihen asti oli soitettu vain viisikielisiä kanteleita. Isolla kanteleella Rantonen soitti yksin, Pasi Jääskeläisen säestäjänä, Pasi Jääskeläisen vanhoissa ryhmissä ja Ilona Porman yhtyeessä. Yksin Rantonen soitti isolla kanteleella useissa kanteleyhtyeen konserteissa sekä esimerkiksi nuorisoseurantalolla Ahjolassa omia kappaleitaan.

Rytky Sulo (Sulo Esteri) eli **Alavan Sulo** (o.s. Lundqvist, suomennettuna Veikkola) (s. 8.12.1886, k. 24.11.1967) muutti Haapavedelle Lapualta Nivalan kautta suunnilleen 1800 - 1900-lukujen vaihteessa. Isä Emil Veikkola johti Haapavedellä torviseitsikkoo. Sulo Rytky soitti korvakuulolta myös viululla kansanlauluja ja pelejä sekä pianolla tanssimusiikkia nuorisoseurantalolla Ahjolassa. Hän oli paljon mukana nuorisoseuran toiminnassa, mm. näytelmissä, kuorossa ja sihteerinä. Rytky soitti Jääskeläisen ja Porman yhtyeissä. Hän meni naimisiin 37-vuotiaana 1923. Pitkän nuoruuden jälkeen tuli muutos: hän asui ensin vähän aikaa miniän miehensä talossa ja sitten miehensä kanssa sydänmaalla kauempana kirkonkylältä eikä päässyt enää niin paljon mukaan rientoihin sekä laulamaan ja soittamaan kuin hän oli tottunut. Rytkyillä oli tila ja lisäksi mies oli kunnan tehtävissä, mm. kansanhuollossa. Sulo Rytkyllä oli kantele aina esillä kotona. Se oli hänelle henkireikä, toinen oli kotieläimet. Kun Rytky halusi olla yksin, hän sulkeutui kamariin ja soitti kannelta jopa tuntikausia. Ala-Könni on kuvannut Rytkyn soittamassa vielä vuonna 1964. Ala-Könnin mukaan Rytky sai herätteen soittoon Jääskeläiseltä, opin Rantoselta ja soitti yhdessä Hatukankaan Annin (Kääriäinen) kanssa. Rytky oli taitava ja musikaalinen soittaja ja soitti myös radiolähetyksissä. Hän kuului taitaviin vanhemman polven soittajiin.

Viimeisinä elinvuosinaan Rytky ei enää pystynyt soittamaan. Hän meni kanteleen luo ja yritti soittaa, melodia löytyi, mutta muuten kappale ei sujunut. Tuskastuneena hän käveli pois. (Ala-Könni 1973, 402, 404; HMIP 3; HLH; Porma 1948a, 228, 229.)

Väänänen Heikki on ollut mukana soittajalistoissa ja valokuvissa, mutta muuta tietoa hänestä ei ole. (Ala-Könni 1973, 404; Porma 1948a, 228)

Yksinsoittaneita:

Useimmat haastateltavista eivät tienneet muita soittajia kuin yhtyeen soittajat. Haapavetiset yksin soittaneet eivät ole esiintyneet julkisesti, mutta leskeläiset ovat.

Haanpää Birger (Otto Birger Aamu) (s. 9.4.1870, k. 10.3.1904), leskeläinen, joka on esitelty jo viisikielisen soittajistossa, oli soittanut melko varmasti myös isoa kannelta, koska hänen tyttärensä Riika Pentti mainitsee isänsä soittaneen kannelta. Pentti olisi luultavasti sanonut kannelta viisikieliseksi, jos se olisi ollut sellainen. Ala-Könni mainitsee Birger Haanpään vain viisikielisen soittajaksi, mutta samassa artikkelissa kerrotaan, kuinka tämän sisko Aina Liisa Jarva oli kertonut veljensä soittaneen "kansallislauluja ja pelejä". Niitä luulisi soitettun isolla kanteleella. (Ala-Könni 1972, 397; HRP.)

Haanpää Mikko (Mikko Jaako Ehto) (s. 3.10.1875, k. 3.9.1954), edellisen veli, oli soittanut isoa kannelta (Ala-Könni 1973, 402). Poikansa Olli oli soittanut viulua ja pojanpoika Jussi harmonikkaa. Mikko Haanpään yksi pojista oli kirjailija Pentti Haanpää. (HOK.)

Huttunen Vilho on mainittu Porman soittajalistassa (Porma 1948a, 228).

Juntunen Selma on mainittu Porman soittajalistassa (Porma 1948a, 228.)

Koivu Erkki eli Mutkan Erkki soitti kannelta, mutta pääasiassa viulua. Koivu asui Eskolan-niemessä ja rakensi myöhemmin sinne Tuomelan. Koivu oli hyvä vaatturi. (HLH; Porma 1948a, 228.)

Leskinen Juho (Juho Olli Heikinpoika) eli Antintalon Janne (s. 22.9.1874, k. 26.11.1935) Leskelästä oli soittanut kotona itsevalmistamaansa 28-kielistä kannelta (Ala-Könni 1973, 402).

Merikallio Ruusu (Rosa) (o.s. Rantonen) (s. 4.5.1880, k. 7.7.1948) oli viisikielistä soittavan Aappo Rantosen tytär. Merikallion tiedetään kuitenkin soittaneen vain isoa kannelta. Hänestä on valokuva, jossa hän soittaa kannelta jonkun viulistin kanssa. Ruusu Merikallio soitti nuorena yksin: myöhemmin hän oli mukana tyttärensä Ilona Porman yhtyeessä. Nuoruuden

soittoharrastuksesta ei ole tarkempaa tietoa kotisoiton lisäksi. Tyttären lapset muistavat isoäitinsä soittaneen kannelta varsin hyvin. Valokuvan perusteella Merikalliolla on ollut kantele mukana Helsingissä hänen opiskellessaan siellä Helsingin kasvatusopillisen talouskoulun opettajatarosastolla vuosisadan alussa. Merikallio oli marjatehtailija, hän perusti Haapavedelle Kotimarjalan, joka tuotti haapavetisistä luonnontuotteista mehuja, hilloja, viinejä, liköörejä ja pikkelsejä. Ruusu Merikallio oli saanut oppia laajalti; hän sai Suomessa ensimmäisenä naisena talousneuvoksen arvonimen 1937. Marjatehdas paloi 1946, ja uuden rakensi hänen tyttärensä Ilona Porma Oulaisiin. (HPH.) (Paaskoski 1993, 19 - 22.)

Mikkonen Viljo oli Haapaveden kansanopiston arvostettuna rehtorina vuodesta 1920 vuoteen 1957 (Kinos 1973, 275, 276). Porma (1948a, 228) mainitsee hänet "varhaisemman ajan" soittajaksi.

Pöyhönen Maiju (Maiju Eleonora) (s. 26.5.1879, k. 21.1.1930), kotitalousopiston johtaja, oli soittanut Jyväskylästä hänelle lähetetyllä kanteleella. Soittoinnostuksen syytä ei tiedetä. Kantele oli lähetetty hänelle joko Haminaan, jossa hän oli Haminan Suomalaisen yhteiskoulun luonnontieteen ja maantieteen opettaja v. 1903 - 11 tai Haapavedelle, jossa hän kesäisin opetti keittokoulussa ja vuodesta 1911 oli vakituksena opettajana Haapaveden kasvitarha- ja keittokoulussa. Pöyhönen oli soittanut kannelta 10 - 20-luvuilla yksin, eikä ole tietoa esiintymisistä tai yhteyksistä toisiin soittajiin, vaikka Pöyhösten suku tunsu hyvin Pasi Jääskeläisen ja Rantosen suvun. (Pöyhönen 1992, 269; A. Pöyhönen & L. Malkavaara, henkilökohtainen tiedonanto 29. 7. 1992.)

Rantala Antti (Antti Eeranpoika) (s. 7.1.1875, k. 3.1.1943) Leskelästä toi ison kanteleen Amerikasta oltuaan siellä töissä. Sitä ennen hän oli soittanut viisikielistä kannelta. Rantala soitti isoa kannelta ja varsinkin pyhäaamuisin salissa itsekseen samaa valssia. Tätä samaa valssia on soittanut hänen poikansa Antti, joka mainitaan myöhemmässä soittajalistassa. (HHR; E. Kangastalo, henkilökohtainen tiedonanto 3.7. 1991.)

Salo Antti ja Veeti on mainittu Porman soittajalistassa. He ovat soittaneet lisäksi viulua. Myös heidän isänsä Salon Kiia (Malakias Alatalo) soitti viulua. Salon Veetin valssia on soittanut kanteleella ainakin Väinö Savikoski. Suomen Yleisradio tallensi sen 1960-luvulla (Kantele-levy Suomalaista kansanmusiikkia 3.1983) (Porma 1948a, 224, 228.)

Uusitalo Ville ja Veeti on mainittu Porman soittajalistassa (Porma 1948a, 228).

Ilona Porman yhtyeellä, jota kutsuttiin *Haapaveden kanteleyhtyeeksi*, *kantelekuoroksi* tai *kanteleorkesteriksi*, oli ensiesiintymisen 1946, kun Haapavedellä vietettiin maakuntajuhlia (Porma 1948, 228). Tämä yhtye oli monihenkinen, ja muutamia soittajia oli myös lähipaikkakunnilta. Luultavasti yhtyeen viimeinen esiintyminen oli Helsingin olympiakisoissa 1952.

Harju Pekka Kärämäeltä oli isäntä, joka tuli esiintymismatkoille mukaan ja harjoituksiin juuri ennen esiintymistä. Porman mukaan Harju oli tehnyt opistossa kanteleen itselleen. (HPH; HRK.)

Heikkinen Elvi on mainittu Porman soittajalistassa vuodelta 1948 yhdeksi uusimmista soittajista (Porma 1948a, 229). Myöhemmin hänestä ei ole mainintaa.

Karppinen Raija (os. Porma) (s. 5. 12. 1930) kuoli lapsuudessaan kotona äitinsä enon Antti Rantosen, äitinsä Ilona Porman sekä muutamien muiden sukulaisten ja tuttavien soittoa. "Mä luulen, että mut vain vedettiin mukkaan." Karppinen oli kiinnostuneempi pianosta kuin kanteleesta, ja hän soittikin pianoa. Karppinen soitti kannelta noin vuoteen 1953 asti, jolloin hän opiskeluaikojensa loppuvaiheessa Helsingissä sai hetken opetusta Paul Salmiselta. (Ala-Könni 1973, 403; HRK)

Kokko Aarne Kärämäeltä on mukana vuonna 1946 otetussa ryhmäkuvassa (Ala-Könni 1973, 398).

Käräjäoja Urho on Ilona Porman yhtyeistässä vuodelta 1948 (Porma 1948, 229).

Kääriäinen Anni on esitelty jo edellisessä listassa.

Merikallio Hilikka (Hilikka Tellervo Tuomenkukka) (ent. Hankonen, ent. Tarkkonen) (s. 1.11.1908, k. 15.4.1980). Ilona Porman sisar. Hänellä oli kaunis lauluääni, ja hän olikin kantava voima kanteleyhtyeen laulajissa. Hilikka Merikallio toimi useiden kuorojen solistina, mm. Oulun Laulun. Kannelta hän soitti varsin hyvin. (HPH; HRK.)

Merikallio Ruusu on mainittu jo vanhemman polven soittajissa. Hän soitti nuorena yksin ja myöhemmin tyttärensä Ilona Porman yhtyeessä.

Mäkinen Elina (s. 16.6.1926), Elli Mäkisen tytär oli vähän aikaa mukana yhtyeessä, kunnes lähti opiskelemaan. Hän oli mukana esiintymässä Helsingin olympiakisoissa 1952. (HEM.)

Mäkinen Elli on esitelty jo edellisessä listassa.

Mäkinen Usko eli Uki (Usko Uolevi) (s. 24.11.1921, k. 1.11.1990), edellisen poika, aloitti kanteleensoiton noin vuonna 1939, meni sotaan ja tuli mukaan Ilona Porman kanteleyhtyeeseen tultuaan sodasta vuonna 1946. Hän oli mukana mm. Ruotsin kiertueella. Mäkinen soitti yhtyeessä pari vuotta eli vuoteen 1948, jolloin hän muutti Helsinkiin. Jonkin kerran hän oli vielä käynyt Haapavedellä soittamassa. Sen jälkeen Mäkinen on soittanut yksin ja esiintynyt muutamissa

tilaisuuksissa. Hän kertoi lopettaneensa kanteleensoiton noin vuonna 1983. Mäkinen on ollut mukana myös kuorotoiminnassa sekä Haapavedellä että Helsingissä. Hänen tyttärensä soittaa kannelta, mutta ei ole oppinut taitoa isältään. (Ala-Könni 1973, 398; HUM.)

Nummela Lauri on esitelty jo edellisessä listassa.

Pentti Riika on esitelty jo edellisessä listassa.

Pitkälä Mauno oli ollut mukana soittamassa ainakin Helsingin olympialaisten yhteydessä pidetyissä konserteissa vuonna 1952 (Ilona Porman muistiinpanoja; HOK). Myöhemmin 1970-luvulla hän soitti kahdestaan Väinö Savikosken kanssa sekä veljiensä kanssa omassa yhtyeessä. Pitkälän veljekset saivat oppia Ilona Pormalta, mutta ovat keskenään laajentaneet ohjelmistoa ja sovittaneet itse lauluja. He soittavat omien sanojensa mukaan haapavetisellä tyyllillä. Miehet ovat hyviä laulajia ja laulu kuuluukin olennaisena heidän musisointiinsa. Ohjelmisto käsittää kansanlauluja ja hengellisiä lauluja. Veljeksistä Eero Pitkälä ohjaa kansalaisopiston kanteleryhmää. (E. Pitkälä, henkilökohtainen tiedonanto 25.2.1995.)

Pokela Martti (Martti Eliel) (s. 23.1.1924), kanteletaiteilija soitti kannelta jo nuoruudessaan, vaikka tuli tunnetuksi vasta muutettuaan Haapavedeltä (Porma 1948a, 229). Pokelan sukulaisissa oli monia musisoijia: isä soitti bassotorvea, eno viulua, isän serkku Anni Kääriäinen kannelta. Pokelan ensimmäinen soitin oli viulu. Hän alkoi soittaa sitä 6-vuotiaana. Pokela arvelee, että hän oli tuohon aikaan kiinnostuneempi viulusta kuin kanteleesta, koska hän onnistui viulunsoitossa niin hyvin. Anni Kääriäinen oli säestänyt häntä kanteleella. Isä Toivo Pokela oli tehnyt kansanopistossa kanteleen. Martti Pokela oli mukana yhtyeessä muutamassa esityksessä toisen maailmansodan molemmin puolin, mutta "ne (kappaleet) luultavasti ei ehkä enää tyydyttäneet että mä sitten lähinnä aloin tämmösille omille linjoille hakemaan ihan kuin tietämättäni tai itse jotakin semmosta uudistamisen halua etsimällä, että siitä luultavasti kehitty tämmönen aivan oma katsantokanta". Raija Karppisen mukaan Pokela kävi Rantosella soittamassa, mutta ei ollut esiintymisissä (HRK). Pokelalle myönnettiin Kaustisen kansanmusiikkijuhlilla heinäkuussa 1975 Folk Music Festival -plaketti tunnustuksena ansiokkaasta kansanmusiikin harrastuksesta ja sen tunnetuksi tekemisestä (Uusi kansanmusiikki 3/1992, 49). Pokela on ollut ajamassa viisikielisen kanteleen asiaa ja mm. sitä, että pienkannelta soitettaisiin myös peruskoulussa koulusoittimena. Pokela opetti Sibelius-Akatemiassa musiikinopettajaksi opiskeleville kansanmusiikkia 1970-luvun puolivälistä, ja vielä jäätyään eläkkeelle hän jatkoi kanteleensoiton opetusta Sibelius-Akatemiassa kansanmusiikin koulutusohjelmassa, joka perustettiin vuonna 1983. Pokelalle myönnettiin professorin arvonimi vuonna 1980 (HMP.)

Porma Ilona (Ilona Oma Annikki) (o.s. Merikallio) (s. 9.5.1910, k. 28.6.1991) sai kanteleinnostuksen kodistaan: äidiltään Ruusu Merikalliolta ja erityisesti enoltaan Antti Rantoselta. Porma oli tullut esille kanteleensoittajana Uhtuan rintamalle tehdyllä viihdytyskiertueella. Vuonna 1946 Porma kokosi suuren kanteleyhtyeen ja luotsasi sitä vielä Oulaisiin muutettuaankin. Ilona Porma oli voimakas musiikkipersoona Haapavedellä kantele- ja kuoromusiikin parissa (HRS). Porma oli äitinsä Ruusu Merikallion perustaman Kotimarjalan, marjoja ja muita metsänantimia jalostavan tehtaan toimitusjohtaja. Tehdas toimi Haapavedellä 40 vuotta. Se paloi kesällä 1946, ja Oulaisiin rakennettiin uusi tehdas, mutta se joutui konkurssiin 1956. Muutettuaan vuonna 1960 Ouluun Porma antautui kokonaan musiikille. Hän soitti kannelta, teki musiikkia teatteriin, opetti sekä pianon että kanteleen soittoa ja johti kuoroja. Monia piano-oppilaitaan hän alkoi opettaa soittamaan myös kannelta. Pormalla oli ollut vanhemmista soittajista koottu Ilona Porman kanteleyhtye, mutta tämän toiminnasta ei ole tietoa. Nuorista oppilaista muodostui Kantele-tenavat-yhtye, jonka soittajat olivat Oulusta ja sen lähiympäristöstä. Porman kantele- ja kansanmusiikkiryhdytys esiintyivät eri tilaisuuksissa, mm. Kaustisen kansanmusiikkijuhlilla. Ilona Pormalle myönnettiin Kaustisen kansanmusiikkijuhlilla heinäkuussa 1975 Folk Music Festival -plaketti tunnustuksena ansiokkaasta kansanmusiikin harrastuksesta ja sen tunnetuksi tekemisestä (Uusi kansanmusiikki 3/1992, 49). Vuonna 1980 Porma julkaisi kaksi levyä, joissa hän soittaa oppilaineen ja ystävineen enimmäkseen kansanmusiikkia. Pormalle on myönnetty director musices -arvonimi. (Porma 1975.)

Rantonen Antti on esitelty jo edellisessä listassa.

Rytty Sulo Esteri on esitelty jo edellisessä listassa.

Salonen Ritva (Ritva Hely Irmeli) (o.s. Hankonen) (s. 6.1.1935) syntyi Turussa, mutta muutti nelivuotiaana Haapavedelle ja kuuli kanteleensoittoa kotonaan Rantosella, jossa sitä harrastettiin paljon. Hän kasvoi lapsuutensa musiikin keskellä, kanteleella soittamansa kappaleet hän oli kuullut jo lapsuudessa. Noin kymmenvuotiaana Salonen meni mukaan kanteleyhtyeeseen. Itse hän katsoi olleensa enemmänkin säestäjä, laulaja ja taustavoima. Salonen oli mukana yhtyeessä siihen asti kun muutti opiskelemaan Helsinkiin 1953. Sen jälkeen hän oli mukana vain joissakin satunnaisissa esiintymisissä. Salonen on soittanut jonkin verran yksin kotona ja joskus ohjannut lapsiaan. (HRS.)

Savikoski Väinö (s. 13.6.1913, k. 23.7.1980), maanviljelijä soitti pikkupoikana huuliharppua ja sai ensimmäisen kanteleensa 13-vuotiaana. Savikoski soitti Ilona Porman yhtyeessä. Sen lopetettua toimintansa Savikoski jatkoi yksin soittoharrastusta. Savikoski kertoi, että hän oli ajatellut soittaa vain "omiksi tarpeiksiin", mutta esiintyi silloin tällöin tilaisuuksissa, esimerkiksi

vuonna 1971 Haapaveden kansanopiston 75-vuotisjuhlassa (valokuva Haapaveden kansanopiston arkistosta). 1960-luvulla radio tallensi Savikosken soitteita. Hän oli erikoisesti nopeiden pelien soittaja. Hän sanoikin, että maanviljelijän ammatti ei oikein sovi soittajalle: pystyäkseen soittamaan täytyy harjoitella paljon, että sormet pysyisivät "jonkinlaisessa mallissa" (HMIP 3).

Savikoski sai mestaripelimannin arvon 1975 Kaustisen kansanmusiikkijuhlilla. Hän veti Haapaveden kansalaisopistossa kantelepiiriä 1970-luvun lopulla. (Ala-Könni 1973, 404; Asplund 1983, 58, 59; Beck-Perttilä & Eerola 1984, 318; HMVS; Pyhäjokiseutu)

Torvinen Ritva (s. 31. 5. 1937) oli kuullut kanteleensoittoa isoäidiltään Elli Mäkiseltä, jonka luona hän oli sitä vähän kokeillut soittaakin. Isä oli ostanut Kalajoelta Kilpisen kanteleen. Kun se oli käyttämättömänä kotona, Torvinen alkoi soittaa sitä. Hän oli käynyt Ilona Porman luona soittoa oppimassa ja oli mukana esiintymässä Helsingin olympialaisissa. Torvisen kanteleensoitto vähitellen lakkasi, mutta 1980-luvulla hän soitti vähän yhdessä Armi Pekkalan kanssa sekä kansalaisopiston kantelepiirissä. (HRT.)

Uimonen Samppa (s. 19.4. 1927) kuoli noin seitsenvuotiaana syntymäpaikassaan Laatokan Tulolassa kanteleensoittoa ja laulua. Sitä esitti muualta tullut Antti Naukkarinen. Uimonen halusi laulaa ja soittaa samoin ja yritti itse tehdä kanteleen. Isä huomasi tämän ja osti pojalleen kanteleen seitsenvuotislahjaksi. Tämän 32-kielisen kanteleen oli tehnyt sama soittaja Naukkarinen. Kymmenvuotiaana Uimonen esiintyi ensi kerran julkisesti. Talvisodan aikaan Uimosen perhe muutti Haapavedelle. Uimonen oli soittanut Anni Kääriäiselle, joka oli suositellut häntä kääntämään kanteleen, koska Uimonen oli oppinut soittamaan kanteleen lyhyeltä sivulta. Uimonen tutustui myös Antti Rantosen viisikielisen kanteleen soittoon. Jatkosodan aikana perhe muutti takaisin Karjalaan, mutta joutui taas palamaan Haapavedelle sodan lopulla. Uimonen meni mukaan nuorisoseuran toimintaan. Hän soitti myös kanteleyhtyeessä. Siinä soittaessaan Uimonen soitti kanteleen leveältä puolelta, mutta vaihtoi myöhemmin takaisin vanhaan tyyliinsä. Uimonen kehitti oman sekä viisikielisen että ison kanteleen soittotyylin. Luultavasti Uimonen on saanut idean viisikielisen soittoon Haapavedeltä. Uimonen arvostaa karjalaisia juuriaan. Hänen esiintymisensä, soitto, laulu ja lausuminen on luovaa, muuntuvaa. Hän improvisoi karjalaista runolaulua uudella tavalla, ei teknisesti vanhaa matkien vaan samassa kalevalaisessa hengessä, kuten hän itse sanoo. Uimonen on asunut eri puolella Suomea. Vuodesta 1961 vuoteen 1963 Uimonen oli ollut Haapaveden kansanopistossa opettajana. Mahdollisesti myös tuona aikana hän on soittanut yhdessä haapavetisten soittajien kanssa. Haapaveden kanteleyhtyeestä on lehtikuva, joka on luultavasti noilta ajoilta. Uimonen on konsertoinut ympäri maailmaa, levyttänyt kolme levyä ja perusti

Kalevala-Forumissa, jossa esiintyy Kalevalan ja Kantelettaren harrastajia ja jonne kerätään Kalevalaan liittyvää aineistoa. (Pyhäjokiseutu 8.1.1980; Rahkonen 1989, 145 - 148.)

Uusitalo Annikki ja Mikko mainitaan Porman soittajalistassa vuodelta 1948 uusimpina soittajina (Porma 1948a, 229). Myöhemmin heistä ei ole mainintaa.

Uusitalo Ville kirkonkylältä on mukana yhteiskuvassa vuodelta 1946 (Ala-Könni 1973, 398; HPH; HRK.)

Leskelän kylän soittajia, jotka eivät olleet yhtyeessä:

Haanpää Mikko Jaako Ehto (s. 3.10.1875, k. 3.9.1954) soitti Ala-Könnin (1973, 402) mukaan kannelta julkisestikin mm. nuorisoseuran iltamissa mutta Kääriäisen (henkilökohtainen tiedonanto 6.9.1990) mukaan vain viulua.

Leskinen Juho Olli Heikinpoika eli Antintalon Janne (s. 22. 9. 1874, k. 26.11. 1935) soitti kotioiloissa itsetehtyä 28-kielistä kannelta (Ala-Könni 1973, 402).

Rantala Antti (Antti Fredrik) eli Heiskarin Antti (s. 24.9.1907, k. 5.8.1979) oli Antti Eeranpoika Rantalan poika, maanviljelijä. Hän on tehnyt kanteleita, mutta on ollut myös muuten taitava käsistään: seppä, muurari, suutari ja tuohitorventekijä. Rantala soitti kanteleen lisäksi myös mandoliinia ja haitaria. Hän soitti kotona itsekseen tai vieraille sekä yhdessä lähiseudun soittajien kanssa. Kodin lisäksi hän soitti missä vain tarvittiin: nuorisoseuran iltamissa, muissa juhlissa ja Maamiesseuran tilaisuuksissa. Näissä Rantala myös säesti laulua kanteleella. Rantala soitti kotona yhdessä tyttärensä Eevan kanssa, joka kertoi soittaneensa vähän. Rantala ei tuntenut nuotteja eikä pitänyt soittajina niitä, jotka tiesivät nuoteista. Vanhana sairastaessaan Rantala soitti melkein aina kun oli yksin. (Ala-Könni 1973, 403; HHR; E. Kangastalo, henkilökohtainen tiedonanto 3.7.1991.)

Haapavetisiä yksin soittaneita:

Mellin Kaarlo, Aarne, Lauri, Anni ja heidän isänsä Ville Mäyrän talosta Korkattijärven rannalta soittivat kansanopistolla rakennetulla kanteleella tuttuja sävelmiä kotitarpeisiin. Antti Rantonen naapurista oli käynyt heillä soittamassa. (S. Mellin, henkilökohtainen tiedonanto 19.6.1988.)

Rautio Iikka ja Eino soittivat kannelta ainakin naapurissaan Sulo ja Tapani Rytkün luona vieraillessaan ennen sotia. Mahdollisesti heillä oli oma kannel kotona. Lea Herrala kuvaa Rautioi-

den soittoa yksinkertaisemmaksi kuin muiden haapavetisten soitto. Rautiot soittivat oikean käden yhdellä sormella melodiaa ja vasemman käden bassojen soitto oli yksinkertaista. Iikka soitti vaikeitakin polkkia, mutta Eino oli ollut Sulo Rytlyn mielestä parempi soittaja. He soittivat samoja kappaleita kuin toiset soittajat, mutta muunneltuna omalle tyylille. Rautiot soittivat omaksi ilokseen vain kotikylällään eivätkä esiintyneet julkisesti. (HLH.)

LIITE 6.

Haapaveden kanteleyhtyeen esiintymiset

2. 6. 1946	Haapaveden Nuorisoseuran 50-vuotisjuhla
6. - 7. 7. 1946	Maakuntajuhlat, Haapavesi (samalla radiointi)
1946	Suvipäivät, Messuhalli, Helsinki: Suomen nuorisoseuraliikkeen 65-vuotisjuhla ja nauhoitus Suomi-filmin studiolla juhlien lyhytfilmiin
23. 3. 1947	Lapin viikot, Ostriobotnia, Helsinki
24. 3. 1947	Suomen Nuorisoseurojen Liiton suurjuhla, Messuhalli ja radiointi, Helsinki
25. 3. 1947	Nauhoitus, Yleisradio, Helsinki
31. 3. 1947	Kansanmusiikin puolituntinen -ohjelma, Yleisradio, Helsinki
14. - 15. 6. 1947	Pitäjäpäivät eli Kotiseutujuhlat, Haapavesi Maakuntaliiton filmaus
21. -22. 6. 1947	Pohjois-Pohjanmaan Nuorisoseurojen Liiton Maakuntajuhlat, Oulu
30. 9. 1947	Haapaveden Nuorisoseuran musiikki-ilta, Oulun kaupungintalo
18. - 25. 11. 1947	Kiertue, 12 konserttia, Pohjois-Ruotsi
19. 6. 1948	Yleiset laulu- ja soittojuhlat, Stadion, Helsinki
3. - 4. 7. 1948	Pohjois-Pohjanmaan Nuorisoseurojen Liiton Maakuntajuhlat, Nivala
7. 7. 1948	Oulun läänin Talousseuran 120-vuotisjuhlan yhteydessä pidettävä Maatalousnäyttely
27. 2. 1949	kirkkokonsertti, Töölön kirkko, Helsinki
28. 2. 1949	Uuden Kalevalan 100-vuotisjuhla, Messuhalli, Helsinki
1. 3. 1949	Konsertti, NMKY:n juhlasali, Helsinki
24. 6. 1949	Maakuntajuhlat, Piippola
17. 8. 1949	Jämsänkosken suuret kotiseutujuhlat
9. 9. 1949	Musiikki-ilta, Kokkolan kaupungintalo
10. - 11. 9. 1949	Yksityisyrittäjien vuosijuhla, Kokkola
13. 9. 1949	Kantele-ilta, Raahen kaupungintalo
14. 9. 1949	Kantele-ilta, Raahen keskikoulu
4. 12. 1949	Kahvikonsertti, Ravintola Arina, Oulu

4. 12. 1949	Haapaveden radiokonsertti Oulun radiossa
6. 12. 1949	Konsertti, Keskuskansankoulu, Oulu
9. 8. 1950	Yksityisyrittäjien Keski-Pohjanmaan aluejärjestön kesäjuhla, Oulainen
10. 9. 1950	Syysjuhla, Ylivieska
Lokakuu 1950	Yksityisyrittäjäviikko, Oulu
5. 11. 1950	Oulaisten radiotunti
28. 2. 1951	Hengellinen musiikki-ilta Oulaisten Sankaripatsasrahaston hyväksi
2. pääsiäispäivä 1951	Nivala
17. 6. 1951	Hengellinen musiikki-ilta Haapaveden Sankaripatsasrahaston hyväksi
23. 7. 1951	Haapaveden Nuorisoseuran kesäjuhla
5. 8. 1951	Nuottasaaren perhejuhlat, Oulu
27. 7. 1952	Helsingin Olympialaisten yhteydessä Kantele-ilta, Kauppakorkeakoulu Kaksi tilaisuutta Sibelius-puistossa, Helsinki
1952	Konsertti, Pihtipudas
1952	Nauhoitus Amerikkaa varten, Oulainen
10. 8. 1952	Vihanti
24. 8. 1952	Kärsämäki
13. 5. 1953	Pohjalaisen seuran kevätjuhla, Kuopion kaupungintalo
26. 6. 1953	Nuorisoseuraväen Maakuntajuhlat, Haapavesi
kesä 1955	Sulasolin kirkkokonsertti, Oulun Tuomiokirkko
1962	"Lopettajaiset", Haapavesi

(Piispanen 1995, 18, 22-25)

LIITE 7.

Haapaveden Kanteleyhtyeen ohjelmisto 1947 - 62

Ne kappaleet, joihin on merkitty esityskerrat, on koottu 26 konsertin ohjelmien perusteella.

Esiintymisiä kaiken kaikkiaan on ollut n. 60.

Kappale	Eesityskerrat
Kotimaani	20
Purppurin marssi	18
Kanteleelle	16
Tuomi on virran reunalla	13
Lapin lapset	13
Joutsenen polska	11
Pium, paum, kehto heilahtaa	10
Lähteellä	9
Ol' kaunis kesäilta	9
Suo kohti, Herrani / Titanicin hymni	9
Älä itke äitini	9
Olet maamme armahin Suomenmaa	9
Matuska/Masurkka	8
Haapaveden valssi	8
Kysymyksiä / Minne käy tuulen ilmassa tie	8
Täällä Pohjantähden alla	8
Vanhanpiian valssi	8
Nuku, nuku mun ystävain	7
Öiset varjot hiljaa väistyy	7
Täältä puolehen ylhäisen maan	7
Kuin orjantappuraisen	7
Lintuselle	7
Kun ensi kerran silmäs näin	7
Venehessä soutelen	6
Kaiu kannel	5
Olin pyörteissä maisten huvien	5
Vanha valssi	4
Heijani kammari	4
Äidin sydän	3
Sieluni, sä iloiten	3
Tähtöset loistaa	3
Myöhäisessä sydänyössä	3
On koti, jonne myrskyt maan	3
Yksin	3
On kesän kirkas huomen / Sunnuntaiaamu	2
Velisurmaaja	2
Elämä on arvoitusta	2
Taivaan kellot	2

Soikaa, soikaa sointuisasti	2
Tule, tule minun ystäväni	2
Polska	2
Voimmekohan tulla yhteen	2
Kahden vaiheilla / Kievarin Taava	2
Nuo taivaan hopeavuoret	1
Tääll' yksinäni laulelen	1
Ah, mun rakas lintusein	1
Ken raikas sävel	1
Muistatko ystäväin	1
Lemminkäisen äiti	1
Pelimannipoika	1
Pääskyselle	1
Sorsanpoika	1
Kekrinä	1
Ihanassa ryytimaassa	1
Hei nättiä vain!	1
Heiju veiju veikkoset	1
Kun minä tästä laulaan lähden	1
Minä lähden Amerikkaan	1
Lanssi	1
Hili hilu	1
Venehessä vetten päällä	1
Pikkupojan pallero	1
Joutsen	1
Läksin minä kesäyönä	1
Tuonne taakse metsämaan	1
Merimies se laivallansa	1
Minäpä se olen se laulajapoika	1
Väinön kannel	
Aamulla varhain kun aurinko nousi	
Mylly se jauhaa	
Jos voisin laulaa	
Louhi ylistää tyttärelleen Väinön suuruutta	
Taivas on sininen ja valkoinen	
Iso lintu merikotka	
Kamanat kohottukohot / Kalevalainen vieraantervehdys	
Kalliolle, kukkulalle	
Aijai sorja sinisilmä poika	

Yhteensä 77 eri kappaletta

(HRS; Piispanen 1995, 18, 22 - 25, 35, 36, 79)